

BÖLCSESZDOKTORI ÉRTEKEZÉS

Árpás Károly

AZ ÉSZT NEMZETI MEGÚJULÁSI MOZGALOM TÖRTÉNETÉHEZ

Témavezető: Dr. Csatári Dániel

Szeged

1983

T A R T A L O M

oldal

AZ ÉSZT NEMZETI MEGUJULÁSI MOZGALOM TÖRTÉNETI HELYE 2

A NEMZETI MOZGALOM ELŐZMÉNYEITŐL AZ ÖNTUDAT JELKÉ-
PÉNEK / A KALEVIPOEGNEK / MEGALKOTÁSÁIG

1800-as évek - 1856 8

A NEMZETI MOZGALOM EGYSÉGÉNEK MEGTEREMTÉSÉÉRT

1856 - 1869 22

RÉSZÉRDEKEK JELENTKEZÉSE - A MOZGALOM POLARIZÁ-

LÓDÁSA 1869 - 1881 36

POLGÁRI NEMZETÁLLAM IDEOLÓGIÁJA HELYETT KULTUR-

IDEOLÓGIA JEGYÉBEN 1881 - századfordulóig 51

AZ ÉSZT NEMZETI MEGUJULÁSI MOZGALOM ÉRTÉKELÉSE 57

JEGYZETEK 60

IRODALOM 109

Az észt nemzeti megújulási mozgalom történetéhez

" De egyszer csak derül korszak,
Hogy a fáklyák mindkét felől
Lángot vetve föllobognak
S kőbilincsből a hős öklét
Kiolvasztja a tűz ismét.
S Kalev fia visszatér még:
Hoz hazánkra boldog békét,
S ujjá alkotja észt népét! "

/ Kalevipoeg /

AZ ÉSZT NEMZETI MEGUJULÁSI MOZGALOM TÖRTÉNETI HELYE

Az utóbbi években a Kelet-Európa kutatás végre törleszti nagy adósságait. A szakmunkák az összehasonlító történettudomány eredményeit gazdagítják, jelentőségük az egyetemes történettudományban megnövekedett. Különösen nagy figyelmet ébresztenek azok a témák, amelyek Kelet-Európa történetének másságát kimutatták, valamint azoknak az okoknak a kutatása, amelyek az eltérés kiindulópontjai lehettek, illetve az eltérést továbbra is megalapozták.

Az egyik vitatott kérdés a polgári átalakulás és a nemzetállam létrejötte. A kapitalizmus először Nyugat-Európa országaiban fejlődött ki, sajátos feltételei következtében nemzeti, nemzetállami keretek között. Itt a nemzetté alakulás egyidejű, vagy korábbi az új társadalmi-gazdasági forma létrejöttével.¹

A "fiatal" kapitalizmus gazdasági, társadalmi változásai, államainak politikája, a kultúra, az ideológia megújulása² példaként állt Kelet-Európa, a világ előtt, különösen a polgári nemzetállam, hiszen Kelet-Európa népei az orosz kivételével nélkülözték ezt. Ez a szükség fedhette el a kor gondolkodói előtt a gazdasági-társadalmi átalakulások elsődlegességét, ez követelhetette meg, hogy "vigyázó" szemeket a nyugati kultúra teljesítményeire vessék, s a nyugati áramlatok sugalmazhatták nekik: a nemzettudat létrejötte az első lépcső a polgári nemzet kialakításához.

A nemzetek "ébresztői" a felvilágosodás közvetített tanain és a herderi, hegeli filozófián nevelkedve meg-

kezdték az ideológiai küzdelmet a feudalizmust védő konzervativizmussal, e harc közben létrehozták sajátos nemzetállamideológiájukat, amelyek aztán több-kevesebb sikerrel valósultak meg a 19-20. század folyamán.³

+

A nyugat-európai iparosodás jelentékenyen befolyásolta a kelet-európai államok gazdasági életét.⁴ Az európai / a világ- / piacba történő integrálódás szükség-szerűsége feltárta a feudalizmus válságát. "A Nyugat iparosodása révén keletkezett "szivóhatás", hatalmas export-lehetőség megnyitotta az utat az elmaradottabb európai országok bekapcsolódásához a modern világgazdaságba, ami-re a hagyományos munkamegosztási keretek között a nyers-termék szállításának ugrásszerű növelésével került sor."⁵ A válságot növelte a katonai, politikai kihívás is. "A nyugati kihívásra tehát a nemzeti lét alapkérdései szempontjából is válaszolni kellett, s e válasz látszólag már nagyon elszakadt a dolgok mélyén rejlő gazdasági folyamatoktól. A XVIII-XIX. század fordulója körül kibontakozó nacionalista ideológia, és az ebből születő, ezt felerősítő romantika eszmeáramlatában már úgy fogalmazták meg a kor kérdését, hogy vagy a nemzetet elnyelő sir, vagy a heroikus mindentvállalás, az akadályok elsöprése és a kiharcolt nemzeti felemelkedés között lehet csak választani."⁶

Az orosz soknemzetiségű birodalom egyik fontos kérdése lett a modern állammá szerveződés: a központosítás, a rendi, feudális autonómiák felszámolása. A másik kérdés pedig a gazdasági-társadalmi szerkezet óvatos átalakítása.

A két kérdés szembekerült egymással többek közt az észti etnikumu kormányzóságokban is,⁷ s a mindenkori intrikák függvénye lett: mikor melyik erő kerekedik felül. Így nő majd meg a terület elnyomott, kizsákmányolt népeinek jelentősége. A birodalmi autokrácia és a területi / rendi / autonómia a gazdaság és a politika terén történő küzdelmeiben úgy kívánt támaszkodni a kizsákmányoltakra, hogy hivatkozhasseék "magasabb" etnikai, nyelvi okokra is. Váltakozó módszerekkel és eredménnyel kívánták elősegíteni az asszimilációt - a "politikai megsemmisülés" a balti népeknél "érezhető realitás". Itt nem kell kiirtani vagy kitelepíteni egy nemzetet, itt ... hogy veszélyben érezze magát, elég nagy erővel és erőszakkal kétségbevonni, hogy létezik"⁸ -, s ez a modell⁹ minden esetben kíváltotta az etnikai elkülönülésnek, a nemzet létrejöttének, "ujjászületésének" igényét.

A mozgalom kibontakozását, terjedését és győzelmét az észti nép kulturális szintje nagyban elősegítette. Az írni-olvasni tudást ugyan a protestantizmus is elősegítette, de e területen nagy jelentőségű volt a 18. században keletkezett és a Baltikumban különösen elterjedt herrnhutizmus,¹⁰ A vallás mellett szerepet játszott még a felvilágosodás - a tudományok művelésének jelentősége a még ismeretlen területek felé terelte a balti tudósok figyelmét. Nyelvtanok születnek, utleírások - s ha java részük német nyelvű is, ám íróik humanista-racionalista nézeteik megvalósulásakor ott bábáskodnak a nemzet megszületésekor / esztofilek ¹¹/.

+

Mielőtt a fogalom meghatározását adnánk, szükséges értelmezni a nemzeti megújulás szókapcsolatot. A mozgalom vezetői, gondolkodói /"az ébresztők"¹²/ úgy vélték: "a nemzet,

amely mindig, vagy legalábbis nagyon régóta megvolt, most is létezik, csakogy alszik, szendereg. Tagjai még nem ébredtek létének tudatára.... Ha felébred bennük ez a nemzeti öntudat, serényen munkálkodnak majd a nemzet érdekében, felemelkedésén, gazdagodásán, csinosodásán..."¹³

A fogalom meghatározása Niederhauser E. érdeme: "nemzeti megújulási mozgalomnak nevezhetjük a polgári átalakulásnak, vagyis a kapitalista rendszer létrejöttének, illetve a burzsoá nemzetté válásnak azokat a tudati tényezőit, elképzelésekben, programokban, forradalmak követeléseiben megfogalmazott igényeit, amelyek ezt az alapvető folyamatot elősegítik, és amelyek először kulturális, később politikai, ezeknek alárendelten pedig gazdasági és társadalmi téren felvetődnek".¹⁴ A dolgozat célja bemutatni, hogy ez a mozgalom hogyan zajlott le az észt nép történetében.¹⁵ A részletes elemzés előtt ki kell térni olyan jegyek figyelembevételére, amelyek meghatározták e mozgalom lefolyását.

A kelet-európai történelem sajátos jegyei megtalálhatók: a csonka társadalom, a soknemzetiségű birodalom előnyei és hátrányai, a gazdasági elmaradottság és társadalmi vetületei valamint a kibontakozás helyi és európai perspektívái.¹⁶

Közelebbről a baltikumi sajátosságok kiemelése: a birodalmon belüli kedvező gazdasági, földrajzi helyzet, a sajátos értelmezésű vitatott, szerződésben rögzített autonómia, a kettős uralkodó osztály és az anyanyelv háttérbe szorultsága.¹⁷

A lettekkel közös vonások figyelembevétele: a földrajzi fekvés, a történelmi szimbiózis a történelmi kezdetektől¹⁸-

az együttélésből fakadó egymásrautaltság és a versenyszellem a mozgalom idején.

A finnek jelentőségét az erre az időre tényré vált finnugor rokonságtudat adta. / Az észtek és finnek esetében - ti. hogy elfogadják - ez annyival is könnyebb volt, ugyanis a legészakibb észti nyelvjárások és a legdélibb finn dialektus között alig akadt megértési nehézség - a szétválás nem történt olyan régen. / A finn nemzeti megújulási mozgalom sikerei, a finnugorisztikát tágabban értelmező tudósok tanácsai sokat segítettek az észti mozgalom vezetőinek.

Óriási szerepe volt a parasztságnak. A nemesség és a meglévő polgárság idegenségéből adódik, hogy - hosszú fejlődés során - ez az osztály hordja ki és szüli meg a jövő észti társadalom valamennyi osztályát, rétegét, s közben megőrizve-megújítja önmagát.

A mozgalom mi-tudata a két asszimilációval fenyegető, etnikailag is elkülönült uralkodó osztály / orosz, német / ellen irányul, ez a kettősség okozza majd a taktikai elképzelések ütközését. A vezetők képviselte rétegek szociális helyzete gazdasági érdekeiknek megfelelően esetenként másikat / németet vagy orosz / érez nagyobbak és a "gyengébbel" szövetkezik identitása megtartásáért.

+

Az időhatárok kijelölése tág értelmezhetőségük miatt bonyolult feladat.¹⁹ A gazdasági - társadalmi fejlődés adott szintjét a politikai eseményekkel és a kulturális élet tényeivel összevetve a következő körülményeket vettem figyelembe: a, mikor ismerik fel az aktuális gazdasági-társadalmi fejlődést végrehajt /hat/ andó feladatként, b, léte-

zik-e olyan réteg, amelynek tagjai ezt felismerve megszervezhetik, vezethetik a mozgalmat, c, létrejött-e az a bázis, az a tulajdonos-jellegű tömeg, amely csatlakozik a vezetőkhez /akik az érdekeiket fogalmazzák meg/, és megvalósítja elképzeléseiket.

Az észti nemzeti megújulási mozgalom:

- 1, a baltikumi feudális társadalom reformok útján való átalakításával veszi kezdetét,
- 2, egyidejű a bomlás utolsó és az új társadalom kialakulásának első szakaszával, és
- 3, a kapitalista viszonyok /észti/ uralkodóvá válásával zárul - ez már az orosz imperializmus kezdeti időszaka is.

A meghatározott időben nehéz kiválasztani azokat az időpontokat, amelyek a szakaszt nyitják, illetve lezárják. Ha az 1. pontban foglaltakat a mozgalom előidejének tekintjük, akkor 1857. Jannsen ujságjának megjelenése a mozgalom kezdete és 1886. Hurt vezető szerepének véglegessé válása a vége ennek a folyamatnak.

Értelmezésem szerint az észti nemzeti megújulási mozgalom az 1850-es évek végén válik valóban mozgalmá, és az 1880-as évek végével, egy sajátos kulturideológia kidolgozásával zárul.

A NEMZETI MOZGALOM ELŐZMÉNYEITŐL AZ ÖNTUDAT JELKÉPÉNEK / A KALEVİPOEGNEK / MEGALKOTÁSÁIG 1800-as évek - 1856.

"Hogyan kell a művelt észt társadalomnak a nagykorúvá tett, a jobbágyságból felszabadult, de még kiskorusága és csüggedtsége terhei alatt sóhajtozó népet a felvilágosodás és a szellemi újjászületés útján a legmegfelelőbben segíteni? Azt hiszem két módon: adjunk a népnek egy eposzt és egy történelmet -- és mindent megnyertünk..."

/ G. Schulz-Bertram /²⁰

A 18. század utolsó harmadában kibontakozó ipari forradalom tovább erősítette az addigi tendenciát: Nyugat-Európa és a többi terület közötti különbségeket.²¹ Az európai gazdaság munkamegosztása a keleti területektől növekvő mezőgazdasági termelést várt az ipari népesség eltartásához.

Ugyancsak a termelés növekedését kívánták az orosz birodalmi igények is. Itt ugyan nem az ipari népesség növekedése / a 18. században növekvő számú ún. posszesszionális manufaktúrák jobbágy-munkásai / idézte elő a szükséghelyzetet / a földesuri vagy állami jobbágy-munkások szükségleteit fedezte a többiek mezőgazdasági munkája /, hanem a nagyhatalmi tervek végrehajtásához, a nagyhatalmi státus fenntartásához szükséges hadsereg élelmezése.²² / Bár kétségtelenül

közrejátszott a kereskedelem állami monopóliuma is./
Tekintsük át a balti kormányzóságok gazdaságát!

A mezőgazdaságban a feudális földtulajdon és a "második jobbágyság" volt az uralkodó / ugyan eltért a kelet-európai típustól a földtulajdon monopolizálásával - a városoknak sem lehetett - és a jobbágyság rabszolgaság felé mutató vonásaival - eladható volt a jobbágy is- /, de még az elmaradott viszonyok ellenére is a birodalom legfejlettebb területei közé tartozott. A megnövekedett igényeket a feudális termelés nem volt képes kielégíteni - a háromnyomásos gazdálkodás, a külterjes művelési módok, a raktározás és feldolgozás korszerűtlensége stb. miatt, kiutat pedig csak a földesuri kezelési földterület és a jobbágyi terhek növelésében látta.

A kereskedelem jelentőségét növelte a hagyományok mellett / több balti város tagja volt a Hanzának is / itt voltak a Nyugat felé irányuló kereskedelem / többnyire télen is jégmentes / legjelentősebb kikötői -- Nagy Péter többek között ezért tartotta fontosnak megszerezni ezt a területet. Ám e városok polgársága korántsem volt azonos sem gazdasági, sem társadalmi jellemzőit és jelentőségét tekintve a nyugat-európaival. "A balti kormányzóságokban az ipar igen elmaradott, de városai a cári birodalom jelentős kereskedelmi köpontjai... / /e városokon keresztül - Á.K./ / vitték ki az európai Oroszország jelentékeny részének mezőgazdasági termékeit ... a balti városok egyoldalú kereskedelmi jellege magyarázta a városi lakosság alacsony számát... a belső piac rendkívül szűk volta - a nemesség igénytelensége is - csakugy akadályozta az ipar fejlődését, mint a

jobbágmunka elterjedése a nemesi manufaktúrákban / szesz-főzés, lenszövés /. Polgári vállalkozásokkal alig találkozunk... Modern üzemek alapítását a feudális viszonyok akadályozták, a balti német földesurak növekvő munkaerőszükséglete ki-zárta, hogy jobbágaikat önként a városokba engedjék...

A polgárság döntő többsége német volt. A német vezetés alatt álló városi hatóságok, a kézműves céhek, vagy a kereskedők gildéi a német burzsoázia érdekeit védtek és könnyörtelenül szembe fordultak minden észt és lett igénnyel."²⁴

A gazdasági helyzet megoldásra váró kérdései nemcsak erősítették a társadalmi ellentmondásokat, hanem megosztották az uralkodó osztályt is.

Az uralkodó osztály, a német hóditók maradéka; a föld-birtokosok, a kereskedő-polgárok és a papság erősen összehirtott a társadalmi helyzet fenntartásában, s ennek biztosítékát a Nagy Péterrel kötött szerződésből következő autonómiában látta.²⁵ Ugyanakkor a szövetség a bomlás felé haladt: a balti nemesség nem volt hajlandó megosztani a földmagántulajdonosi monopóliumát,²⁶ részt kívánt termékei értékesítésének hasznából, és igyekezett befurakodni a városi magisztrátusba.

Meggyengül az evangélikus egyház is - a nemesség egy része rokonszenvezik a beszivárgó herrnhutita tanokkal²⁷

/ olcsóbbnak találja és hatásosabbnak a tömegek manipulálására/, s a herrnhutizmus állami rendelkezéssel való legitimizálása sérti addigi privilegizált helyzetét. /A legitimizálás kétélű fegyver: egyrészt kedvez a balti báróknak, viszont precedenst teremt vallási ügyek "felső" rendezésére./

S nemcsak az eretnek egyházi irányzat fenyegeti a fennálló rendet, hanem a felvilágosodás tanainak jelentkezése is²⁸, amely ha sajátosan kelet-európai volt is, mégis a társadalmi igazságtalanságokra irányította a figyelmet - igaz, egyelőre még csak német nyelven.²⁹

Ám ezek az ellentétek háttérbe szorultak, valahányszor az orosz központosítási kísérletek megsértették az autonómiát³⁰, vagy ha az elnyomottak megkísérelték lerázni terheiket.

Az elnyomottak helyzetét vizsgálva különválasztom a "vidéki" /falvak, tanyák/ és a "városi" észt népességet. A "vidéki" legnagyobb hányada jobbágy - a balti feudális fejlettség jelképe; "a törvény nyelvén a birtokosok örökös urak /Erbherren/, a parasztság örökös szolgák /Erbleute/ voltak" - idézi Hunfalvy³¹. Az 1739-es tudósítás szerint az ur élet-halál ura, a szolgának semmilyen tulajdona nem lehet, házasságot is csak az ur birtokán belül köthet. Az 1765-ös nemesi értelmezés szerint: "Minden, ami a paraszté, valamint ő maga is, urának igazi tulajdona / des Herren wahres Eigesthum /, amellyel a földesur minden tekintetben tetszése szerint elbánhat."

Természetesen folyt a rétegződés. Az 1688-as összeírás szerinti 1 ekealjnyi földön a 18. század második harmadában már 4 jobbágycsalád élt /ha jutott telek egyáltalán/, akik a fuvarozás és a terménybeszolgáltatás mellett 1800 gyalog- vagy 900 napi ígásrobottal tartoztak a földesur beosztása szerint. A század végére a telkesek /Wirt/ száma csökken, a telketlenek /Lostreiber/ száma nő. A jogfosztottság, a teljes kiszolgáltatottság, a terhek növekedése és a major-

ság terjeszkedése mellett a birodalmi intézkedések³² / melyek az autonómiát is sértették / erősödő osztályharchoz vezettek, a szökések, a zavargások és a felkelések jelezték, hogy a fennálló viszonyok anakronisztikusakká váltak.³³

A városban sem volt kedvezőbb a helyzet: a jogfosztottság és a kiszolgáltatottság predesztinálta az olcsó munkaerővé válást. A kiemelkedést megnehezítette az a rendelkezés, amely /Hupel idézi/ szerint: "Egy német mesterembernek sem szabad örökös szolgát inasnak felfogadni."³⁵

A városok és a vidék elnyomottai egyedül a herrnhutizmus /keretei között találkozhattak - ám a századfordulóra ez a vallási irányzat már elveszítette régi eretnekségéből /huszitizmus, cseh testvérek/ eredő antifeudális vonásainak maradványait is, ezért nem válhatott az elnyomottakat tömörítő erővé.

+

A válságot sem a balti uralkodó osztály, sem az elnyomottak nem voltak képesek megoldani - így ez majd a központi hatalom feladata lesz, amit majd pozíciói megerősítésére is felhasznál. A felülről történő megoldás hosszú távon megegyezett a földesurak érdekeivel, rövid távon azonban az autonómia létét /amely mégsem jelentett teljes és valódi betagozódást az orosz birodalmi testbe/ veszélyeztette. A központosítási kísérlet közös táborba tömörítette a nemességet, a kereskedő-polgárságot és a papságot. A közjogi viták és az udvari klikk-harcok időhuzásukkal fékeztek a reformindítványok hatékonyságát.

II. Katalin már 1765-ben megkísérelte a Landtagot rávenni a reformjavaslatok elfogadására, ám mivel a reform-

csomag egy része az önkormányzat ellen is irányult, a nemesség szabotálta a rendeletek elfogadását, majd végrehajtását. Végül csak egy jelentős eredmény született: elismerték, hogy a jobbágy rendelkezhet ingósági tulajdonnal. Az időhúzás a nemesség szempontjából eredményesebb volt: II. Katalin halála után I. Pál felfüggesztette az udvari reformkezdeményezéseket, s bár ujoncozási rendelete sértette az autonómiát, a nemesség elégedett volt. I. Sándor, az új uralkodó lett az, akinek szembe kellett néznie elődei hagyatékával: jobbágylázasadások, rendi partikuláris törekvések. A fiatal uralkodó elérte, hogy a Landtag 1802-ben Livlandban, 1804-ben pedig Esztlandban is elfogadja javaslatait: a jobbágyterhek rögzítését.³⁵ Ezek a rendeletek nem voltak reformok - és nem is oldottak meg semmit. A külpolitikai események eltakarták a rendeletek következményét: az elégedetlenségből fakadó zavargásokat, a nem lanyhuló osztályharcot. Ennek tudatosulása és a központosítás szükségessége újra a Baltikum felé irányította a cárt és az orosz uralkodó osztály figyelmét. A külpolitikai helyzet kedvezővé válása / Oroszország európai nagyhatalomként került ki a napóleoni háborúból, s győztesként a Szent Szövetség egyik pillére lett / és a porosz jobbágyrendeletek addigi sikere³⁶ megalapozta a belpolitikai változtatások kezdeteit. Így már érthető, hogy "az észtországi nemesség... az 1810-es tartományi gyűlésen elvben állást foglalt egy olyan parasztreform mellett, amely forma szerint megadná ugyan a parasztoknak a személyes szabadságát, viszont a földet a nemesség kizárólagos tulajdonának tekinti, és így törvényes alapot ad a parasztság teljes kisajátítására."³⁷

Az elvi alapok közeledése végül elvezetett a reformokhoz is. "Az orosz kormányzat 1816. május 23-án Esztlandban rendelte el a jobbágyreformot, 1817. augusztus 25-én Kurlandban, 1819. március 26-án pedig Livlandban... A parasztokat személy szerint fölszabadították, de az egész földet a nemesség tulajdonába adták."³⁸ Hogy a reform következménye a mozgalmak növekedése lett, az az elhuzódása mellett / 1826-ig hajtották végre / a földesuri érdekek túlzó figyelembevételé miatt következett be.³⁹

Most azonban próbáljunk rámutatni olyan vonásokra is, amelyek a negatívak mellett a nemzeti mozgalom szempontjából pozitívnak is megítélhetők!

A kényszerű bérlőlét újra egységesítette az észti parasztságot - hosszú folyamat eredménye lesz az új rétegződés.

A törvényadta lehetőség megnyitotta a migráció útjait, a népesség áramlását más területekre / elsősorban a városokba / és más foglalkozási pályákra -- noha kezdetben az utóbbi törvények tiltották, az előbbi pedig a földesurak akadályozták.

A gazdasági-társadalmi átrétegződés megindulása mellett növekedett a tudományos érdeklődés az észtek iránt.

1802-ben újra megnyitotta kapuit a dorpati / Tartu német neve / egyetem, amelynek falai között nem egy eljövendő balti értelmiségi szerzi meg a műveltség alapjait. 1806-ban Poltsamaaban észti nyelvű hetilapot indítanak. Igaz, egy évet se él meg, ám a Rosenplänter szerkesztésében 1813-tól megjelenő "Beiträge...." 1832-ig megjelenik, s ha német nyelven is, de teret biztosít az esztófil és később az észti kutatások eredményei közlésének.

1817-ben a Saaremaa szigetén fekvő Kuressaaréban Luce, Frey és Schmidt vezetésével megalakult a "Kuressaare Eesti Selts" /Kuressaarei Észt Társaság/, 1842-ig állt fenn és méltán emlegetik az Észt Tudós Társaság előzményeként. 1821-ben pedig Masing megindítja 1825-ig kiadott "Maarahwa Näddala-Leht" /Hetilap a föld népének/ című újságját, amely már az észteknek íródik.

A balti-német, fél-észt származású papok, tudósok érdeklődése az észt nyelv⁴⁰, az észt népköltészet, néprajz⁴¹ iránt megnő. Ezzel egyidőben növekszik az észt nyelvet beszélő papság száma is, a herrnhutita tiszteletesek mellé felzárkózik az evangélikus egyház is... Óvatos küzdelem kezdődik az észt nyelvű elemi iskola elismeréséért, a betűvetés, az olvasás elterjesztéséért: a balti nemesség új eszközöket akar bevezetni a tömegek befolyásolásának megtartásában, ami uralma fenntartásához elengedhetetlen.

Az újabb reform sokat várat magára. Ebben az időszakban alakul ki a nyelvi közösség első érdekszövetsége /ha nem is ennyire tudatos/. A mezőgazdaságban dolgozó bérlők / a volt jobbágyság felső és középső rétege / felismerik, hogy bérleteik jogilag alig különböznek a jobbágyságtól - sőt akad sok olyan kisbérlő, aki munkával fizet -, semmi biztosítékuk nincs arra, hogy meddig marad kezelésükben a bérletük. A földesurak ágazatot váltanak: áttérnek a juh-tenyésztésre és a szeszfőzésre.⁴² Az orosz termeléssel azonban nem bírják a versenyt / pedig növelték a legelőket és a burgonya vetésterületét/, így újra a gabona termesztésére kényszerülnek, növelik saját kezelésű földjeiket - a bérlőket mondvacsinált okokkal üldözve el földjeikről.

Közben a rétegződési folyamat újra megindul,⁴³ de ez most még nem jelenti a parasztságon belüli ellentétek kiéleződését. Ugyanis gazdasági és jogi szemszögből a bérlőt a zsellértől / az észteknél a zsellér a földesurtól - később a földtulajdonostól - házhelyet és kis földet kap, s ezért a tulajdonos rendelkezhet munkaidejével: ez a viszony általában életfogytig szól / csak a rendelkezésére álló föld nagysága különbözteti meg, sőt a bérlőt semmi sem biztosítja bérletének tartósságáról. A béres előtt pedig a "zsellér-ut" nyitva áll - bármikor azzá válhat, ha tartósan akar letelepedni. A mezőgazdasági népesség - miközben lassan írástudóvá válik - arra törekszik, hogy tartós bérletet, illetve tulajdont szerezzen, és megszüntesse a földesuri gyámkodást.

Megnövekszik a városok lakossága⁴⁴ - ez az etnikai arányok változását eredményezi.⁴⁵ Ez a növekmény a manufaktúrákban és a gyárakban dolgozóknál jelentkezett.⁴⁶ A textil- és az élelmiszeripar mellett jelentőssé válik a hajóépítés.⁴⁷

A munkások mellett megjelennek a kisvállalkozók: halászok, parti szállító hajósok, kiskereskedők, kézművesek - érdekük összefonódnak: harcolni a privilégiumaikat védő német polgársággal.

A baltikumi ellentétek növekedése kedvezett I. Miklós központosítási törekvéseinek. Erőszakos akcióit az egyház igyekezett ellensúlyozni. "A protestáns egyház tevékenysége ... a német uralkodó osztály ügyének kedvezett, s azt szorosan egybe is hangolták a német földesurak kulturpolitikájával. S hogy a német uralkodó osztály a 30-as évek végétől fokozottabban a lett és észti népiskolák felé fordított-

ta figyelmét, ahhoz hozzájárult a livlandi lakosság tömeges áttérése a pravoszláv hitre. //erről még többet - Á.K.// A kezükben lévő népiskolákkal igyekeztek ennek a folyamatnak és a nyomában jelentkező fokozódó orosz befolyásnak útját állni. Ezt a célt szolgálta a három balti kormányzó-ságban felállított 4 tanítóképző, amely az észti és lett értelmiség nevelésében nagy feladatot teljesített. Nem véletlen tehát, hogy e népek nemzeti mozgalmának legmozgékonyabb és leglelkesebb rétege a tanítóság volt" - itéli meg Arató Endre⁴⁸, ezt kiegészíteném annyival, hogy az egyházközségek /é. kihelkond / tanítói a papi szemináriumok végzett tiszteletesei és kántorai is lehettek.⁴⁹

A 20-as évektől kezdve a németek és az oroszok egyaránt számítanak az észtekre, lettekre az autokrácia és az autonómia politikai küzdelmeiben - hol támogatásukra, hol csak nevükre. 1824-ben új lap indul Tartuban, melynek 2 évig Masing a szerkesztője.⁵⁰ 1825-től pedig az első fennmaradó orosz ujság, a "Szevernaja Pcsela", amelyben a kialakuló szlavofilek hívei nyernek teret.⁵¹ Mindenki számára világossá válik, hogy a politikai küzdelmeket világi erőkkal, eszmékkel kell megvívni - ezért is lesz meglepő az ortodox egyház durva beavatkozása.⁵²

Az asszimiláció veszélye, az esztofilek munkássága és a romantika eszmeáramlatainak beszűrődése a kialakuló észti értelmiség figyelmét az észti nemzet problematikájára irányította. Igen jelentős volt a finn nemzeti mozgalom példája is.⁵³ Az észti értelmiség - papok, tanítók, orvosok és tisztviselők - együtt munkálkodtak a nem észti származású lelkes észtségek-kutatókkal. Rosenplänter pärnui lapja kevésnek, a

a kuressaarei társaság távolinak bizonyul. Az 1834-ben Rigában megalakuló Történeti és Ókortudományi Társaság /balti-német! / adja az ötletet, amely 1837-ben válik tervvé, és 1838-ban valósul meg Faehlmann, Hueck és Jürgenson vezetésével. Tartuban a 19 alapítónak engedélyezik az Õpetätud Eesti Selts /"Tudósok Észt Társasága" - Észt Tudós Társaság / felállítását. Lapjává az 1836-tól megjelenő "Das Inland" vált. Az Alapszabály szerint a Társaság "első feladata: elősegíteni kéziratokat az észt nép multjáról és jelenéről, nyelvéről és irodalmáról, hogy az észtek is honosak legyenek e földön."⁵⁴ Az igazi programot két beszéd képviseli, amely 1839-ben hangzott el a Társaság nyilvános ülésén: a nyelv jelentőségéről⁵⁵ valamint a népi eposz és a történelmi tudat megteremtésének szükségességéről.⁵⁶

Az első lépés a standard nyelv kialakítása volt. A népköltészeti, néprajzi munkák mellett rövidesen megjelent Ahrens nyelvtana⁵⁷ - a Társaság azonban még nem tudott megbirkózni az észt-német, német-észt, illetve az észt-orosz, orosz-észt nagyszótárak megteremtésével.

Tallimban 1842-ben új társaság alakul Neus vezetésével: Eestimaa Kirjanduse Ühing / Észtföld Irodalmi Köre /. Itt a tallinni haladó gondolkodásuak: észtek, oroszok, németek. Az eposz megteremtése⁵⁸ már akadályokba ütközik, témája akárcsak a kibontakozó társasági munka a német hódítók ellen irányul. A balti arisztokrácia megszünteti támogatását, sőt támadja Faehlmannt és társait. A támogatás megszűnése nem járt együtt a társaság feloszlásával, az orosz uralkodó körök elnézték, hallgatólagosan engedélyezték további működését, hiszen az autonómiát bomlasztotta. Azért a fe-

lügyelet kellemetlenségeket is okozott.⁵⁹ Egy szerencsés véletlen megadta a lehetőséget az uralkodó befolyásának megszerzésére: házi orvosává észtet választott.⁶⁰ Ez persze nem jelentette, hogy egyszerre megváltozott minden, csupán annyit, hogy az észt panaszok gyorsabban eljuthattak a cárhoz.

Amíg a tudományos életben ezek a változások történtek, addig sem szünetelt az "alacsonyabb" irodalom terjesztése, az észt olvasnitudók befolyásolása. Népkönyvek, rémtörténetek, kalendáriumok, zsoltár- és énekeskönyvek⁶¹, mondák és mesék kerültek a vásárok, piacok ponyváira, könyvárusi forgalomba. A művek írói, fordítói a legszélesebb szinképet mutatják a társadalmi tagozódásból. Volt köztük gróf, írásvető paraszt, evangélikus, pietista, herrnhutita lelkész, kántor, tanító, utazó, nyelvtudós stb.⁶²

Különösen jelentős a kalendárium-kiadás.⁶³ A kalendárium-irodalom kutatása még a kezdetén tart⁶⁴, de jellemzőit már összefoglalták, s ezek kelet-európai, európai érvényességűek. Néhány jellemzőt kiemelve: 1. Egy olyan ismeret- és olvasmányanyag kerete, amely egyszerre lát el aktuális napi és ismeretterjesztő, felvilágosító és izlésnevelő funkciót. 2. Szerkezete állandó, melynek alapja a naptár. 3. Az összkulturában jellegzetesen köztes helyet foglal el az un. magaskultura és a kifejezetten népi kultura között. 4. Történeti fejlődésének menetét tekintve az üzleti szempont fokozatos előtérbe kerülése a jellemző. 5. A tömegkommunikáció eszköze, egyszerre népkönyv és ujság-évkönyv jellegű. Szinvonalát meghatározza a kultura popularizálódásának foka, az olcsóságra törekvés, az írók, írástudók számának

növekedése, az államérdek / mekkora műveltségi szint szükséges a gazdasági, politikai követelményekhez: a befolyásolás és az ellenőrzés /, valamint az olvasók igénye. Ahhoz azonban, hogy valóban üzlet is legyen, olyan olvasni-tudókra és olvasni-akarókra van szükség, akik kiszakadtak a hagyományos népi kultúra fogyasztói-előállítói köréből és fogyasztóként jelennek meg a könyvpiacra.

Összegezve az eddigieket: I. Miklós uralkodása alatt alakul ki egy észti etnikumu tudós-értelmiségi réteg, amely - noha német-ellenes megnyilvánulásai is vannak - az esztifilekkel együttműködik, lojális a hatalommal, szellemében pedig a felvilágosodás és a romantika közvetített eszméi tarkáznak. Kulturális központok jönnek létre - Pärnu, Kuressaare, Tartu, Tallinn, Pétervár -, ahol tudományos tevékenységük az európaivá emelkedő eredmények mellett egyre inkább észtté válik. Ennek legékezebb példája az 1856-tól 1861-ig megjelenő hősköltemény, a Kalevipoeg, amely egyszerre jelenik meg német fordításával.⁶⁵ Jelentőségét, jelképiségét Európa egyszerre ismeri fel az észtekkel⁶⁶, s olyan nagy szerepe lesz, mint a Kalevalának a finnekénél, vagy a Lacplesisnek a lettekénél.

Ez a vezető csoport kapcsolatot keres az észti tömegekkel - csillapítva is azt, tartván elégedetlenségüktől.

1849. Livlandban reformrendeletek adtatnak, ez az un. 77 pont. Az elégedetlenséget csak Livlandban szereli le, Esztlandi kiterjesztése késése miatt már nem elégíti ki a tömegeket /1856./ - 1858-ban kitör a mahtrai felkelés, az utolsó parasztmegmozdulás.

A rendeleteket a vonatkozó irodalom ismeretében⁶⁷ értelmezvén

ugy találtam: legfontosabb pontja az volt, hogy a földesur nem növelhette tovább majorsági földjét, birtokának egy részét pedig köteles volt bérbe adni, vagy áruba bocsáthatta. A parasztság előtt megnyílt az ingatlan-tulajdon szerzésének lehetősége. A tulajdonszerzést " parasztbankok " létrehozásával vélték támogatni. Fontos pontok voltak még a bérlő védelmét szolgáló rendelkezések: rögzítették a minimális bérleti időt / 6 év /, ha a bérbeadó a megállapodástól eltérően korábban felmondott, akkor meg kellett térítenie a bérlő hosszú távu befektetéseinek / csatornázás, talajjavítás stb. / költségeit. A bérleteket pénzben kellett fizetni! Ezek a reformok a kistulajdonosi réteg erősödése felé mutattak, olyan réteg felé, amely ellenzi a / balti-német nemességű / nagybirtokot, s amely már el tud tartani egy politikai vezető csoportot is.

A birodalmi válság / katonai: a krími háború és politikai: az uralkodóváltás /, az orosz feudalizmus válsága / amelyre az 1861-es reform lesz a válasz /, a liberalista szellem térhódítása arra mutattak, hogy a balti kormányzóságok politikai élete másképpen fog zajlani, mint ahogy azt az esztofilek, a konzervatív arisztokraták, az autokrácia hívei, a szlavofilek, vagy maguk az észti tudós-értelmiségiek vélték.

A NEMZETI MOZGALOM EGYSÉGÉNEK MEGTEREMTÉSÉÉRT 1856 - 1869.

"Van ugyan egy párt, az ugy neve -
zett eszt párt..., amely még eszt
gymnasiumról is álmodik; de az már
igazán álm..., melynek valósítá -
sa l e h e t e t l e n. Eszt gym -
nasium ! lehetetelenség az !"

/ Z. ur a rigai Szt. Jakab templom
észtül is tudó német lelkesze/⁶⁸

X A krimi háboru okozta válsághelyzet - az orosz abszo -
lutizmus és a feudális rendszer életképtelenségének bebi -
zonyulása - a balti kormányzóságokban további engedmények -
hez vezetett. Időszakunkban a Baltikum elvesziti reform -
laboratórium szerepét, a balti követelések a birodalmiak -
kal összefonódva találunk félmegoldásokat. Természetesen
a Baltikum előtte is jár a birodalom többi területének,
ugyanakkor fokozódik a birodalmi gazdaság integrációs nyo -
mása is. 1856-ban Esztlandra is kiterjesztették a 77 pon -
tot. 1859-ben eltörlik a belső vámhatárt. Az 1863-as ut -
levél-rendelet a belső migrációt könnyíti, 1865-ben ren -
dezik újra a tulajdonos-bérlő viszonyt, a 77 pontot ki -
terjesztik Saaremaa szigetére is; 1868-ban pedig betiltják
a munkabérleteket.⁶⁹ Ezzel a reformokkal való átalakulás
folyamata lezárultnak tekinthető.

Az állami beavatkozás következményeként időszakunkra
már jelentős változások zajlottak le a gazdasági ágakban.
A mezőgazdaság áttekintésekor két jelentős módosulásra

hivhatjuk fel a figyelmet: az egyik a kapitalista módszerek terjedése, a másik a birtokszervezet lassu átalakulása. Az intenziv gazdálkodás nemcsak a nagyüzem sajátja, hanem a kisüzemé is lesz. A vetésforgó alkalmazása megnöveli a termőterület kihasználását, a takarmánynövények a belterjes állattenyésztés feltételét jelentik, s a növekvő trágya mennyisége és minősége a föld termőerejét növeli. A szarvasmarhatartás fellendülése alapozza majd meg a jövő tejszövetkezeteit. A mezőgazdasági termelés jövedelmezősége tükröződik egyrészt a bérletek árának növekedésében ⁷⁰, másrészt abban a hatalmas mozgalomban, amely a földvételre irányul /ld. a 77 pont rendelkezései /. ⁷¹ A birtokszerkezet átalakulásának társadalmi következményei mellett gazdasági is lesz: a kistulajdonosi árutermelés versenytársként jelentkezik.

A kereskedelem megőrizte jellegét és jelentőségét. A közvetítő / a vizi szállítás az alap/ a német etnikum kezében van. Változás csak a kiskereskedelemben következik be: nő az észt elem aránya. A területi helyi piac mellett a birodalmi is megnyílik, s itt már az észt is versenytárs lehet. Az utak állaga nem változik, bár a postahálózat fejlődik és a tengelyes közlekedés eléri lehetőségeinek határát. ⁷² Az igazi változást hozó vasut azonban még terv csupán.

Jelentősek a változások az iparban, különösen a könnyűipari ágazatokban. A manufaktúrák visszaszorulása a gyáriparnak ad teret. ⁷³ A textilipar mellett növekszik az állami megrendelésre is dolgozó élelmiszeripar, s továbbra is jelentős marad a hajógyártás. A sajátos gazdasági-társas-

dalmi fejlődés és környezet magyarázza, hogy a háziipar és a kézművesség ne veszítse el jövedelmezőségét, a kapitalizmus benyomul a gazdaságba, de nem vált még meghatározóvá. Ezeknek a változásoknak megvan a társadalmi vetülete is.

A nemesség, a balti feudális uralkodó osztály számaránya csökken, a demográfiai mutatók alacsonyságának következményeit tetézi a még mindig érvényes matrikula-jogositvány.⁷⁴ A rendi értelemben vett polgárság aránya szintén csökken, de a városokban ugyanugy kezében tartja a közigazgatást, mint a nemesség a városon kívül. A jogokhoz való konzervatív ragaszkodás az ellentétek kiéleződéséhez vezet a növekvő észt etnikumokkal / ld. a 44-45 -ös jegyzetet /, különösen hogy azok a gazdasági-társadalmi ellentéteket nemzetiségiként, etnikaiként értékelik. Az államapparátusban, a közigazgatásban növekszik az orosz elem aránya - ez egyszerre sérti az autonómiát, s jele az integrálódást erőszakoló abszolutizmus önkényének is.⁷⁵ Az ipari munkások alacsony létszámuk miatt még nem jutottak el a szervezettség azon küszöbéig, hogy a társadalmi, politikai mozgalmakban számottevő tényezők legyenek. A dolgozat témáját érintő legjelentősebb változások a parasztságon és az értelmiségen belül játszódtak le. A 77 pont rendeletei tovább erősítik a parasztság vagyoni tagozódását. Az elkülönülő rétegek: a nagygazda és / vagy nagybérló, a középparaszt és / vagy középbérló, a kiskazda vagy kisbérló, a zsellér, a béres hasonlítanak a régi tagozódáshoz megoszlásukban. Amiben különböznek a régitől, az tétszámuk aránytalanságában valamint a csoportok közötti vagyoni különbség szakadékainak gyorsabb mélyülésé-

ben mutatkozik. Időszakunkban az ellentétek láthatók már, azonban a nemességgel szembeni ellentét és a remény, hogy földjéből mind többet szerezzenek / önerőből, vagy állami támogatással / még annyira erős, hogy háttérbe szorítja az egymás közöttit. Ez a törékeny érdekegység adja a tulajdonképpeni mozgalom tömegeit.

A másik rétegben, az értelmiségen belül nemcsak a számszerű növekedés jelent változást, hanem az, hogy a rétegen belül az észti etnikum döntővé válik az egyház, az oktatás, a közélet és a tudomány területein / sőt már a közhivatalokban is megjelennek / .

+

A periódus kezdetét jelölő időpont nemcsak a gazdasági rendelet Esztlandra való kiterjesztése miatt adódott, hanem mert ekkor jelentkezik új momentum a politikai mozgalomban is: a modern értelemben vett politikai lap megjelenése. A Jannsen szerkesztette Perno Postimees / Pärnu Postás/⁷⁶ már polgári vállalkozás, nem mecénástól függ, s megtérülését, a gazdasági hasznót az adja, hogy előfizetői, vevői a tulajdonossá váló észti rétegekből adódnak. A lap nekik íródik. Már nemcsak hírközlő, referáló kiadvány, vagy moralizáló, a népet, az olvasót paternalisztikusan felülről gyermeknek tekintő, azt úgy kezelő lap ez - bár lojaltásához, a konvenciókhoz való ragaszkodásához nem férhet kétség / ez fennmaradásának záloga / - , hanem tudományos ismeretterjesztő, irodalmi szövegeket közlő, kulturális életet indító-szervező - rejtetten politizáló is. Jelentőségét néphez fordulása adja⁷⁷, s együttmozgása a nép gondjaival, kísérletei, tanácsai azok megoldására. Ezért válik

az Észt Tudós Társaság évkönyve ez időtől fogva csupán tudományos kiadvánnyá.

A lap keresettségét biztosította hiranyagának sokszínűsége⁷⁸, a sokszínűségét és az írásművek szintjét pedig Jannsen jó szerkesztői érzéke munkatársainak megválogatásában. Irtak a lapba észt tudósok, irodalmárok, tengerészek, orvosok, autodidakta gazdák, lelkesek és egyetemisták - a kormánylapokból átvett külföldi hírek mellett igen jelentős volt és nagy teret kapott a levelezési rovat.

Mindamellet Jannsen kiváló taktikai érzékkel elérte, hogy lapja megkapjon minden támogatást, amit megkaphatott. Az orosz birodalmi szervek lojalitása miatt, a balti-német esztofilek és konzervatívok a lap enyhe liberalizációja melletti konzervatizmusa miatt, az észt tömegek pedig támogatták, mert nekik szólt, s egyenlő félként kezelte őket. Ezért és így éri el, hogy Tartuba költözve már Eesti Postimees / Észt Postás / címmel adja ki lapját, amely már országos lappá válik. / A befolyás őrzésének, növelésének záloga, hogy a Pärnuban hagyott lap - a Perno Postimees - Jannsen barátja és kiadó társa kezében maradt.^{79/}

A taktikai érzékre pedig igen nagy szüksége volt. Ezek az évek különféle töltésű eszméket hordoztak, neveltek: nagy gond volt a szerkesztő számára ezek közt eligazodni, újságját hetente megjelentetni úgy, hogy ne veszélyeztesse se lapengedélyét - az újság biztosította anyagi helyzetét - se személyi szabadságát

+

A balti nemesség az orosz társadalmi-gazdasági változások nyomán bekövetkező politikai átrendeződések során

elveszítette birodalmi pozícióit.⁸⁰ Ezért hatalmi monopóliumának biztosítékát, egy lehetséges jövőbeni előretörés alapját rendi autonómiája megőrzésében látta. Ez a rendi autonómia biztosította a nem nemesek különállását is, fontos volt az evangélikus egyház privilégiumainak megőrzése is, hiszen ez tette lehetővé az uralkodó rétegeknek, hogy a konfrontáció veszélyét elsimítsák az elnyomott tömegekkel. A befolyásból való részesedésért, annak megtartásáért és kiterjesztéséért közeledtek az esztofilek a volt jobbágsághoz, azok képviselőihez. A tudományos élet területén nincsenek ellentétek, ám az egyházi, s a közéleti kérdéseknél komoly politikai gondot okozott a szövetség kialakítása, fenntartása. Noha germanizációs törekvésekről már nem lehetett szó⁸¹, a multat nehéz volt felejtetni. Mégis tárgyalt időszakunkban ez az egység létezik, s gyümölcsöző mindkét fél számára: az észtek kulturális életük fellendítéséhez erkölcsi és anyagi támogatást kapnak, a balti konzervatív erők az autonómiáért vívott küzdelmükben pedig nem kényszerülnek "belharcra".

Az orosz koncepciók egyetlen közös jegyben találkoztak: a birodalmi integrálódás, az orosz vezetésű egység megteremtésének céljában.

Az udvar abszolutista törekvései időnként a kipróbált balti nemességre támaszkodás igényével keveredtek.

Az orosz nemesség az 50-es évek végére a következő dilemma előtt állott: csatlakoznak-e a fejlődő kapitalizmus erőihez - rövid távu magánérdekeik időleges figyelmen kívül hagyásával, vagy elveszítik gazdasági, politikai pozícióikat.⁸² Ez a nemesség akár a liberalizáló kormányköröket támogatja

a gazdasági, társadalmi reformizálásban, akár az "ellenzékiségbe" szoruló, s majd az udvari támogatást megszerző ortodox egyház kialakította konzervatív szellem híve: egyaránt szemben találja magát a balti nemességgel a politikai küzdelmekről a gazdasági versenyig. A felnövő nem nemesi értelmiség csatlakozik hozzájuk a támadásban. A nyugatosok egy lehetséges feudális színezetű restauráció veszélyét látják a balti rendi privilégiumokban, s a balti nemesség erejében a kapitalizálódás kerékkötőjét vélik felfedezni.

A szlavofilek szintén "balról" támadják az autonómiát⁸³, de kiutnak az orosz viszonyokba - megreformált, de az orosz sovinizmust magán viselő birodalomba való betagozódást látják.

A narodnyikok és később a "nihilisták" egyelőre az orosz helyzet megoldásával foglalkoznak, látóterükből a nemzeti-ségi kérdés kimarad, háttérbe szorul.

+

Tekintsünk a térképre: ahány várost látunk, ott mindennütt akad egy kicsi csoport, amely nacionalista-patrióta buzgalommal az észti nemzeti megújuláson dolgozik. Régi kulturális központ Tartu, Tallinn, Pärnu, Kuressaare, Põltsamaa, azzá lett Kreutzwald odaköltözésével Voru, az 1854-es tanítóképzővel Kunda, az 50-es évek végétől Pétervár. A földrajzi szóródás nézetkülönbségeket és - azonosságokat takar. Bár nem beszélhetünk még elkülönülő csoportokról, mégis megkíséreljük a vezetők csoportosítását művekbe foglalt nézeteik, politikai kapcsolataik és a szakirodalom értékelése alapján:

- a, a Kreutzwald nevével fémjelezhető csoport, ide sorolnám azokat, akik a felvilágosodás és a romantika filozófiai talaján állnak, akiket megérintett a herrnhutita tanok etikai és közösségközpontúsága - s a nemzetiségek és felekezetek feletti tudományos és irodalmi tevékenység fontosságát hangsúlyozván. Ez az irányzat igen erős az Észt Tudós Társaságon belül, Kuressaaréban / A Kuressaarei Észt Társaság hagyományai / s még Põltsamaaban és Võruban.
- b, Neus köre Tallinnban már közelebb áll a politikához. A tudományos élet mellett a mozgalom kibontakozásakor ők képviselik a németekkel való szembeszállás gondolatát - orosz esztofilekkel működve együtt⁸⁴, kormánylapokban publikálva - német nyelven. Jelentős a befolyásuk a kundai tanítóképzőre.
- c, Jannsen lapja köré csoportosulók - Tartu és Pärnu központokkal. Egyházi indítással érkeznek a mozgalomhoz / a pietizmussal, az evangélikussággal és a herrnhutizmussal egybehangolódva /, s az Európából átszűrődő liberalizmus hívei.⁸⁵ "Partiképesek" az esztofilek felé, nem kötik le magukat, nem határolják el magukat senkitől. Kezükből van az észt nyelvű sajtó.
- d, Kölerhez kapcsolják a Pétervári Hazafiak Köre⁸⁶ vezetését. Tagjai az udvarban, a cári környezetében illetve a fővárosban élők észttek, német és orosz esztofilek. Tevékenységük a lojalitás-liberalizmus-radikalizmus-tudományosság változóarányú keverékével minősíthető, s összefogta őket egyfajta önáltatás, hit abban, hogy az uralkodó befolyásolásával, udvari, kormányhivatalnoki kapcsolatokkal sikereket, engedményeket^e érhetnek el.

A csoportok nem álltak távol egymástól, egyetemi kapcsolatok, látogatások, levelezések és barátságok fonták össze a közös ügyért munkálkodókat. Ugyanakkor befolyásuk nem volt egyenlő. Jannsen iránya magához vonja az olvasókat, előbb a livlandi, később az esztlandi észteket is. Korszakunk vége felé Jannsen lesz a nemzeti megújulási mozgalom elismert szellemi vezére. Miért válhatott épp ez a csoport a mozgalom vezetőjévé?

Győzelmét nem kis részben köszönhette Tartu városának. Tartu egyetemi város volt, tanulmányi lehetőséget biztosított az észti és lett fiataloknak. Tallinn-nak a tengerpart volt az előnye s egyben hátránya is. Inkább volt a birodalom egyik legfontosabb kikötő- és kereskedővárosa, az Esztlandi Kormányzóság központja, mint észti város. A lakosság etnikai megoszlásában Tartu bizonyult leginkább észtnak - a városi szivóhatásra a környező területekről is többnyire észtek telepedtek be.

Az egyetem mellett itt volt az Észti Tudós Társaság központja is, s ez növelte a szellemi rangot. Igaz, a Társaság a tudomány területéről nem tudott kilépni. A 40-es évek végére, mikorra világossá vált, hogy a Társaság nemcsak nevében kíván észti lenni, a balti nemesség nemcsak hogy megvonta erkölcsi, anyagi támogatását, hanem igyekezett megnehezíteni a Társaság munkáját is/ cenzori intézkedések, betiltási kísérletek, lapengedély meg nem adása, egyéb intrikák/. Ugyanakkor a tudományok szakosodása, a hatalmas anyag- és adatgyűjtés, ennek feldolgozása, a Kalevipoeg kiadása nem hagy szabad időt a közéleti szereplésre. Pedig az igények nőnek: a felső- és középfoku végzettségűek mel-

lett az elemi iskolát végzettek, és az autodidakták egyaránt várják a nekik szóló híreket.

A vándrai kántortanító, a molnárfi⁸⁷ pietista himbuszok fordításával indul. Az énekeskönyv fogyasztói ugyanahhoz a réteghez tartoznak, amelynek évkönyv-kalendárium sajátos vegyülékeként felfogható kiadványait szerkeszti 1848-tól. Hamar felismeri a fogyasztói igényt, már 1850-ben Marahwa Kueht / Havilap a földnépének / címmel engedélyért folya-
modik - egyelőre hiába. Amikor 1856 végén megkapja, üz-
letemberként vág bele, beleölve minden anyagi erejét. Az áldozat megtérül. 1863-ra vége az ujságírói mesterség pró-
baéveinek / már ekkor sokat segített nagyobbik lánya, Ly-
dia /, s a jövedelmek lehetővé teszik, hogy Tartuba köl-
tözzön, nagy tervei végrehajtására. Az új lap, az Eesti Postimees / Észt Postás / valóban az észtek és a két kor-
mányzóság lapjává válik. Jannsen egységes népnek tekinti a két kormányzóságban élő észteket, látja a polgárosodás
szükségét, s azt is, hogy a földkérdés sajátos megoldása-
megoldatlansága milyen veszélyeket rejt magában. Egyszer-
re képviseli a földnélküliek és a földhöz frissiben jutot-
tak érdekeit, gyakorlati, gazdasági tanácsokkal látja el
őket, gondjaikra, kérdéseikre megoldásokat keres. Ugyan-
akkor úgy látja, hogy az orosz birodalom asszimilációs
erőszaka ellen csupán a már polgárosuló német vezetésű a-
utonómia védheti meg az észteket. Ez a rugalmas szemlélet
- a gazdagodás előtérbe helyezése, a politikai ellentétek
vallásos-morális elmosása, a politikai "érettség" /hogyan
belátta: nyílt nacionalizmussal nem jelentkezhet /, a
társadalmi-gazdasági problémák kikerülése lehetséges

közéleti partnerként tünteti fel őt és lapját a német esztofilek szemében. A kreutzwaldi irány hívei felismerik, hogy a lap - megnőtt befolyása következtében - kiváló eszköz a kulturális felemelkedés kiterjesztéséhez, hallgatólagos támogatásuk növeli a lap és Jannsen tekintélyét. A tallinniak nem képesek lapot szerezni / ti. észt nyelvűt /, a ha szereznének is, már tulságosan félresodródtak külföldi / Herzen és köre / és az orosz esztofilekkel fenntartott kapcsolataikkal. / A Baltikumban a tényleges politikai-hatalmi tényező még mindig a német. / A tartóssá váló tartui megjelenés sikerei láttán a Pétervári Hazafiak is a Jannsen vezette mozgalomban látják az egységes nemzeti mozgalom létrejöttét, bár végig nem kötelezik el magukat Jannsen céljai mellett, és tovább tartják önálló kapcsolataikat. Jannsen sikeréhez hozzájárult az is, hogy a végző és még tanuló egyetemistákat is meg tudta nyerni, s ezzel nemcsak bázisát szélesítette, de hatását jövőbe is kiterjeszthette. Így és ezért vált a tartui Jannsen-ház a két kormányzóság szellemi és közösségi, kulturális életének irányítójává.

Jannsen politikai tudatosságát két korai tény jelzi. Lapjában 1857-ben tudósít daloskörökről, dalostalálkozókról, 1858-ban pedig a jyvaskyläi finn oktatási nyelvű középiskola alapításáról. / E tudósítások jelzik a későbbi mozgalmi célok legkorábbi előfordulását. / Felismeri a gyűlekezés lehetőségét és jelentőségét, 1864-ig minden dalostalálkozóról tudósítja olvasóit / vagy átvételből, vagy személyes élmény alapján /. Közben maga és lapja kimarad a petíció-mozgalomból⁸⁸, ám cselekvési szabadságát is megőrzi és 1865-ben engedélyt kap " Vanemuine" néven egy da-

loskör⁸⁹ alapítására. / Ez időben Tallinnban is létrejön egy, "Estonia" néven / Ezzel veszi kezdetét a "Vanemuine"-mozgalom, mely jellemzőit és jelentőségét Szabó I. szavaival ismertetem: "A közös éneklés szándékával egybegyűlt embereket összefogják, szándékaiknak irányultságot adva, azt egy közös mederbe terelik, s ... egy kóruson belül a legkülönfélébb foglalkozási területről érkezőket arra készítik, hogy nagy nyilvánosság elé kiállva közösen megnyilatkozzanak. Közben nem felejtkeznek meg arról, hogy a sokré-tű összegyűlt emberben az eredendő szándékot / a közös éneklés vágyát / egyénekre lebontva újabb és újabb, egymás és a kórusok közötti kapcsolatok kialakítására serkentsék."⁹⁰

Ugyanebben az évben kezdődnek meg a "Kalevipoeg-esték" az egyetemen.⁹¹ Jannsen reálpolitikus⁹², vár. Vár addig, míg kormányzóság-szerre daloskörök szerveződnek, Közben ujságjában dalostalálkozókról ír, terve a Dalosünnep megszervezése.

Az Eesti Üldlaulupidu / Észt Dalosünnep /⁹³ a nemzeti megújulási mozgalom egységét hirdette, a Kalevipoeg mellett a nemzeti egység jelképe lett. Létrejöttében, megszervezésében ösztönözte őket más dalosünnepek, az észt lira kibontakozása⁹⁴, s nagyszerű lehetőségként kínálkozott az időpont is: 1869. Egyrészt I. Sándor balti reformjaira emlékezve II.Sándornak és reformjainak csinált propagandát, másrészt az év elejétől folyó Samarin-Schirren vitában ez a megmozdulás a balti németiség politikája melletti kiállásként is felfogható volt.⁹⁵

A Dalosünnep lebonyolítása, rendezettsége erőpróba is: mennyire képes összefogni hiveit a "Vanemuine" társaság.

A balti-német lapoknak kárörvendező előrejelzései nem jöttek be, kénytelenek voltak elismerni a diadalt - ám az Észt Postás sem vitte tulzásba a diadal fölötti örömet. A mértéktartásról magyar forrás is értesít.⁹⁶ / Törékeny volt a szövetség. /

A Dalosünnepeken léptek nyilvánosság elé az újabb céllal: észt nyelvű középiskola létesítésének tervével.⁹⁷ A terv azonban terv marad csupán, mert az egységgé váláshoz vezető diadal kapujában az egység névlegessé vált. Igaz, a szakadás később következett be, ám a törésvonalak 1869 közepére jól kirajzolódtak.

A már felvázolt gazdasági-társadalmi változások az elkülönülő érdekek tulsúlyba kerülése felé mutattak. Ennek megfelelően a politikai-filozófiai nézetkülönbségek kohéziós ereje is gyengül - a vezetők, a csoportok a kibontakozás folytatásának más és más utjait tartják reálisnak.

A nézetkülönbségeket / s az elkülönülési tendenciát /, tovább erősíti, hogy hangoztatói politikai taktikusokként - éppen járatlanságuk, vagy tulzott önbizalmuk miatt - hibákat követnek el, olyan hibákat, amelyek a tömegek szemében már etikai kérdéssé nőnek. Ez alapozza meg a jövő személyi torzsalkodásait is.

A válság jele volt, hogy az egység nevében Jamnsen minden más erőt háttérbe szorított: a tallinniak nem kapnak szervezési feladatot, Kreuzwaldnak nem is küldenek meghívót / a sértődés oka az volt, hogy tőle csak a prológus megírását várták, s ő, méltán, többet várt volna /, Köler nem jelenik meg a Dalosünnepen, s nincs ott a belső ellenzék képviselője, a sajtóból lassan kiszoruló Jakobson se. A polgá-

rosodást elősegítő egység államideológiája kidolgozása helyett a társadalmi rétegek, osztályok érdekeit megfogalmazó vélemények és megfogalmazóik harca bontakozik ki a német vezetésű autonómia a a cári abszolutizmus orosz hegemónia küzdelmének árnyékában.

RÉSZÉRDEKEK JELENTKEZÉSE - A MOZGALOM POLARIZÁLÓDÁSA

1869 - 1881.

"Ha jól akarsz élni, barátom,
Utazni, vinni fényes házat,
Ne nézd, hogy pénzed honnan szerzed,
Sose zavarjon a gyalázat.

.....

Haza és nemzet - mit tesz nékem?
Szülőföld - nem a kenyerem.
Kegydijat tőle nem remélek,
Jómódom nem ebből terem...⁹⁸

A 70-es években mélyreható változások következtek be a gazdaságban. A birodalom legfejlettebb területein megtörtént az áttérés a kapitalista "rendszerre", sőt lassanként létrejönnek az imperializmus feltételei is. Lenin meggyőző munkája⁹⁹, amely a birodalom összességét vizsgálta, bizonyítja, hogy a cári Oroszország rákényszerült a monopolkapitalista vonások felerősítésére is. Ezt a folyamatot a külföldi tőke, az imperializmus európai / világméretű / kibontakozása valamint a központi államhatalom hagyományos beavatkozásai a gazdasági életbe csak meggyorsították. Az észtek lakta terület földrajzi jellegéből adódott, hogy a mezőgazdaság kapitalizálódása aránylag gyorsan befejeződött - ez elsősorban a módszerek, a technológia megújításában jelentkezett.¹⁰⁰ Erre az időre az áruba bocsátható földtulnyomó része gazdát cserélt, nyiltabbá váltak a tulajdonosok és a tulajdon-nélküliek közötti érdekellentétek.

Egyre erősödik a kisüzemek egymás közti és a nagyüzemmel való versenye a piac meghódításáért, megtartásáért - ugyanakkor új termelői formák is jelentkeznek.¹⁰¹

Az ipar kapitalizálódását meggyorsítják az 1870-ben induló Balti Vasut építkezései és anyagszükségletei. A szállítások lassan szárazföldre tevődnek át - különösen hogy megnyílik az út a belső-oroszországi területekre. A hajózás nem veszít jelentőségéből, az exportszállítások még most is tengeren történnek.

Az ipar, a kereskedelem új küzdőtérként jelentkezik. A kibontakozó és az Európában kialakuló monopolkapitalizmussal érintkező szabadversenyessé kapitalizmus újabb ellentéteket hoz létre: a születő német, észt és a birodalmi burzsoázia egymás közötti és a külföldi tőkével szembeni harcát. Az új csoportok gazdasági érdekeiket politikai kérdésekkel, ideológiák kidolgozásával leplezik - megnehezítve az eligazodást a kortárs és a kutató előtt.

A társadalom vizsgálata során legszembetűnőbb a demográfiai változás.¹⁰² A migráció a városokba irányul,¹⁰³ s csiráiban az emigráció is jelentkezik.¹⁰⁴

A népesség megosztottsága a mezőgazdaságból élők aránytalanságát jelzi.¹⁰⁵ A mezőgazdasági népesség többségét a munkájukból élők tették ki.¹⁰⁶

A munkások létszáma jelentőssé válik.¹⁰⁷ Ennek ellenére M. Hroch véleményét¹⁰⁸ helyesnek és valóságot fedőnek tartom, aki szerint a nemzeti ébredés C szakaszában, amikor a mozgalom tömegessé válik, a kispolgári réteg lesz a vezető.

Az általam ismert adatok ezt igazolják azzal a kiegészítéssel, hogy itt a kispolgársághoz csatlakoznak, ideértendők

Az értelmiségi pályán élők mellett a közép- és kisbirtokos parasztok is. Sőt megkockáztatom azt a kijelentést, hogy a mozgalom erőihez sorolhatók azok az írástudó zsellérek, béresek, napszámosok azon része, amely osztályát, rétegét el akarta hagyni kiemelkedés útján. / Valamint ide számíthatók, ha néha kényszerűségből a lehetséges észt nagypolgárok és nagygazdák is. /

A mozgalom e szakaszának egyik legfontosabb jellemzője véleményem szerint az, hogy az elkülönülő rétegek tudatossága megnő, s ezt a sajtóban, az irodalomban is hangoztatni kezdik. 109

Az államélet konfliktusai, a birodalmi politiaki szövénéyei csupán közvetve hatottak a mozgalomra. A külpolitika eseményei közül talán a német egység megvalósulása volt a legjelentősebb. A balti bárók egyszerre nyertek erős háttvédet és féket a Német Császárságban. Háttvédet új politikai koncepciók kidolgozásához és megvalósítási kísérleteihez - itt elsősorban az elnyomott nemzetiségekre való támaszkodás eddigi politikája kerül háttérbe; és féket: a Császárság szövetségi politikája miatt óvakodott a balti reményeknek valóságos tápot adni / ezt a szövetséges cár beavatkozásnak minősíthette /.

A belpolitikában a kormányzási forma körüli huzavonák alig, a birodalmi asszimilációs politika fölerősödése már igen, a "nihilisták" és az önkényuralom politikai terrorhadjárait és II.Sándor halála már jelentékenyen érintette az észt nemzeti megújulási mozgalom belső problémáit, harcát az egységesülésért. / Igen megnehezítette dolgukat a fokozódó terror, mind az elnyomó, mind a forradalmi célu./

A még félig feudális , ám már kapitalizálódó, az abszolutizmus önkényével és a liberalizáció igényével egyszerre kacérkodó, élő bürokrata-militarista államhatalom, amely az ipari és társadalmi forradalom erőit akarta megzabolázni elfojtani, megsemmisíteni már nem tudta, de mindenképpen eltorzította a nemzeti megújulási mozgalmat. "Mindnyájuk életét beárnyékolta egy hol európai formák között, hol elviselhetetlen nyomással jelentkező idegen, gyökértelen államhatalom, mely ... megfosztotta őket legjobb fiaiktól, mert karriert kínált a legtehetségesebbeknek, és börtönt és akasztófát a legigazabbaknak"¹¹⁰

A nemzeti megújulási mozgalom a polarizálódás ellenére mozgalomként - laza szervezetek összefonódásaként jelentkezik. A kezdeti kultúrközpontok mellett bekapcsolódik a vidék is. Az ujságok levelezői, a daloskörök - s a daloskörök összefogásához a Vanemuine, a gazdakörök és tartui vezetője¹¹¹, színjátszó csoportok¹¹², irodalmi körök / olvasó-, alkotó- / és nemzeti összefogója az Eesti Kirjameeste Selts / "Észt Íróemberek / Írástudók Társasága"-Észt Tollforgatók Társasága /¹¹³ Tartuban, a "középiskoláért - gyűjtőmozgalom" -- mind-mind a kulturális élet létezését és jelentőségét mutatják. Ez érthető is, hiszen a gazdasági, társadalmi és politikai problémák egyidejűségük és szükségszerű megválaszolási kényszerük mellett éppen negációjukban fonódtak egybe - csak az irodalom, a kultúra területe marad járható, bár cenzorok pásztázta rögös ut. / No meg a morál ! /

Az irodalomnak lesz a feladata, hogy "tűrejjesse a nyelvet, meghonosítsa, és egyuttal a nemzeti közösségbe tudatosan

bekapcsolja ennek a közösségnek minden tagját. Az irodalom tehát elkötelezett, nemzeti hivatást teljesítő művészet. Jelentőségét és nagyságát nem esztétikai értéke szerint, hanem azon mérik, hogy mennyire tölti be ezt a szerepet."¹¹⁵
/ Kiemelések tőlem - Á.K. / Hasonló szerepe van a tudománynak és az oktatásnak is.¹¹⁶

Ugyanakkor ez a torzulás - hisz kétségbevonhatatlanul erről van szó - háttérbe szorítja, elkendőzi a valóságot. Egyre inkább a taktikai viták, hírlapi csatározások kerülnek előtérbe, valamint ideológiai megkülönböztetések, etikai kérdések a valóság gazdasági és társadalmi kérdései megválaszolatlanok maradnak. Az alig milliós népességű, autonóm jogoktól is megfosztott, megosztott területen élő kisebbségi és veszélyeztetett nemzetiségi léte tudatában élőktől nem várható el, hogy kesztyűt dobjanak az uralkodó és elnyomó nemzet vezetőinek arcába. Az állandó kényszerű kompromisszumok pedig devalválják a tömegek előtt megkötőik erkölcsi tőkéjét. A szürkülést, a meghunyászkodást, a kompromisszumokra való hajlamosságot pedig erősíteni fogja a munkásosztály politikai jelentkezése¹¹⁷ - osztálybéke, nemzeti egység lesz a jelszó.

+

Az esztofilek jelentősége korszakunkban csökken. Tudósai tartózkodnak a politikai kérdésektől - a tudományos érintkezések nélkülözték és nélkülözik a társadalmi és politikai kérdések feszegetését. Így kerül a közélet szintjén az esztofilek irányítása a balti-német papság kezébe. Legkiválóbb tagjai képesek egyeztetni a vallási előírásokat a liberalizálódó hangulattal és a konzervativizmus igé-

nyeivel egyaránt. Hajlékonyságuk, taktikusságuk predesztinálja őket tárgyalófélként az észti nacionalizmus vezetői előtt / akik maguk is ugyanahhoz a vallási közösséghez tartoztak/.¹¹⁸ A tárgyalások, a támogatás azonban nemcsak Jannsen és csoportja vezető szerepének elismerését jelenti, hanem politikai nyomást is: mit tartalmazhat, mit tartalmazzon a lap, kik legyenek munkatársai. A politikai nyomás korrumpálódással folytatódik -- s ez az erkölcsi züllés nem is Jakobson pamfletjekor válik nyilvánvalóvá, hanem akkor, mikor a Jannsen-Jakobson vitában Jannsen mellett sorakoznak fel a balti németek ujságjai is.¹¹⁹

Am ahogy nyilvánvalóvá válik Jannsen német orientációja, úgy veszíti el Jannsen befolyását az észti közéletre, és úgy szorul egyre inkább háttérbe az esztofilizmus utolsó képviselő-csoportja is.

Időszakunk végére az új balti-német koncepciók nem a honos nemzetiségekkel való együttműködésre alapulnak, hanem a birodalmi törekvéseket az autonómiával egyeztető politikára. A kapitalizálódás jelentkezése ez: veszélyes társaságnak találják az ígért polgárosodás teljesítését szorgalmazó erőket.

Willigerode nyugdíjba vonulása után a balti-német erők akár konzervatívok, akár liberalizálók egyben megegyeznek: akár a birodalommal is kompromisszumot kötnek, de mindenképpen akadályozzák a születő észti és lett burzsoáziát gazdasági és politikai céljaik elérésében. S teszik ezt akkor, amikor leghatalmasabb sullyal fog nehezedni az erőszakos asszimiláció és beintegrálás politikája a kisépekre.

Nem lesz véletlen, hogy az oroszosítás meg tudja lovagolni

a fellángoló németellenességet,¹²⁰ s a balti bárók ellenszenves politikája, 1905-1907-es ellenforradalmi szerepe visszavonhatatlanná teszi a két Észt Tanácsköztársaság földreformját -- a polgári Észt Köztársaság is felosztja az elmenekült áruló balti bárók földjeit / nem kockáztathatja presztizsét a balti bárók magántulajdona védelmével, és ezzel bázisát is erősíti/.

Jannsen már Pärnuban egy sajátos eszmerendszerre alapozta lapját - ez mind átfogóbbá válik Tartuba költözésével. A vallásos indulás¹²¹ nem szokatlan kortársai között. Az evangélikus vallás, amely mellett a tulzó pietizmus és az eretnek indulásu herrnhutizmus a Baltikumban egyensúlyba jutott, mint értelmiség-nevelő erő volt jelentős. Jannsen tudta, hogy közönsége a Bibliából tanult olvasni és azon nőtt fel, s tudta azt is, hogy az észteken kívül egyszerre nem támogatják az oroszok és a németek. Gazdasági és politikai nézetei Snellman hatását, illetve a német liberalizmus ismeretét mutatják. Politikai gyakorlatát önképzéssel és a vándrai, pärnui kiadói csatározások közben szerezte -- talán ebből adódott kiváló szervezői és taktikai készsége. Tartuba költözve hamar fölismeri a pillanatnyi erőviszonyokat és igyekszik a leghasznosabban beilleszkedni ezekbe. Megszerzi az esztofilek támogatását, megszervezi a Vanemuine dalegyletet¹²², majd a Dalosünnepet. Erre az időre országos befolyással bir sajtómonopóliuma révén, tartui házában szerveződik az észt irodalom és kultúra¹²³ és a leendő gazdasági megújulás csirái is itt erednek.¹²⁴ A többi csoport kénytelen-kelletlen felismeri, hogy jó egységpolitikája elszívja támogatóikat, de Jannsen

nem ül diadalt. Kompromisszumokra törekszik, mert azok gyümölcsöznek: kibontakozhat az egységes nemzeti mozgalom, s amellet megdő jövedelme, tekintélye - tevékenységét már Finnországban is méltányolják.¹²⁵ Ám a megalkuvások fölébe nőnek. / Azt hitte kis árulásai nagy előnyökhöz juttatják, holott kis árulásai naggyá növekedtek, s egyre kisebbedő előnyökhöz jutott. / Rákényszerül az "egység" szűkítésére a német esztofilek nyomására. Ő lesz a kiváltója a polarizációnak, s az egység ideológiája helyett a pártküzdelmekben körvonalazza nézeteit. Lapja nem veszít olvasottságából, ám olvasói egyre kevésbé azonosulnak nézeteivel. A Sándoriskola bizottságában még tartja magát egy ideig, de a Tollforgatók Társaságában már nem jut vezető szerephez / pedig az alapítók között van /. Az 1871-es vitában megőrzi fölényét Jakobsonnal szemben, ám 1872-ben Hurt eltávolodik tőle. Kreutzwalddal és körével még a Dalosünnep szakításra viszi, a Pétervári Hazafiak Köre, s különösen Köler Jakobson támogatja. Az 1873-as sajtóhadjárat¹²⁶ már megrendíti, s az 1878-as esztendő¹²⁷ véglegessé teszi politikai útja tévességét. Az évek múlásában egyre inkább a Willigerode vezette csoport szócsővévé válik az Ész Postás, jelentősége csökken. A decemberi merénylet egy időre fellendíti a lapot, igyekszik tőkét kovácsolni belőle Jakobson és csoportja ellen, ám elképzelése nem válik be. A közéleti kudarcok a családi problémák és megromló egészsége 1880 novemberében agyvérzéshez vezetnek. A halál elkerüli, a béna, magatehetetlen férfi még tíz évig él, ám a politikai életben már sem ő, sem családja, sem pedig csoportja nem jut vezető szerephez.

Ahogy Jannsen működése, úgy Jakobson pályája is tipikus példája lehet a kényszerű politikai megalkuvásoknak. 1859-ben fejezi be a tanítóképzőt és rövidesen Péterváron tanít. 1862-ben ismerkedik meg Schulz-Bertrammal, aki 1863-ban, a Pétervárra kerülő fiatalembert bevezeti a Pétervári Hazafiak Körébe. Ez a kapcsolat 1864-ben mélyül el, amikor Köler felismerve a fiatalember tehetségét, kutatásokra ösztönzi. Itt ismerkedik meg a lett Kr. Waldemārsszal, aki a Peterburgas Avīzes / Pétervári Ujság / szerkesztője - ő is kedvet kap egy észt radikális szellemű lap kiadására Valgus / Világosság / címen folyamodik engedélyért, hiába. 1865-től az Észt Postás levelezője lesz, cikkei figyelmet keltenek. Ezekben az években ismerkedik meg a szlavofil Katkovval¹²⁸, aki hatással lesz nézeteire. Politikai tevékenységet még nem fejt ki, tankönyveket ír, olvasókönyveket szerkeszt. Köler kapcsolatai segítségével megoldódnak a nyagi gondjai - a cári gyermekek német / ! / nyelvtanára lesz, igaz, csak rövid ideig. 1868 nyarán komoly gazdaságtörténeti munkát jelentetett meg a Waldemārsszal.¹²⁹ 1868 őszén tartja meg 1. hazafias beszédét¹³⁰ - amely a még Köler szorgalmazta történelmi vizsgálódásokra alapozódott. A német esztofilek támogatása és jelenléte miatt az 1869-es Dalos-ünnep terve nem nyeri el tetszését - távol is marad. 1870-72 között Tallinnban él, a tallinni csoporttal való kapcsolatai tovább erősítik németellenességét. 1870 júniusában tartja meg 2. augusztusában a 3. hazafias beszédét.¹³¹ A nyomtatás szakításra kényszeríti Jannsent, lapja nem "birja el" Jakobsont.¹³² Erre Edasi / Előre / címmel lapengedélyért folyamodik - sikertelenül. Tankönyve-

ket ír, tanít, de a politikával nem hagy fel. 1875-ben Viljandiban a gazdakör elnöke, ekkor alapozódik meg gazdasági programja: a német bárók földjeiből juttatni a kisbirtokosoknak és földnélkülieknek. A Golos orosz és a Neue Dörp'tische Zeitung német kormánylapba dolgozik. 1876-ban újra próbálkozik az Edasi-val, ismét eredménytelenül. Végül Köler és orosz esztofil kapcsolatai révén 1877 novemberében megkapja az engedélyt, s 1878 március 11-én megjelenik a Sakala /"Viljandi német hódítás előtti neve"/. Minden haladó erő üdvözli, s a lap bizonytalan sorsát mutatja 1879-es betiltása. Szerencsére Köler újra kijárja az engedélyt, és 1880-tól továbbra is megjelenik. Ebben az évben a nagy öreg, Kreutzwald sejti meg először Jakobson hatalmi kapcsolatait és méri fel nézeteinek következményeit - elsőnek szakít Jakobsonnal. Pedig a nemzetiségi körzet, kormányzóság ötlete itt merül föl először. 1881-re a Sakala vesztit jelentőségéből: nyilvánvalóvá válik, hogy burzsoádemokrata érzelmek összeférhetetlenek az autokrata uralom támogatásának elfogadásával.¹³³

A következő vizsgálandó-elkülönítendő csoportot a Pétervári Hazafiak Köre és a tallinni Irodalmi Kör örökösei alkotják. Ez a csoport mindig is a magas állásu, legalábbis értelmiségi rétegekre támaszkodott, s szerencsésen bírta a kundai tanítóképző támogatását is. Kettős tendencia figyelhető meg a csoport működésében, miközben németellenessége hol rejtetten, hol nyílt formában nyilvánul meg.¹³⁴ Ahogy csökkennek kapcsolataik a "magas állásu" birodalmi potentátokkal, úgy ébrednek rá a Jannsen bevezette formák életképességére. Az "Estonia" 1869-ben még jelentéktelen, gaz-

dakör sem alakulhat egy kormányzósági, ipari központban, ám a tudományos, irodalmi és kulturális életben lassan magukhoz ragadják a kezdeményezést.¹³⁵ Sőt a kapitalizálódás nemzeti keretei közt is nagyot lépnek előre.¹³⁶ *tudós*
Az egyre inkább nemzetivé váló csoport ezzel egy időben elveszíti orosz támogatást élvező, azt feltételező jellegét, s majd a 80-as évek végére / amikor a Pétervári Hazafiak végleg háttérbe szorulnak, vagy eltávoznak örökre / már kezébe tudja ragadni a nemzeti irányítás kormányát.

Amióta Jannsen az Észtt Postással és a Vanemuinéval magával ragadta az észtt olvasókat, azóta Kreutzwald és irányának jelentősége visszaesett. Kisebbedett az a csoport is, amely őt, a Kalevipoeg megalkotóját vezérül felvállalta volna.

Azok, akikkel megkezdte a harcot az észtek elismertetéséért, akikkel együtt munkálkodott ezen az Észtt Tudós Társaságban, akik segítették a Kalevipoeg körüli harcokban és a többi népnek szóló kiadvány kiadatásában, akikkel együttműködött vagy vitázott az észtt nemzeti ujjaszületés megala-
pozásakor - azok háttérbe szorultak, öregségügre magányossakká váltak, vagy eltávoztak az élők sorából.

Azok pedig akik a Kalevipoeg írójaként ünnepelték, akik az észtt tudományok felvirágoztatójaként tisztelték, akik őt Faehlmann örökösének és az együttélési gondolat felvetőjének tekintették / ámbár Faehlmann után Kreutzwald is vádolja a németeket a fennálló helyzetért /, nos, azoknak kevés volt a "politikától mentes" népiesség, és sok volt az életut tisztasága. Jannsen felhasználja tekintélyét, ám diadalaiból /ld.pl. a Dalosünnep/ kizárja. A tallinniak

a vidéki, vorui orvosi és tudományos munkába merevültnek vélik - Köler meg-meglátogatja, észtföldi utjain, de ő sem számít rá. Mégis jelentőséget kap a polarizálódás éveiben.

Hurt kiválásával¹³⁷ Jannsen meggyengül - a támadások idején nem tud maga elé, maga helyére mindenki által elismert személyt állítani. Hurt Kreutzwaldhoz közeledik, etikai nézeteik azonosak, s félreállása egyfajta felkészülést is jelent / és visszatérést Kreutzwald, a felvilágosodás és a romantika nézeteihez /. Örömmel üdvözik az ellenzék lapjának, a Sakalának megjelenését, Jakobsont győzelemhez segítik támogatásukkal¹³⁸, de önállóak maradnak. Ösztönös vagy tudatos politikai érzékkel sem az autonómia, a német támogatás elfogadása, sem pedig az autonómiát támadó, az orosz támogatást élvező csoport mellé nem állnak. Sőt talán ők ismerik fel először Jakobson akaratlan és észrevétlenül kényszerűen megnyíló politikai zsákutcáját. Kreutzwald visszavonultsága, kora és betegségei / később halála / Hurt vezető tulajdonságait egyre jobban kidomborítja. A férfivá érő fiatalember otapää-i magányában a néprajzi gyűjtés tudományos megalapozása mellett új nézetek kidolgozására fordítja tehetségét - megsejtve / tudva eljövendő vezető szerepét.

Meg kell még emlitenünk egy gondolatot, amelyet az európai egyetemeket és országokat megjáró Jannsen-fiu, Harry¹³⁹ propagált. Az un. Ostsee-tervről¹⁴⁰ van szó. Lényegében azt tartalmazta, hogy az Esztlandi és a Livlandi Kormányzóságokat egy közös területté egyesítsék. Az itt élő népek - a németek, a lettek és az észtek - egyenlő joggal és részará-

nyosan vegyenek részt az autonómia megőrizte Landtagon, s az autonómia jogaiból egyenlően részesedjenek. Bármilyen tetszetős is volt ez a terv, a 19. századi kelet-európai tervezetek sorsára jutott. A németek soknak találták ezt a követelést, az ekkor hangadó észtek körök kevésnek / az ő tervükben éppen az észtek elkülönülésén volt a hangsúly / -- az orosz autokrácia pedig félelmetesnek / nemzetiségek együttműködése ! a szeparatizmus alapja ! /. Így hát a meg nem értettség, a nevetségesség lett Harry Jannsen európai szellemi utópiájának jutalma - a jövőben már nem próbálkozik közéleti szereppel.

+

Az egység felbomlása tulajdonképpen már az 1. hazafias beszéd elhangzása után várható-megjósolható volt. Jannsen előtt világossá vált, hogy Jakobson nem hódol be, háta mögött a Péterváriak támogatását tudva. A Dalosünnep jelképezte az egységet, de magában hordta a szakadást is. Jakobson Három hazafias beszédének megjelenése az esztofileket arra készítette, hogy nyomást gyakoroljanak Jannsenre: váljon meg munkatársától. Jannsen szívesen engedett, a köztük lévő nézetkülönbségeket csak tetézte, hogy Jakobson az első észtek színházi előadás kritikájában¹⁴¹ személyeskedő hangot ütött meg. Jakobson Jannsen 1871-es finn utjára időziti első támadását, amellyel erkölcsi hitelét megrendítette. / Ennek következtében Jannsen a megalakuló Eesti Aleksanderikooli Peakomitee-ben / Észt Sándor-iskola Főbizottsága / nem szerzi meg az elnöki posztot. / Ám Jakobson el van zárva a megjelenéstől. A 72-es év a Tollforgatók Társaságát hozta legnagyobb eredményként - Jannsen itt sem

jutott vezetéshez. Hurt megváltik Jannsentől és Otapääbe költözik. Közben új kulturális központok jönnek létre, szélesítve a tömegek befolyásolását.¹⁴² 1873-ban Jakobson újra támadja Jannsen politikáját, járja a kormányzóságot,¹⁴³ propagálja nézeteit, tankönyveket ír. 1875-ben Hurt egyszerre elnöke a Vanemuinénak és a Tollforgatónak, ám az egységért közvetítő kísérletei eredménytelenek. Tallinnban keresztény szellemű lap indul¹⁴⁴, megjelenik Wiedemann nyelvtana. Jakobson kormánylapokban publikál, támadja a balti feudális privilégiumokat és a németekkel lepaktáló Jannsent. 1876-ban Kuressaaréban M. Lindenberg Viru Eesti Selts Kalevi-poeg" /Kalevipoeg Észt Társaság / névvel társaságot alapít - a kuressaarei hagyományok felélesztésével, az elkülönülés szándékával. 1877-ben Tartu Eesti Seitung címmel új lap jelenik meg a közbülső és udvari támogatású nézeteknek adva teret. 1878-ban végre Jakobson is laphoz jut - megjelenését, harcos hangját Kreutzwald és Hurt üdvözli. 1879-ben Jannsen újabb Dalosünnep szervezésével még kicsikarja, hogy elismerjék vezetőnek, politikai erőnek.¹⁴⁵ Hurt jelenteti történeti összefoglaló munkáját.¹⁴⁶ Ekkor jelentkezik a nyelvész-kulturpolitikus M. Veske, Jakobson mellé áll / nyelvtanában pedig a tallinni nyelvjárást részesíti előnyben a déli, tartui hátrányára /. Megjelenik Bornhöhe utóromantikus regénye,¹⁴⁷ és nagy sikert arat. Megalakul a Linda részvénytársaság, új forma előfutára. Jakobson egy időre kedvező pozícióba kerül: a Pärnui Postás szerkesztőségét L. Suburg¹⁴⁸ veszi át. Ám Jannsen még elég erős ahhoz, hogy ez a siker átmeneti legyen: szerkesztőváltozást ér el - az új szerkesztő Lint Harry Jannsen elvbarátja. Sőt

csillaga emelkedőnek tűnik: az év végén betiltják a Sakalát. A Péterváriak is megrendülnek Ph. Karellnek, a cár háziorvosának kényszernyugdíjazásával.

Az 1880-as esztendő a nagy várakozásoké ! Hurt Otapääből Pétervárra költözik. A Sakala ismét megjelenik, s már 5000 előfizető felett jár. Tovább folyik az éles küzdelem Jannsen és Jakobson között.¹⁴⁹ Valgus / Világosság / címmel új lap jelentkezik, Rakveréből Lindenberg szerkesztésében / -1881-ig /, a kuressaarei társaság lapjaként. Tallinn Dalosünnep színhelye lesz, azok rendezik, akik tavaly nem voltak hajlandók részt venni a Jannsen által rendezetten. Harry Jannsen ismerteti Ostsee-tervezetét.

A kavargást szédítővé teszi Jannsen agyvérzése és bénulása¹⁵⁰ - intő jelként is értelmezik. 1881 egy közös akcióval indul: a különböző csoportok megegyezve petícióval fordulnak a cárhoz az etnikai egység rendeleti uton történő létrehozásáért.¹⁵¹ Ez lehetett volna a polgári állam létrejötte felé az első tényleges lépcső. Ám ez a petíció nem érheti el eredményét,¹⁵² már csak azért sem, mert a "jó cár" 1881 március 1-én terrorakció áldozata lesz, az utódja: III. Sándor pedig más eszközöket kíván alkalmazni.

POLGÁRI NEMZETÁLLAM IDEOLÓGIÁJA HELYETT KULTURIDEOLÓGIA JEGYÉBEN 1881- századfordulóig.

"Vaimusilmil aiman ma:

Kasvad, Eesti, soust sooni..."

/ L. Koidula: Enne surma

Eestimaale! 1886. /

"Hazám! látni vél e lélek:

A z z á fiaid tehetnének..."

/ L. Koidula: A Halál előtt

Észtországnak! /¹⁵³

A gazdasági fejlődés tendenciája, a mind teljesebb kapitalizálódás csak annyiban változik, hogy nem a szabadversenyos kapitalizmus jellemzői erősödnek, hanem a beilleszkedés kényszere a birodalomban kialakuló imperializmus keretei közé.¹⁵⁴ Az ezirányú fejlődést csak erősíti, hogy az ipari termelés központi irányítása megnő, ezért a helyi észt burzsoázia önállósodási törekvései kudarcba fulladnak.¹⁵⁵ A mezőgazdaságban kettős folyamat játszódik le. A népesség megreked a mezőgazdaságban, ott olcsó munkaerőt jelent - s az élőmunka elterjedtsége hátráltatja a kisüzem és a nagyüzem gépesítését.¹⁵⁶ / Bár figyelembe kell venni azt is, hogy a paraszti gazdaságok a tőke- és hitelhiány mellett adósságokkal is küszködnek - földjeik tulnyomó részét részletre vásárolták. / Viszont a gazdák különféle szövetkezési formákkal élnek, hogy fel tudják venni a versenyt a kapitalizálódott mezőgazdasági nagyüzemmel.¹⁵⁷

A kereskedelemben nagyobb változás nem következett be. A szállítás lassan szárazföldre tevődik át.

A népesség számának növekedése¹⁵⁸ az egészségügyi változások függvénye is.¹⁵⁹ A demográfiai növekedést némileg lefogja a kivándorlás - külföldre / többnyire az USA-ba / és a birodalom más területeire költöznek azok, akik a hazai földön nem remélnek megélhetést. A mobilizáció lelassulását a népesség megoszlása mutatja¹⁶⁰: még mindig a mezőgazdaság tulsulya a jellemző. A rétegek megoszlásáról nincs pontos adat¹⁶¹, ám a részlegesekből kikövetkeztethető, hogy az ipari és mezőgazdasági munkások mozgólódása¹⁶², a védekezés igénye a birodalmi burzsoázia nyomása ellen közelíti egymáshoz a mezőgazdasági és ipari, kereskedelmi vállalkozókat, gazdákat. A közös érdekek és értékek megfogalmazása a jelentősen megnövekedett értelmiségre vár.¹⁶³ A russzifikációs és autokratikus nyomás idején a nézetek nem jelentkezhettek a gazdaságtan, a filozófia vagy a politika területén -- a hagyományokat is folytatva kulturális-műveltségük sikra kerültek.

A torzulások oka a birodalmi nyomás erősödése mellett / a politika, a gazdaság és a kultúra területén egyaránt / a tömegek forradalmizálódásában / a marxizmus ekkorra jut el az észtekhez / keresendő.¹⁶⁴ Az egység szükségszerűsége egyszerre jelentkezik gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális szinten.

+

A nemzeti megújulási mozgalom befejező szakaszában ismét kérdésként merül fel: ki vezesse és milyen irányban? Erre az időre megtörténik a nemzedékváltás, s a polarizáció

erők széthuzó hatása is gyengülőben van.

Az esztofilek napja leáldozott. Régi vezetői eltűntek, s mivel balti-német támogatói sincsenek, az irányzat anakronisztikussá vált. Befolyása Jannsen bénulása óta nincs, új kapcsolatokat nem épített ki.

A Pétervári Hazafiak Köréből egyedül Köler maradt az udvar közelében, ám a gyorsan változó kort már nem érti, s a keményedő vonal láttán - néhány sikertelen próbálkozás után - a művészetbe menekül.

Kreutzwald 1882-ben meghal, Koidula Kronstadtban eltemetve írja publikálhatatlan verseit, a közönség hiányával és a mellrákkal birkózva 1886-ig.

A tallinni csoportot megerősítő Veske, aki 1882-1886 között a Tollforgatók elnöke is, 1886-ban Kazanyba távozik. Pedig európai tapasztalataival, radikális nézeteivel ő lehetett volna az új politika kidolgozója.

Jannsen szelleme kihuny, bár a halál csak 1890-ben váltja meg szenvedéseitől. A családi örökséget Harry akarja felhasználni, a tervezet sikertelen fogadtatása / és a német-barátság lemoshatatlan vádja miatt is / után visszavonul a közélettől.

1881-ben Jakobson diadalmaskodik, megválasztják a Tollforgatók elnökének is. Ám sikerét nem tudja tovább növelni, távlati politikai eszméi kidolgozatlanok, egyesítő vágyai teljesülhetetlenek maradnak: 1882-ben egy hirtelen betegség sirba dönti. / Az utódok pedig a nyakló nélküli orosz kapcsolatokkal kompromittálják lapját és szellemi örökségét./ Ebben a helyzetben egyetlen koncepciózus ember vehető még számításba, akit eddigi érdemei, tapasztalata, erkölcsi

tisztasága egyenesen kiválasztja a vezető szerepre, s ez Jakob Hurt.

Ha Hurt nézeteit vizsgáljuk, ideológiájának gyökereit kutatjuk, akkor láthatjuk, hogy mindenki számára elfogadható volt. 1872-ig Jannsen mellett dolgozott - magával ragadhatta hiveit / kiválásával tiszta maradt a Jannsent kompromittáló vádaktól /. Annak idején támogatta Jakobsont, elfogadván annak nézeteit a szociális kérdés és a földtulajdon fontosságáról - ezzel a Sakala olvasóit nyerte meg - ám a végrehajtásban nem a radikális eszközöket részesítette előnyben / a nem radikalizálódottak szimpátiáját ezzel szerezte meg /, hanem több óvatosságot kívánt, és a reformokra való várakozást, törekvést javasolta járható utként -- ez a magatartás a történelmi hagyományokra való támaszkodás mellett a Köler-követők szemében tette bölccsé.

Kreutzwald haláláig szoros kapcsolatot tartott vele, ezért a nemzeti irány régies-tudományos szemléletű hazafiai őt tekintették a Kalevipoeg nagynevű alkotója örökösének.

Mint a Kalevipoeg-esték egyik szervezője 1883-ban ott bábkodott az Eesti Üliõpilaste Selts / Észt Egyetemisták Társasága / létrejöttékor, ezért az ifjuság is mellé állt. Veskével 1886-ig /azután is/ jó kapcsolata volt, tudományos barátság a nyelvészet és a néprajz érintkezésein. Mindezek mellett pap volt - igaz, hogy már Péterváron élt -, ez a pálya sokat jelentett a vallásos észtek számára.

Soha nem határolta el magát, nem tagadta meg munkatársait, elődeit; megmenthető gondolataikat beépítette rendszerébe.¹⁶⁵ Lehetőségei igen korlátozottak voltak. Nem jelentkezhett politikai programmal, pedig erre volt szükség / a nemzeti

elkülönülés fenntartása, a nemzetiség megőrzése /. A hatalom erőszaka Őt is a kultura síkjára kényszeríti, azaz egyedül ez járható.¹⁶⁶ Sőt az elnyomó, erőszakos asszimilációra kész állam felismeri a kultura jelentőségét is, mely köré egy etnikum ellenállása kikristályosodhat, ezért támadást indít a kulturális intézmények ellen.¹⁶⁷

Hurt hármass feladatra buzdít írásaiban, beszédeiben:

A russzifikáció, az asszimilációs törekvések ellen, a kultura elnyomás alóli kibujásához javasolja a nemzeti nyelv, a népköltészet / és a belőle fakadó irodalom / ápolását, pártolását - ez a nemzeti mult és a nemzeti hagyományok megőrzését is jelenti.¹⁶⁸ Gondja van arra is, hogy az eddigi események, erőfeszítések megőrződjenek, s így példát mutassanak - a történetírás /irodalomtörténet is / megindítója, pártolója.¹⁶⁹ Szerencsére az ujságok megmaradnak, sőt új réteglapok is jelentkeznek¹⁷⁰ - így a szellemi küzdelmek eredményesek lehetnek.

A gazdasági nyomás ellen kettős uton kívánja vezetni az észteket. Egyrészt próbálkozzanak az autarchia megteremtésével -ez több-kevesebb sikerrel el is érhető az észti burzsoáziának /az észti fogyasztók támogatásával /, másrészt próbáljanak betörni a birodalmi piacra, itt nyílttá válik a harc a balti-német és a birodalmi burzsoáziával.

A politikai pressziókat azzal véli semlegesíteni, hogy lojalitást hirdet - nem szabad támadási felületet nyújtani. Csökkenteni kell az ütközési pontokat és erőket - ezért elítéli a kispolgári demokratákat / Järv és társai /, akik lett társaikhoz hasonlóan eljutnak a munkásosztály jelentőségének felismeréséig, sőt osztályharcukban is melléjük áll-

nak. Ugyanakkor rugalmasságot prédikál. Meg kell ragadni minden alkalmat egy^eesületek létrehozására,¹⁷¹ mert ezek politikai enyhülés esetén az észti politika bázisai lehetnek. Sikerül továbbra is megtartani a Dalosünnepeket, amelyek látványosan mutatják az egység erőinek növekedését.¹⁷² 1894-ben uralkodóváltás következik be. II. Miklós bizonytalan nemzetiségi politikája enyhülést ígér. Az észti nép nem asszimilálódott, nemzeti tudatát megőrizte, különállását megtartotta.

Hurt győzelmét kétségtelenül szemléletének burzsoá racionalizmusa és realitás-érzéke okozta, valamint az, hogy széles tömegbázist tudott teremteni. Osztálybékéje bármilyen hamis volt jelszónak, nem hangzott hazugul a népet eltiporni kész hatalom fenyegető árnyékában. Az egységbe kovácsolás sikerét nem homályosította el semmi - kivéve az egység jövője. Mert a jövő burzsoáziája - az öregedő Hurtnak a politikai életből a tudományok terére szorításával - ki-sajátította ezt a "kulturideológiát", s a nemzeti megújulás diszleteivel saját hatalmát, annak kizsákmányoló és kompromisszumokra mindig kész hajlamát kívánta eltakarni.¹⁷³

AZ ÉSZT NEMZETI MEGÚJULÁSI MOZGALOM ÉRTÉKELÉSE ¹⁷⁴

Az észti nemzeti megújulási mozgalom mint tudatosan irányított folyamat felszámolta, bár csak részlegesen az észti népnek a gazdasági-társadalmi fejlődésében tapasztalt elmaradottságát.

A gazdaság vizsgálata során megállapíthattuk, hogy a kapitalista termelési mód viszonyai uralkodóvá váltak, a birodalmi tagozódás következményeként ellentmondásai kiéleződtek.

A társadalmi strukturában az osztályok, rétegek alapvető átrendeződése lezajlott, a demográfiai növekedés pedig a tagozódás további erősödéséhez vezet.

A politikai élet lehetetlensége miatt a jövőben nagy szerephez juthatnak a különféle egyesületek, társaságok, egyletek mint egy lehetséges polgári demokratikus átalakulás bázisai. A mozgalom etnikai, nemzeti elhatárolódása során tudatosította más népek, nemzetek létezését. A szomszédos népekkel szükségszerűen szoros kapcsolatot alakítottak ki, ez egyszerre volt előnyös és hátrányos.¹⁷⁵

Sajátos út az észteké - már azért is, mert a közvetlen szomszédságuk lettek, akikkel összefonta őket a földrajzi, történelmi és közigazgatási közösség, némiképpen "lemaradtak"¹⁷⁶ - talán, mert rokon nyelvű, rokonság tudatu nép élt a szomszédságukban. Érvényes volt rájuk a balti sajátosság, a progresszív és regresszív erők és folyamatok egymásba fonódása / még pedig olyan progresszióé, amely Nyugat-Európában már régen nem az,¹⁷⁷ és olyan regresszióé, amely jelszavaiban antifeudális, haladást hirdet, ám amelynek stratégiai cél-

ja a nemzeteket is elnyomó, nagyhatalmi státusán világhatalmi terveket dédelgető, erőszakos russzifikációval szupremáciára törekvő pánszláv orosz önkényuralom modernizálása és fenntartása.

Sajátos annyiban is, hogy kevés nép történetében találunk példát a parasztság társadalomátalakító tevékenységére.¹⁷⁸

Ugyanakkor a felzárkózás részleges volt csupán, nem is lehetett teljes. A torzulás nemcsak abban jelentkezett, hogy a polgári nemzetállam / vagy autonómia / elérhető-elérendő célja helyett kulturideológiák kidolgozása, műveltség-őrző rendszerek megteremtése lett a mozgalom feladata, hanem abban, hogy ezzel a történelmi kor és a sajátos fejlődés által rájuk kényszerített modellel nem akartak és nem tudtak szakítani. Vessünk egy pillantást a jövőbe, és nézzük meg, mit eredményezett a kényszerpályás fejlődés ideológiájához, hagyományaihoz való ragaszkodás! A kulturát, a műveltséget a tömegmanipuláció eszközének tekintik.

A demokratizálódás lehetséges bázisai elcsökevényesednek-politikai gyakorlat híján politikailag éretlenek maradnak¹⁷⁹

A tömegek politikai éretlenségét, gyakorlatlanságát tetézte az uralkodó osztály, a burzsoázia önállótlanlansága. Ez a forradalmak - ellenforradalmak váltásaikor¹⁸⁰ tanácstalansággal párosult. Általában jellemzete őket, hogy valahányszor az elnyomottak hatalomra kerülése vagy hatalma fenyegetett, akkor maguk keresték a szövetséget az észti nemzetiiséget is leginkább fenyegető reakciós erőkkal.

A polgári köztársaság idején ez a burzsoázia nem volt képes megvalósítani ígéretét: a parlamentáris demokráciát. Meg-

osztottságát növelte az önálló nemzeti állam minden gazdasági következménye.¹⁸¹

Ez a burzsoázia, ez az örökségét és hagyományait soha újra át nem gondoló, attól meg nem váló kényszeredett végül a sajátos észet fasizmusra is.¹⁸²

Mindez azonban ismételten a megmerevedésből, a konzervativizmusból, a hegemonia elvesztésének félelméből fakadt -- nem az észet nemzeti megújulási mozgalomnak róható fel !

Kelet-Európa gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális történetének teljesebb ismeretéhez hozzátartozik a részterületek vizsgálata is. Az észet nemzeti megújulás sok olyan vonása megtekinthető a lett, a finn és a litván nemzetté válásban, amelyek másutt így nem, vagy egyáltalán nem jelentkeznek, s ezért ezeket meg kell őrizni.

A kutató, a dolgozat írója az ókori bölcshez fordul szavakért, hogy tolmácsolja gondolatait a megjárta utak, teljesített és teljesületlen lehetőségek jelennek és jövőnek szóló hasznáról:

Historia est magistra vitae.

JEGYZETEK:

1. Mindez persze nem jelenti azt, hogy az etnikai különbségek felszámolódtak. A kapitalista viszonyok álcája alól ma is kikandikál a nemzetiségi kérdés / ld. különféle szeparatista mozgalmak /. A társadalmi-gazdasági fejlődés megkönnyítheti az asszimilációt, az állam mesterségesen elősegítheti ezt, ez az etnikai ellentét mindig gazdasági és/vagy társadalmi érdekek összeütközésének elkendőzése. A nemzetiségi kérdés kutatása ma már nemcsak a volt soknemzetiségű birodalmak területén létező államokban, hanem másutt is előtérbe kerül.
2. Egyik legjobb összefoglaló mű Hobsbawm: A forradalmak kora /1789-1848/ Budapest, 1964.
3. Támaszkodtam Arató: Kelet-Európa története....., valamint Eesti NSV Ajalugu
4. A továbbiakban Berend T. - Ránki: Gazdasági elmaradottság, kiutak és kudarcok a XIX. századi Európában ... tanulmányban összefoglalt eredmények alapján
5. Berend T. - Ránki: i.m. 30.
6. Berend T. - Ránki: i.m. 31.
7. A balti kormányzóságok ugyanis igen különböztek a birodalom más területétől. A balti bárók kiegyezése I. Péterrel az autonómia, a rendi alkotmány tekintetében a balti uralkodó osztály kizárólagos érdekeit védte. / Még Kan: A skandináv országok története, Perényi - Dolmányos: Szovjetunió története I. és Hunfalvy: Utazás a Balt-tenger vidékein vonatkozó részek /
8. Bibó: A keleteurópai kisállamok nyomorusága...47-48.

9. Niedehauser: A nemzeti megújulási mozgalmak ... 371-375.
a nemzeti megújulási mozgalmak modelljéről.

10. Herrnhutizmus - sajátos pietista irányzat. Zinzendorf,
N.L. von /1700-1760/ alapította 1720-ban Felső-Lausitz-
ban. A "cseh testvérek" közvetítésével a huszitizmusig nyul
vissza. Nyomai a Baltikumban már 1729-től. 1743-1764 között
üldözik - növekszik befolyása, különösen a parasztság köré-
ben, akiknek vallásossága addig névleges volt /Hunfalvy-
Hupel/. 1764-től elismerik, bevett felekezetté válik. Ha-
tása sokrétű: harcol a pogányság, a népi hagyományok el-
len, célja az analfabétizmus felszámolása, s gyülekezetei
nek demokratizmusa megelőzi a protestáns felekezetét is.
Észt nyelven szól a hívekhez, észt nyelvű könyveket jelen-
tet meg és terjeszt - az imádságos és énekeskönyvek mellett
Mango Hans már 1750-ben lefordítja Bunyan, J.: Pilgrim' s
Progress-ét. Az irányzat jellemzőiről, tevékenységéről és
méltatásáról: Weber, M.: A protestáns etika és a kapitaliz-
mus szelleme, Põldmäe, R.: Lisaandmeid eesti talurahva elu...
in Eesti talurahva sotsiaalseid vaateid XIX. sajandil, Tal-
linn, 1977. 25-66., Eesti Nõukogude Entsüklopeedia 8., Berecz-
ki - Rácz: Észtország..., Nirk, E.: Eesti Literatura...,
Kross, J.: Az észt irodalom..., Eesti Kirjanduse Ajalugu I.,
Tallinn, 1965., Eesti NSV Ajalugu, Suits, G.: Eesti kirjan-
duslugu vonatkozó részei.

11. Az önálló nemzetállammal nem rendelkező, a társadalmi
elnyomást etnikai, nemzetiségi elnyomással tetéző terüle-
teken óriási jelentőséget kaptak-szereztek a különféle
"-filek" / fennofil, esztofil, lettofil stb. - még a
szlavofil is /. Ezek az emberek, többnyire / jó értelem-

ben vett / dilettáns, vagy hivatásos tudósok a felvilágosodás alapján állva megértő és megérteni kívánó humanitással közeledtek az elnyomottakhoz / mégha néha hátsó szándékkal is /.

Felfedezték nemzeti identitásukat, kutatták, leírták nyelvüket, szokásaikat, életmódjukat - óriási segítséget nyújtva az ébredőknek nemzeti nyelvük, kulturájuk megteremtésében. Persze a humanitás mellett igen sarkallta őket az európai tudományok fejlődése is. Nevet szerezni - igaz, nemcsak hiusági kérdésből - a még nem kutatott, ismeretlen területeken lehetett. Így váltak a Kelet-Európa történetének uttörő kutatóivá is.

12. Az "ébredők"-ről Niederhauser két jelentős művében is ír: Nemzetek születése... 30-31., A nemzeti megújulási mozgalmak... 371.

13. Niederhauser: Nemzetek születése... 30.

14. Niederhauser: A nemzeti megújulási... 373.

15. Az utóbbi évtizedek marxista összehasonlító történeti művei összességében vizsgálták a kérdést. Munkájuk során újraértelmezték, felhasználták az egyes népek történetírásának eredményeit, ám céljukból következően nem kívánták részletesen bemutatni, a legfontosabb jellemzők vizsgálatára törekedtek. Ezért határoztam el, hogy a modern összehasonlító munkákból kiindulva, a kutatási anyag mind teljesebb ismeretében kíséreljem meg e polgári mozgalom újraértékelését. Ugyanakkor tudatában vagyok korlátaimnak is: fontos résztanulmányokhoz, filológiai, eseménytörténeti tényekhez Magyarországon nem juthattam hozzá -- mindezek ellenére remélem e munka sikerét.

16. Különösen fontos e területek sajátosságainak értelmezéséhez I.Tóth, Zoltán; Arató, Endre; Niederhauser, Emil; Berend T., Iván; Ránki, György; Perényi, József; Dolmányos István munkássága.
17. Niederhauser, Arató, Kan és Hunfalvy idézett munkái mellett Dolmányos: Finnország története és Niitema: Baltian Historia vonatkozó részei.
18. Már Lett Henrik a 13. században a két nép közös sorsát: a meghódítást és annak következményeit jegyzi le krónikájában.
19. A rendelkezésre álló szakirodalom nem egységes sem a mozgalom megítélésében, sem időhatárainak kijelölésében.
A magyar marxista összehasonlító kutatások / Arató, Niederhauser, Berend T.-Ránki / 1860-1890 közé helyezik; az észt munkák / Isztorija Esztonszkoj SzSzR, ENSV Ajalugu, Eesti Kirjanduse Ajalugu / az 50-70-es évekre teszik; a polgári történészek / Niitema, Suits / 1850-80 között tárgyalják - így még Bán, Virányi; Bereczki pedig az 50-60-as évekre helyezi. A nehézség abban rejlett, hogy nem vizsgálták komplex módon, a gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális területek együttes figyelembe vételével.
20. G. Schulz-Bertram / orvos, nyelvész, etnográfus, író-esztófil 1808-1875 / szavai az Õpetatud Eesti Selts 1839. első nyilvános ülésén in Zsirai: Finnugor rokonságunk 463-464.
21. Berend T.-Ránki: Gazdasági elmaradottság... tanulmánya, s még Braudel, Wallerstein és Hobsbawm nézetei.
22. A században a cári Oroszországnak egyetlen békés éve sem

volt. Egyrészt az állandó terjeszkedés Kelet felé, másrészt az európai konfliktusokba való bekapcsolódás megkövetelte óriási reguláris haderő fenntartását - egyetlen adat az összehasonlításhoz a század elejéről: "Mig 1701-ben a mintegy 2,5 millió rubelre rugó állami kiadásokból közel 1 millió esett a hadseregre és a flottára, addig 1710-ben a 3,8 milliós kiadásokból már kerek 3 millió ment a hadseregre." / Perényi-Dolmányos: i.m. 134./ A hadsereg privilegizált helyzete később is legalább ennyire jelentős volt.

23. Hupel, Merkel, Petri könyvei bizonyítják / Niederhauser, Arató és Hunfalvy idézi. /.
24. Arató: i.m. 69-70.
25. A balti területek autonómiájáról Kan: i. m., Perényi-Dolmányos: i.m., Világtörténet 5.k. Budapest 1964., Isztorija Esztonszkoj SzSzR 1. Tallinn 1961., Niitema: i.m., ENSV Ajalugu, Olvasókönyv a Szovjetunió történetének tanulmányozásához 1.k. Budapest 1956., Uluots, J.: Grundzüge der agrargeschichte Estlands, Tartu 1935., Kruus, H.: Grundriss der geschichte des Esthischen Volkes, Tartu 1932., Csekey, I.: Észtország állammá alakulásának története és államrendje, Kecskemét 1932., Finnek, észtek... Budapest é.n. /1928. /, Csekey, I.: Északi írások, Budapest 1928. Bán, A.: Észtország in. Turán 1922. évf., Rambaud, A.: Oroszország története, Budapest 1890., Hunfalvy: i.m. vonatkozó részek.
26. 1741-es rendelet: egyedül nemes^ek bérelhetnek koronabirtokot, 1747. a nemesi anyakönyv megteremtése / csak az nemes, aki ide be van iratva, a balti területeken csak a

matrikulában szereplő nemeseknek lehetett tulajdonuk /
1780. a tulajdonosi jog egyedül a nemességet illeti meg
/ még a városi polgárokat is eltiltja /.

27. ld. a 11. jegyzetet

28. Ez a felvilágosodás azonban nem azonos azzal, amely
Nyugat-Európában győzelemre vitte a polgárságot. A köz-
vetítések szűrői, összeötvöződése a szentimentalizmus és a
romantika elemeivel olyannyira mássá teszi, hogy teljesen
igaz Bojtár, E. megállapítása: itt nem volt felvilágosodás.
/ A kelet-európai felvilágosodás /

Milyen jellemzői találhatók meg az alkotásokban? Lojalitás
/!/, az uralkodóba vetett hit és remény, racionalizmus -
a tudományokba vetett elképzelések, fejlesztésük és népsze-
rűsítésük egybekötve a paternalizmussal / a nép tudatlansá-
gát óvakodva és irányítottan felvilágosító " Népbarát " iro-
dalom és intézkedések / és humanizmus / mint karitás - a
kizsákmányoltak, kisémmizettek életének elrettentő bemuta-
tása nevelő szándékkal / -- ime, ez jellemzi az írásokat
és íróikat.

29. A legjelentősebbek a már idézett Hupel, Merkel és Petri
könyvei.

30 A cári udvar kísérletei a modernizálás mellett az udvari
intrikákkal is kapcsolatba hozhatók. I. Péter halála után
az uralkodók többnyire nem orosz kegyencekkel vették körül
magukat / így jutottak jelentős szerephez a "fejlett" Euró-
pát idéző bárók /, s ez kiváltotta az orosz nemesség ellen-
szenvét, s ezért mindig támogatták a baltiak elleni közpon-
tosítási törekvéseket / érdekeik a privilegizált tartományok
megszüntetését és nagyobb államapparátusi szerepet kívántak/

s az ortodox egyháznak is szálka volt a szemében alárendelt helyzete a balti tartományokban. A balti bárók mindig igyekeztek megszerezni az uralkodók kegyét - majd csak II. Katalin kezdi meg hatalmuk fölszámolását.

31. Hunfalvy: i.m. 60. A további idézetek 61-63.
32. 1783. a fejadó bevezetése / II. Katalin /
1796. az ujoncozási kötelezettség bevezetése / I.Pál /
33. Arató, Niederhauser, Bereczki-Rácz, Hunfalvy, Niitema, Kruus, ENSV Ajalugu és Isztorija Esztonszkoj SzSzR mellett különösen fontos Sey, I.: A balti kormányzóságok jobbágytörvényhozása 1765-1819 között és Kahk, J.: Rahutused ja reformid. Talupoegade klaasivoitlus ja moinike agraarpoliitika Eestis XVIII. ja XIX. sajandi vahetusel /1790-1810/ /'Forrongások és reformok. A jobbágyok osztályharca és a földbirtokosok agrárpolitikája Észtországban a XVIII. és XIX. század fordulóján'/ munkája.
34. Hunfalvy: i.m. 62.
35. Niederhauser; A jobbágyfelszabadítás Kelet-Európában,
Sey: i. m. és Arató: i.m. vonatkozó részek
36. 1807. Stein reformja: személyi szabadság, szabad költözés, paraszt iparossá lehet / 1808. Oroszországba menekül./
1811. Hardenberg reformja: a paraszt az általa birtokolt föld bizonyos hányadával tulajdonná válthatja földjét.
Bővebben: Niederhauser: A jobbágyfelszabadítás... Niederhauser-Tokody, Gy.: Németország története , Budapest 1972.
37. Niederhauser: A jobbágyfelszabadítás... 208.
38. Niederhauser: A jobbágyfelszabadítás... 208-209.
39. Hunfalvy Livlandra vonatkozó adataiból: 1819-ben a megművelt területnek 69,24 % volt paraszti birtokban. Ezek a

- a földművesek a reform következtében földtelen bérlőkké váltak. I. m. 142-144.
40. O. W. Masing: Vorschläge zur Verbesserung der ehstnischen Schrift, Dorpat 1820. a helyesírási szabályok rögzítése során új betűt vezet be a sajátos ész hang, a palatoveláris középső nyelvvállásu illabiális magánhangzó jelzésére /õ/.
41. A népköltészet, néprajz iránt korábbi az érdeklődés. 1778. Herder nevezetes népdalgyűjteményében már 7 ész népdal található / Hupel német fordításában / 1780-ban Chr. H. J. Schlegel cikket ír a berlini újságba az ész népszokásokról. A "Beiträge ..." java része ehhez hasonló cikket tartalmaz; a Kuressaare E. S. is feladatának tartja a népi élet, nyelv kutatását.
42. ENSV Ajalugu Tallinn, 1957. adatai szerint 1832-ben 34 nyáj 13807 birka szerepel az összeírásokban, 1841-ben már 134 nyáj 90 820 birkával. A század közepén Észak-Észtországban / Estland / 326 pálinkafőző, Dél-Észtországban / Livland / 292 pálinkafőző van földesuri kezelésben /1870./
43. 1850-ben 16 752 gazdaságban 114 649 ember 30 000 béres és 122 490 zsellér élt / ENSV Ajalugu 1880. / -- Sajnos a könyv adatai nem elég világosak: családfőkről van-e szó vagy felnőttekről. Ez a statisztikai bizonytalanság minden ENSV Ajalugu adatnál fennáll.
44. Isztorija Esztonszkoj SzSzR 1. 806. o. 806. ábra
- | | 12 ész város lakos-
sainak száma: | az összbirodalmi
városi lakosság: |
|------------|--------------------------------------|--------------------------------------|
| 1782. | 23 000 | 1 300 000 |
| 1819-1825. | 35 000 | 1 700 000 |
| 1862-1863. | 64 000 | 6 100 000 |

45. Isztorija Esztonszkoj SzSzR 1. 807.o.

Tallinn esetében:

	észt	német
1820	34,8 % 4486	43,1 % 5540
1836	36,9 % 5018	38,9 % 5292
1844	41,5 % 6062	36,1 % 5282

Megjegyzem, hogy Tallinn jelentős birodalmi város is - nyilván jelentősebb volt a városiasodás vidéken, Tartu, Voru, Pärnu / a 19. század 70-es éveig a legnagyobb export kikötő Észtonországban -- ENSV A. 196. /.

46. ENSV A. 193.

A munkások létszámának alakulása:

	1804	1822	1836	1842	1848	
manufaktura	759	1092	650	396	517	fő
gyár	---	---	1500	2835	3121	

47. Például Narva hajóépítő műhelyeiben / ENSV A. 196. /

1827-36 között 79 hajó siklik le a sóságról

1837-46 között 113 hajó,

s hol vannak még Tallinn, Pärnu, Haapsalu, Kuressaare eredményei.

48. Arató, E. i.m. 219.

49. A pedagógusképzésről E.N. Entsüklopeedia 8.k. 535.

Időszakunkban a következő képzők működtek:

Tartu	1828 - 1889
Valga	1849 - 1890
Kunda	1854 - 1887

50. Tallorahwa Kulutaja / Paraszti Hirnök / 1824-26 Masing szerkeszti. 1854-ig jelent meg.

51. Különösen 1831-től, amikor az 'Északi Méh' szerkesztője

az a Bulgarin lesz, aki ujságja mellett a 3. ügyorsztálytól is huzta a fizetést !

52. A szakirodalom jelentéktelen ügynek tartja, a kortársak azonban nem így ítélték meg ezt az akciót. Nem véletlen, hogy Hunfalvy is viszonylag nagy teret szentel neki / i. m. 164-189. /. A nagy megtévesztés: aki áttér a pravoszláv vallásra, azt földdel jutalmazták - nemcsak az észtparasztság elkeseredettségére, hiszékenységére és "anyagiasságára példa, hanem arra a kiméletlen anyagi és lelki pressziókat is felhasználó uralkodási módszerekre is, amely I. Miklóst jellemezte / gondoljunk a Petrasevszkij-kör ítéleteinek abszurd kegyetlenségére, vagy Bakunyin megtörésére /. A félrevezetett emberek zavargásait katonai erővel nyomta el / földről szó sem esett, sőt a cár fennhangon, a nyilvánosság előtt elhatárolta magát az eseményektől / a reevangélizálást pedig az ortodox egyház akadályozta meg - hivatkozván az egyházi szokásjogra, maga mögött tudva I. Miklóst és a birodalom erejét. A kikényszerített siker elhamarkodott volt, leleplezte a birodalom szándékait. Az észtek / és a lettek / előtt megvilágosodtak az erőviszonyok: "A német uralkodó osztály privilégiumai útját állták az oroszositásnak, viszont a németiség kis számára való tekintettel nem gondolhatott az észti és lett lakosság elnémetesítésére." / Arató: i. m. 218. /
53. A finn nemzeti mozgalom meglehetősen ismert Magyarországon, bár konkrét leíró munka nem született róla. Kis bibliográfia a magyar nyelven megjelent művekről: Laitinen: A finn irodalom..., Hajdu-Domokos: Uráli nyelvrokonaink, Arató: i. m., Niederhauser: A nemzeti megújulási..., Szász, L;

"Jelet rakj az uton végig"..., A finnugor népek irodalmának bibliográfiája /szerk.: Jávori, J. - 1974.dec.31-ig megjelent műveket tartalmazza / Budapest 1975.

54. Õpetatud Eesti Selts 1838 - 1938. , Suits: i. m., Eesti Kirjanduse Ajalugu l. Az alapító tagok között voltak németek, észtek, oroszok; asztrologus, orvos, jogász, pap s az észt nyelv egyetemi lektora, aki egyben cenzor is volt.
55. Részlet Faehlmann beszédéből: " Mely dolgok azok, melyek az eljövendő nemzedéknek egy nép életéről, történelméről hirt adnak? Ahol hiányzik az írott szó tanúsága, ott helyükbe lépnek az építészet és a költészet fennmaradt emlékei, valamint különféle tárgyak, melyeket hajdan elástak, s váratlanul napfényre kerülnek. Hogyan állunk az észtek történetével? Talán népünknek nincs egyetlen emléke sem, amely hirt adhatna multjáról? Legyőzőink duló szenvedélytől üzve teljességgel elpusztítottak mindent a föld színéről, s hasztalan fogjuk vallatóra a szüksézu irásokat is, hogyan volt itt azelőtt. Építészeti emlék egy sem maradt fenn, mert elsősorban a városok estek áldozatul a pusztításnak, vagy pedig építőanyagul szolgáltak a győzők váraihoz. Az észt nép multjáról szóló verseket szintén nem tudunk felmutatni, s a hazai földből tömegesen előkerülő régiségeket a történész és vegyész igyekszik ~~idő~~^{idő}nek tulajdonának feltüntetni, akik időről-időre megfordultak partjainknál és városaink utcáin.

Igy hát nyelvünket kell legfőbb emlékként becsülnünk, amely multjának legméltóbb tanuja. Nyelvünk nagy művészi alkotásként áll előttünk. Művészi alkotásnak nevezem, mert nem kevésbé az, mint bármi más. Bábelből távoztában minden

nép megkapta a maga jussát, amit nyersanyagnak foghatunk föl, amelyből minden nép megteremtette a maga művészi remekét. S ekként dicséri, mint bármely más munka, mester nagyságát. Ezért, ha leszállunk nyelvünk mélységeibe, így kiálthatunk fel: -- Annak a népnek a multja, amely ezt a nyelvet teremtette, nem lehet semmirevaló, még akkor sem, ha tetteit nem jegyezték fel a világtörténelemben." / Hajdu-Domokos: i. m. 308. /

56. Részlet G. Schulz-Bertram beszédéből: "Gondolják el milyen nagyszerű érzés lehet egy elnyomott népnek a felébredt öntudat a történelmi lét és nagyság iránt! Nem úgy érezném magát, mint a koldus, akinek váratlanul azt mondják: te királyfi vagy!

Mert semmi sem bizonyítja visszavonhatatlanabban egy nép történelmi jelentőségét, mint egy eposz.

Bennünket viszont, mint e nép szellemi újjászületésének előmozdítóit megillet, ezt a torzót, amelyik csonkán, későbbi hozzáadásokkal elcsufítva, a vidék legeldugottabb sarkában elismerésre várt -- ezt a rejtett völgyekben és erdők mélyén zengő éneket -- az emberi szellem ragyogó termékei sorában méltó helyre emelni. Ezáltal talán sikerülne a népet öntudatra ébreszteni, önérzetessé tenni, és megmenteni attól a siralmas tendenciától, hogy korcs nemzedékké legyen, azáltal, hogy egy nagy mult örökségét átadjuk neki.

Én hiszek a nép természetes erejében! Hiszem, hogy ez hosszú népsorokban egyforma elemi erőt jelent. Lehet, hogy ezt nem sorolják a kincsek közé, ez nem német arany, de szívós és jó réz, amit sem vassá, sem arannyá változtatni nem lehet, de nem is kell.

Hogyan kell a művelt észt társadalomnak a nagykoru, a job-
bágyságból felszabadult, de még kiskorúsága és csüggedtsége
terhei alatt sóhajtozó népet a felvilágosodás és a szellemi
ujjászületés útján a legmegfelelőbben segíteni?

Azt hiszem két módon: adjunk a népnek egy eposzt és egy tör-
ténelmet -- és mindent megnyertünk." / Zsirai: i. m. 403-
404. /

57. Ahrens, E. / lelkész és nyelvész 1803-1863 / : Grammatik
der Ehstnischen Sprache, Dorpat 1843.
58. A Kalevipoeg létrejöttére, annak körülményeire nem térek
ki. Bővebben: Domokos: Handbuch..., Hajdu-Domokos: i. m.,
Radó: A Szovjetunió..., Kaukone: A Kalevala és a Kalevipoeg,
A SZU 15 köztársasága 4..., Nirk: Estonian literature...,
Kross: Az észt..., Eesti Kirjanduse Ajalugu 2., Képes: Utó-
szó, Suits: i. m., Fr.R. Kreutzwald 1803-1882 elu..., Bán:
Bevezető.
59. pl. a Kalevipoeg 1855-ös cenzora "minden olyan szót, ki-
fejezést törölni akart, amely reményről, örömről, derűről
szólt" - panaszolja Kreutzwald / orvos, nyelvész, etnográfus,
költő-író, irodalompolitikus és kritikus, az OES veze-
tő személyisége 1803-1882. / idézi Bán: Bevezető 13.
60. Ph. Karell /1806-1886/1849 és 1879 között a cár háziór-
vosa, Az 50-es évektől baráti köréből szerveződik a Péter-
vári Hazafiak Köre. A tartu¹ egyetemen együtt végzett Kre-
utzwaldal, Neusszal és jól ismerte Faehlmannt is.
61. 1845-ben jelentkezik először Jannsen - még vändrai kántor -
németből fordított pietista himnuszokkal / Sioni-laulo-kan-
nel /.
62. Róluk még: EKA 1. és 2.; Kross: i.m.; Suits: i.m.;

- Kampmann, M.: Eesti wanem ilukirjandus; Hunfalvy: i.m.;
Hunfalvy, P.: Az észti vagy viro irodalomról.
63. Jelentőségét felismeri az Észti Tudós Társaság -- nézeteinek terjesztésére használja fel Faehlmann, Kreutzwald / utóbbi már 1840-ben lappal kísérletezne, de nem kapja meg az engedélyt /. Az üzlet első jelentkezése Jamnsenhez fűződik, számára megélhetést is jelent. 1848, 1849, 1850, 1851, 1856, 1857, 1860. - évkönyv-kalendáriumai.
64. Magyarországon Gellériné Lázár Márta publikálta eddigi eredményeit. Észti kutatók eddig javarészt a népkönyvekkel és a népköltészeti, egyházi irodalom alkotásaival foglalkoztak. Gellériné általánosító megállapításait az észti viszonyokra is érvényesnek tartom.
65. Az Észti Tudós Társaság évkönyvében, Reinthal német fordításában 6 év alatt.
66. Bán: Bevezetőjében idézi Schott szavait / 22.o. / "A finn énekekben homéroszi frissesség és derű uralkodik, itt meg minden gyászfátyol vonul végig. A politikai elnyomás okozta ezt a hangulatot. A finn szabad nép volt, az észti jobbágy. A nemzeti csüggedés lép előtérbe oly részleteknél, melyekben az énekes lírai kitérésekben a multon borong. A Kalevala üde tavaszi reggel ezüstös felhőkkel a kék égbolton, a Kalevipoeg tarka, néha fantasztikus színkeveréke az elégikus, homályos őszi estnek. - Die estnischen Sagen von Kalewi-Poeg. Abhandl. der Königl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1862."
67. A magyar összehasonlító munkák / Arató: i.m., Niederhauer: A jobbágyfelszabadítás... és A nemzeti megújulási.../ és az észti történészek / ENSV Ajalugu, Isztorija Eszton-

szkoj SzSzR / más összefüggésbe illesztik be. A rendelet értelmezéséhez visszanyultam Hunfaly: Utazás... munkájához, legtöbb forrásértékit ő közölt ebből hozzáférhetően.

68. Hunfalvy: Utazás... 70.

69. A szakirodalom nem egységes e reformok értékelésében. Az észti és szovjet marxista tudósok egyértelműen burzsoá reformoknak tekintik, melyeket az orosz abszolutizmus és a balti nemesség egyrészt a forradalmi erők kényszerítésére, másrészt a gazdasági-társadalmi fejlődés kényszerű szükségessége következtében hozott. A hazai szakirodalom az egyértelmű minősítést kikerüli, a jobbágyszabadító törvényekhez, rendeletekhez sorolja. Márpedig a jobbágyszabadítás bármennyire is alapja a polgárosodásnak, a feudális rendszert csak akkor támadja, ha egyben földosztással is együtt jár. Kelet-európai viszonylatban pedig erről nem beszélhetünk, hiszen a felszabadított jobbágyszabadított földet, az először is mennyiségében nem veszélyeztette a nemesség földtulajdonmonopóliumát, másodszor a birtokolt-megművelt földek jelentős hányadának elvesztésével járt együtt, / harmadszor / ha együtt járt. Az észteknél pedig épp az volt a helyzet, hogy a személyi függéstől való megszabadulás együtt járt a megművelt-birtokolt földektől való "megszabadítással" is. Ezek a reformok tehát csak annyiban tekinthetők burzsoá reformoknak, amennyiben a polgárosodás egyik alapfeltételéül szükséges szabad munkaerőt megteremtették.

70. 1869.márc. 19. Neue Dörpt'sche Zeitung in Hunfalvy i. m. 139. 1 tallérföld évi bérlete 3,97 rubelről 6,62 rubelre emelkedett.

71.

LIVLANDI

TARTOMÁNYOK

	nincs adat fizetésre /ha	van adat fizetésre /ha	Kifizetett összeg Rubel	Egy ha föld allagdr. Rubel	Összes vásá- rni föld /ha	százaléka a megve- tésekre	A megve- tett föld /ha
DORPAT TARTU	66, 72	16.331,94	1938.651	118, 70	16.398,66	20,61	79.566,52
VERO VÖRU	11, 12	8.937,14	1007.825,-	112, 77	8.948,26	16,65	53.743,30
PERNO PÄRNU	—	11.428,02	1667.323,-	145,90	11.428,02	57,15	19.996,53
FELLIN VILJANDI	672,2	19.144,19	3700.152,-	193,28	19.821,39	41,40	17.877,75
csztek:	755,04	55.841,29	8313.951,-	148,88	56.596,33	28,10	201.184,10
RIGA	455,92	5.002,88	669.583,-	193,84	5.458,8	10,90	50.080,73
WOLMAR	815,09	27.133,91	3979.284,-	146,65	27.949,-	50,70	55.126,23
WENDEN	64,49	7.060,08	875.506,-	124,-	7.124,57	9,28	76.773,38
WALK	290,23	8.176,53	1223.634,-	149,65	8.466,76	15,15	55.886,20
leffel:	1.625,73	47.373,4	6748.005,-	142,44	48.999,13	21,-	237.866,54
Ömlesen:	2.380,77	103.214,69	15061.956,-	145,93	105.595,46	24,54	439.050,64

Hunfalvy utirajzában idézi a Neue Dörpt'sche Zeitung Livlandi / 1849-ben adták ki a 77 pontot / statisztikáját / 1869. márc.19. /. A statisztika feldolgozásakor a következő egységeket vettem:

1 tallér föld = 5 porosz hold = 1,17 gyeszj. = 1,112 ha

1 ha = 4,49 porosz hold = 1,05 gyeszj

1 porosz hold = 0,22 ha = 0,23 gyeszj

1 gyeszj = 0,951 ha = 4,27 porosz hold

A táblázatban ha-ra számítottam át az adatokat. A megvehető föld azt jelenti, hogy a rendeletek értelmében a földbirtokos köteles volt földtulajdona egy bizonyos hányadát vagy bérletbe adni vagy eladni.

A táblázat adatai a földtulajdonosok számának növekedésére utalnak: ők lesznek a nemzeti megújulási mozgalom bázisa.

72. Hunfalvy: i.m. - sokat dicséri az észti szekerezők pontosságát és olcsóságát.
73. 1857-ben alapítják a rövidesen birodalomszerte ismert, később európai hírű "Kreenholm Manufakturát", amely gyorsan gyárrá alakul, nevében hordva csupán a régit.
74. A 18. századi rendi autonómia egyik maradványa. A balti nemesség számát önmaguk határozzák meg. Idegenek honosítása csupán a legritkább esetekben engedélyezett. Ezen a rendeleten alapul J. Kross egyik kisregénye, a Michelson beiktatása.
75. Itt jegyzem meg, hogy esetenként az abszolutizmus hivatalnokai összekapcsolták tevékenységüket az esztofilizmussal; s hogy az abszolutizmus felülről egy-egy észtnak is biztosíthatta a közigazgatásban a felemelkedést - ez ter-

mészetesen rendithetetlen lojalitással járt együtt.

76. Bár a 40-es évektől latensen jelentkezik igény az észtlap megteremtésére, maga J. V. Jannsen is 1850 óta próbálkozott az engedély megszerzésével, de egészen 1856 decemberéig hiába. Az uralkodóváltás, a liberalizáció első kísérletei, a központosítási politika finomodása lehetőséget teremtenek egy észtlap vezetésü és nyelvü hetilap megindításához. Jellemző ahogy a kormány biztosítani akarja magát: 1856 decemberében az egyházi esztofilek is lapengedélyt kapnak, a Tallurahwa Postimees /Népi Postás/ egy időben jelentkezik Tartuban Willigerode tiszteletes szerkesztésében Jannsen Perno Postimees ehk Näddalileht / Pernui Postás egy Hetilap / ujságjával. Kettőjük versenyéből Jannsen kerül ki győztesen - az egyház hosszú ideig nem indít lapot.
77. Az 1857 június 5-én megjelent első szám címlapján lévő versike is erre utal:

"Tere, armas eesti rahvas!
Mina, Perno Postimees,
kuulutama olen vahva -
kõik, mis sünnib ilma sees,

annan teade sulle heaks,
et ka sinu rahvas teaks,
kuidas kõik maailma maad
elavad ja tegevad."

// 'Szervusz=Köszöntelek, szeretett észtlap nép!/ Én a Pernui Postás, /hirül adni bátor vagyok - /mindazt, mi a világon történik, /tudatom hasznodra, /hogya te néped is tudja/ho-

gyan élnek és cselekednek/a világ országai'//" in Horváth: i.m.9-10. Ime, a nép fogalmába csak az észti nyelvet beszélők tartoznak - a nemzeti elkülönülést adottnak veszi - és az észti nyelvet beszélők homogenitása gazdasági-társadalmi tekintetben kétségtelenül erősebb, mint heterogenitásuk.

78. A "Loomingu" Raamatukogu hasonmás kiadványa /ld. Pappa Jannseni / szemelvényeket tartalmaz a Perno Postimees 1857. nr. 1. -- 1862. nr. 47. számok anyagából.

Találkoztunk itt külpolitikai hirrel, udvari pletykával, tárcával, gazdasági tanácsadással, moralizáló-nevelő célzatu adomával / utóbbira ld. Kross: Az észti irodalom... Jannsen összeállítását /, piaci hirekkel, - árakkal, utleirással, külföldi tájékoztatóval -- egyszóval mindennel, ami felkeltheti az olvasók érdeklődését. S ez a lap ad teret a születő észti szépirodalomnak - ha kezdeti szinten még csupán a Jannsen-család miveli is. Vö. Horváth idézett szakdolgozata, Kross: i.m. és Képes, G. Északi Vártán-ban található Jannsen-cikke.

79. Az 1860-as évek közepére-végére Jannsen megszerzi az észti publicisztika monopóliumát. A Tallorahwa Postimees még 1861-ben megszűnt / Willigerode 1859-ig szerkesztette, utána a lap megszűntéig C. Körber lelkész /, a Pärnuban maradt lapot pedig Jannsen barátja és kiadótársa szerkeszti. Így a Hunfalvy kérdezősködésére adott válaszból az alábbi statisztika kerekedik / Hunfalvy: i.m. 197./: -- köv. lap. Jannsen: "Az észti lapoknak nagyobb részét az észti parasztok magok járatják és olvassák." /Hunfalvy:i.m. 197./ A kevésnek tűnő példányszámot többszörösére növeli a közös olvasásuk az olvasókörökben.

Eesti Postimees	hetente	2500 pld.
/Észt Postás/		
Jutu tuba	hetente	2000 "
/Regélő szoba/		
Missionar	2 hetente	1000 "
/Hittérítő/		
Pollumees	havonta	1000 "
/Földműves v. Gazda/		
Mindez Jannsen szerkesztésében és Tartuban.		
Lorenzson szerkesztésében Pärnuban:		
Perno Postimees	havonta	1000 pld.
/Pärnui Postás/		

80. I. Pétertől hagyományai voltak annak a cári uralkodási módnak, hogy az állami hivatalok, a hadsereg, az udvar vezető pozícióiban a balti nemesség tagjai jelentős szerepet kaptak. Időszakonkénti térnyerésük-visszaszorulásuk a mindenkori orosz bel- és külpolitika függvénye volt, s ezért a balti nemesség kérdése a birodalom fennállásáig az udvart érő támadások egyik kiváltó oka. Ld. még: Köves, E.: Kelet és Nyugat..., Niederhauser-Sargina: Az orosz kultúra..., Perényi-Dolmányos: i.m. Rambaud: i.m. vonatkozó szakaszai.
81. Hunfalvy idézi /117-118./ Schulz general-superintendens szavait: "...soha nem vagyok az eszt népnek németesítése mellett; de ha már nemzetiséget cserélne, mégis nagy kérdés volna, vajjon a németességgel nyer~~ne~~-e, a mely vallását megőrzi, vagy az oroszossággal, a mely vele vallását is eltagadtatja."
82. E kérdést bővebben tárgyalja Bovikin: Oroszország ipari fejlődésének..., Arató:i.m., Niederhauser: A nemzeti megúj-

lási..., és Perényi-Dolmányos: i.m.

83. A szlavofilek ténykedése az észt történelemben igen tanulságos. I. Miklós uralomra jutásával indul a Baltikumban az első orosz nyelvű lap, a Szevernaja Pcsela. 1831-től szerkesztését Bulgarin veszi át / haláláig, 1859-ig marad fenn a lap is /, akinek lojalitását a 3. ügyosztályhoz való tartozás szavatolta, s lapjában a kormánypolitika támogatása mellett szlavofil nézeteknek is teret adott. Az udvari szlavofilek az ortodox egyház igényeit lovagolják meg először az autonómia megszüntetésére. A térítési-botrány egy ideig visszavonulásra kényszeríti őket. Nyomásuk az 50-es évek végétől újra erősödik. 1861-ben Katkov Baltikumot érintő cikke miatt / a görög ortodox egyház áldatlan állapota a balti kormányzóságokban / moszkvai ujságja engedélyét 3 hónapra felfüggesztik. Ugyanebben az évben egy Berlinben kiadott névtelen kiadvánnyal / a tallinniakhoz tartozó Blagovescsenszkij írta /, a Der Ehste und Sein Herr címmel Európa-hírű támadást indítanak a balti autonómia feudális vonásai ellen.

A szlavofil nézetek lelepleződése a hirhedt Szamarin - Schirren-vitában történt meg / Hunfalvy tudósítása alapján összegzem, aki mindkét szerző művét -- J. Samarin: Anklage gegen die Ostsee-provinzen Russlands. Uebersetzt aus dem Russischen. Eingeleitet und commentirt von Julius Eckardt Leipzig, 1869., C. Schirren: Livländische Antwort an Herrn Juri Samarin, Leipzig, 1869.-- olvasta /.

Szamarin Golovin főkormányzó / 1845-1848 / címzetes tanácsosa volt. Az új főkormányzó, Szuworov / 1848-1861 / rugalmasabb politikáját jobbról támadta leveleiben, ezért

I. Miklós néhány hétig tartó várfogsággal bünteti. Szabadulása után emigrál, és Prágából, Berlinből támadja a kormányt és az uralkodó politikáját. 1868-ban "szándéka... előbb a Balti-tartományok, azután Finnország, végre még a lengyelek ellen írni." Véleménye szerint ha a cár az orosz népi osztónben / ti. hogy az engedmények a gyengeség jelei, s ezért keményen kell fogni a nem orosz népességet / nem bizik, akkor az idegenek olyan lázadást robbanthatnak ki, mint amilyen a lengyel volt.

Legnagyobb a veszély "a Balt-tartományokban... // ahol // egy nagy oroszellenes propaganda működik, melyet a nemes birtokosok, lelkesek, tanárok vezérlenek, s melynek eszközei a tisztek, írnokok, kántorok, iskolamesterek, egyházfiak, különösen pedig a lett és eszt ujságok." Az orosz nép történelmi ösztönére hivatkozva a következő kérdésekre kér feleletet: érvényesek-e a tartományok kiváltságai?; az orosz állam törvényei kötelezőek-e?; mi van az orosz nyelv jogai-val?; mit tesznek a tartományi orosz lakosok és az ortodox egyház állapotának javítására? Kijelenti, hogy a balti értelmiség német, így Németországhoz szit. Velük szemben Oroszország a parasztokban leljen segítő támaszra - ez lenne a helyes belpolitikai út. Számonkéri, hogy miért nem vitték végig a térítést a 40-es években, s miért a németekkel szabadították fel a jobbágyokat. Golovint dicsőíti, aki helyesen fogta fel főkormányzói feladatát, s ha a balti bárók meg nem buktatják, akkor 1850 óta már orosz lenne a hivatalos nyelv is.

A konzervativnak minősített Schirren, a dorpati /tartui/ egyetemen a balti jogtörténet előadó professzora, és

könyvvizsgáló cenzora válaszában leszögezi, hogy a hangvé-
tel több mint elfogult, hiszen a Balt-tartományok szelle-
mét a lengyelekéhez hasonlítani egyenlő 60 millió dühét 2
millióra irányítani -- s ez azonos a nemzetiségi gyűlölség
felkeltésével. Ami az autonómia jogait illeti, ezt jogi és
történeti tények támasztják alá: megállapodásról, szerző-
désről van szó; nem pedig fegyverrel hódoltatott tartomá-
nyokról. Sőt II. Sándor 1856-ban trónralépésekor megerősí-
tette elődei szerződéseit.

A vita csitultával a szlavofilek nem támadtak nyílt sisak-
kal, hanem igyekeztek megbontani az észt-német kialakuló
egységet. Majd III. Sándor russzifikációs politikája va-
lósítja meg Szamarin és a többi szlavofil balti elképzelé-
seit. E témáról többet még: Hunfalvy:i.m., Tallár, Köves,
Dolmányos, Niederhauser, Arató tanulmányaiban, műveiben.

84. Blagoveszenszkij neve mellett fontos még Russow is. Pé-
tervárról kerül a tallinni apparátushoz /kormányzósági
titkárként/, 1860-63-ig szerkeszti a Revalsche Zeitungot,
hallgatólagos kormánytámogatással támadja a balti nemesi
privilegiumokat. Később Moszkvába helyezik, ott hasonló
szellemben tevékenykedik. A tallinni kör kapcsolatban állt
Herzennel és lapjával is. Tagja volt még Nocks is, Kreutz-
wald évfolyamtársa.
85. Vezetőjükéről ilyen képet fest a kortárs: "Jannsennek az
a meggyőződése, hogy az eszt nép legjobban a németiséggel
szövetkezve boldogulhat; ő a németektől csak közeledést
kiván az esztség felé, hogy elenyésszék az ür, a mely
még az ország e két osztálya között tátong. Törvényesithes-
se magát az esztség a városokban is; legyen jogegyenlőség a

társadalom terén is; a többit a dolgok fejlődésére bizza. Ellene van minden tulságoskodásnak, s engedékeny még azon előítéletek iránt is, a melyek gyökerei a régi időben izmosodtak meg, s most hirtelen el nem száradának, de a melyeket erő-hatalommal nem tanácsos kitépni, mert vagy még jobban megedződnének, vagy olyan földet is szakasztanának vele, a mely az esztségnak sem használna. Fő törekvése: mivelní a népet, s azt iparkodóvá tenni." / Hunfalvy: i.m. 196-197. /

86. Suits, Kross művei és az Eesti Kirjanduse Ajalugu 2. alapján a következő személyek sorolhatóak ide: Ph.Karell, a cár háziorvosa; G.Hirsch orvos; A.Jürjev minisztériumi tisztviselő; J.Johnson mezőgazdász; F.J.Wiedemann akadémikus, nyelvész; A.Schifner akadémikus; G.Schulz-Bertran orvos, irodalmár; J.Köler akadémikus, festő; F.N.Russow minisztériumi tisztviselő; F.Dankmann tanító; Kr.Waldemars lett író, publicista és némiképpen C.R. Jakobson.
87. Jannsenig az észti irodalom, közélet vezetői német, német-észti családból / többnyire pap / kerültek ki, legfeljebb egy-két felszabadított jobbágy akadt - ők többnyire orvosok. Jannsen az első, aki az un. középrétegből jön /tanító is, nem is, köze van az egyházhoz, nincs is /, s ő az első, aki élete során biztos polgári egzisztenciát / ujságíró, laptulajdonos / teremt magának. S lényegében Jannsennel kezdődik az a nemzedék, amely az oktatás-nevelés mellől lép a közéletbe.
88. Az 1860-as évek elejére a balti bárók olyannyira kijátszották a 77 pont rendeleteit, hogy várható volt egy parasztfelkelés. Ekkor a parasztok a "törvényes" utat vá-

lasztva petíciókat irtak és vittek a cárhoz - tőle remélve segítséget. A tallinni csoport beavatkozásáról az akciók illetén fordulásában nem szólnak adatok, viszont érdekesek Kross koridéző kisregényében /A harmadik hegylánc / Köler szájába adott szavak: "...Elsősorban a magas állású oroszok között kell támogatókat keresnünk. Mert közöttük nincs hiány okos és jóakaratu emberekben.... Ők maguk mondták nekem: az egyedüli, aki az észti népen valóban segíteni tud, a cár. De ő semmit sem tehet, ha az észti nép maga nem adja tudtára bajait..." Nem kívánok következtetéseket levonni, ám valakiknek / a tallinniaknak?, a Péterváriaknak?, Jannsenének? / bele kellett szólniuk az eseményekbe, hogy azok nem a hagyományos formákat követték.

89. Ezek a daloskörök német területekről terjedtek el - leginkább Észak-Kelet - Európában. Hasonlatosan a kortárs magyar Röpkülj páva... mozgalomhoz, ez is a népdal, a népköltészeti alkotások, a népzene fennmaradását tekintette céljának. Jellemző, hogy a népdalok mellett, megszólaltak megzenésített versek / elsősorban L. Koidula - Jannsen versei / is. Még vonatkozások Tokaj, A.: A "vegyeskarosítás" története in Valóság 1980/10 33-40. A Vanemuine az észti folklórban a finn Väinämöinen megfelelője.

A Vanemuine daloskörhöz tartozott: Jannsen és családja, H. Rosenthal orvos, Jannsen veje; J. Mielberg természettudós; Willigerode tiszteletes; J. Pärn, író; R. Kallas és H. Treffner, G. Blumberg pedagógusok; J. Hurt, házi és gimnáziumi tanár, pap; P. Blumberg, Kreutzwald veje, orvos.

/ Põldmäe: Koidula teater 5-6.. /

90. Szabó, I: Haladó mozgalmak... 25-26.

91. Ez a kör az egyetemi ifjúság első szervezkedése. Névleg a Kalevipoeggel foglalkoznak, ~~án~~ valójában olyan kulturpolitikai, politikai kérdések is megvitatásra kerülnek, amelyek már nem férhetnek bele Jannsen lapjába, gondolatrendszerébe - éppen radikalizmusuk miatt. Kiemelkedő szerepet játszott végzős egyetemistaként, később kezdő tanárként Jakob Hurt.
92. Jannsen politikai példaképe a finn Snellmann - nézeteiről részletesen tájékoztat Arató / i.m. 292-296./ és Dolmányos: Finnország története vonatkozó részeiben. Snellmann lényegében a /svédekkel szembeni/ finn egyenjogúsítást tűzte ki célul: jól látva, hogy kulturális téren a svéd, politikai téren pedig az orosz szupremációs törekvésekkel kell szembeszállnia. Az önálló állam feltételeit a nemzeti nyelvben, a nemzeti nyelvű kultúrában, nemzeti szellemben valamint a nemzeti gazdaságban jelölte meg. Kiváló taktikus és jeles publicista, a politikát a neveléssel ötvözte össze. Méltán tekinthettek az észtek a finnekre példa gyanánt, bár ez időnként a mintához-igazodást is jelentette, sok hibás döntés alapjait teremtvé meg: lévén a balti kormányzóságok más helyzetben, mint a Finn Nagyhercegség.
93. A Dalosünnep lefolyását, szervezését nem kívánom leírni - megfelelő források és tanulmányok megtették ezt. / Eesti Postimees 1869 nr. 31. beszámoló, Hunfalvy sokat idézett műve, Poldmäe: Esimene Eesti Üldlaulupidu / Az első észtdalosünnep / és Eesti Kijanduse Ajalugu 2. vonatkozásai.
94. "Valga" lettföldi dalosünnepről 1868-ban Jannsen személyesen tudósít, óriási a lelkesedés; L. Koidula kötetei: Vaino-lilled / Mezei virágok / 1866. Emajõe Öpik / Ema-folyó

csalogánya / 1867. Mindkét kötet névtelenül jelenik meg.

95. A német esztofilek jelentőségét és befolyását az énekelt művek megoszlása / Kb. 2/5 egyházi ének, 2/5 észti népdal és 1/5 észti műdal / és az ünnepi bizottság összetétele / Elnök: Willigerode, alelnök: Jannsen, bizottsági tagok: J.Hurt gimnáziumi tanár; A.Eschscholtz iskolafelügyelő; J.Mielberg pedagógus; A.F.Obran hivatalnok; A.Kordt fazekas; A.Luig kántor; J.Ottos vendégfogadós; A.F.Hoffmann gazda; J. Glück földbirtokos; J.Maddisson kereskedő; P. Zirkel fuvaros; P.Lestmann földbirtokos; H. Rosenthal és C.Hohlfeldt egyetemisták valamint kiadójuk-nyomdászuk fia, C.Lackmann/ mutatta.
96. Hunfalvy i.m.-ben bő tudósítást ír erről, riporterri éleslátással fedezve fel Hurt beszédének jelentőségét./134-349./
97. Kétségtelen a finn példahatása. Hurt beszédében "hármát kívána az eszteknek: általános műveltséget, melyet iskolák, ujságok, jó könyvek és olvasó körök által kell terjeszteni; azt, hogy a ki a paraszt sorból kiemelkedik, ne kövesse a régi rossz szokást, mely szerint az eszt nemzetiségéből is ki szokott vetközni; végre hogy az eszt nép számára ne csak elemi népiskolák, hanem felsőbb tanintézetek is támadjanak." /Hunfalvy:i.m. 148./ S noha az uttörő iskola mezőgazdasági lett volna, s I. Sándorról kívánták elnevezni is / Aleksanderikooli/, mégis oly annyira jelentett potenciális fenyegetést, hogy a megvalósítása körüli elképzelések a későbbi szakadások egyik oka lett.

A középiskola kivívását csak politikai nyomással lehetett volna elérni - ezért erre a zászlóbontásra eltávolodtak tőle az apolitizálók, esztnyelvűsége gyanussá tette az

orosz hatóságok mellett a balti németek szemében is. Az események azt mutatják, hogy egyetlen csoport nézetei sem váltak uralkodóvá, az észti etnikum nem vált egységes, legalábbis a németekkel egyenlő politikai erővé: a balti bárók inkább hagyták veszni politikai kiváltságaikat s szövetkeztek a cári udvarral, mintsem veszélyeztessék uralkodó osztályi, uralkodó nemzeti mivoltukat.

98. Részlet egy 1871-es névtelen Jannsen-ellenes gunyversből / Valószínűleg Jakobson szerezte. / in Kross: Menny-kő - Egy óra a forgószéken 245., 248.

99. Lenin: A kapitalizmus fejlődése Oroszországban

100. A birtokszerkezet lassu átalakulását, a kereslet megváltozását a termékszerkezet megváltozása követi. A gabona háttérbe szorul, s helyére a len és a burgonya kerül. Tekintsük meg a burgonyatermelés adatait: / csetvertyben

parasztbirtok				1 cs. = 2,097 hl/q/
1860	1873	1883	1893	1894-98 középátlag
53.637	52.041	207.244	311.125	330.933
87.699	76.091	366.934	351.910	263.984
földesuri birtok				/ ENSV Aжалуг.223./

S bár a paraszti birtokok össznagyságát, a parasztgazdaságok számát, a földesuri birtokon belül a bérletek részarányát a statisztika nem közli / s a szöveggörnyezetben sincs megemlítve, egy esetleges burgonyaválság sem /, a megnövekedett paraszti termelés mögött a parasztbirtokok megnövekedése állhat/.

"A burgonya vetésterületének növekedése egyrészt a földművelés technikájának javulását/ a gyöknövények bevezetése a vetésforgóba / és a mezőgazdasági termékek technikai fel-

dolgozásának növekedését / szeszifőzés és keményítőgyártás / jelenti. Másrészt, a falusi vállalkozók osztályának szempontjából relatív értéktöbblet termelését / a munkaerő fenn-tartásának olcsóbbodása, a nép táplálkozásának rosszabbodá-sa / " / Lenin: i.m. 247-248. / A technikai változások tük-röződnek például a napi szántási norma változásában is:

Év és terület:	norma négyszögölben:	norma ha-ban:
1845,1849 D.-Észt.	806 - 1076	0,37 - 0,6
1900-1908 u.o.	1734 - 2646	0,8 - 1,2

/ Kahk: Rahutused ja reformid...24/

Állandóan folynak a talajjavítási, vízelvezetési munkák - nagy nehézséget okoznak a geológiai adottságok, a jégkor-szak maradványai: a bolygósziplák./Ld. még: Haltenberg, M: Észtország természeti viszonyai in Finnek, észtek...39-47./ Megnő a takarmánynövények szerepe is, az állattenyésztés belterjessé és piacra termelővé válik. A századfordulóra itt is a paraszti árutermelők kerülnek tulsulyba. "A vaj- és sajtggyártás méretei éppen ezért különös jelentőségűek, mert a mezőgazdaság teljes átalakulásáról tudósítanak, ar-ról, hogy az vállalkozói jelleget ölt és szakit a begyepe-sedett szokásokkal. A kapitalizmus maga alá rendeli a mező-gazdaság egyik termékét, s ehhez a fő termékhez alkalmaz-kodik a gazdaság valamennyi többi ága. A tejelő állatok tar-tása a takarmánynövények termelését, a háromnyomásos rend-szerről a soknyomásos rendszerre áttérést stb. váltja ki. A sajtkészítés melléktermékeit az eladásra kerülő állatok hizlalására használják fel. Nemcsak a termékek feldolgozá-sa ölt vállalkozói jelleget, hanem az egész mezőgazdaság." / Lenin: i.m. 263. /

101. A mezőgazdaságban 1871-től, a Vanemuine Gazdák Társaságának megalapításától gombamódra szaporodnak el a különféle érdekvédelmi egyesületek: gazdakörök, értékesítő és termelési, feldolgozási szövetkezetek - különösen a 80-as évektől. A cári birodalom óriási piacot jelent - ez is hozzájárul ahhoz, hogy mikor a russzifikáció erőszakosan felerősödik, akkor nem vált ki heves, tömegek támogatta akciókat, és megnőnek a "kivárás" hivei.

102. E.N.Entsüklopeedia 77.

az észti lakosság: 1863-ban	723 000
1881-ben	881 000
1897-ben	985 000

103. ENSV Ajalugu 228. A két kormányzóság / Esztlandi és Livlandi / 12 legnagyobb városában élt a lakosság 18% - 1897.

104. Niederhauser: A nemzeti megújulási ... idézi H. Kruus adatát: " 1881-1897 között a livlandi kormányzóságból 146 085 ember vándorolt ki, az esztlandi négy kerületéből 26 386 " Grundriss... 308" /58. o. /

105. Niederhauser: A nemzeti megújulási 58.

1881-ben Észtország lakosságának	/ 1897-ben /
77,- % mezőgazdasági szektorhoz tart.	/ 68,- % /
15,6 % iparból és kereskedésből élt	/ 25,1 % /
7,4 % volt a nem termelő	/ 6,9 % /

106. ENSV Ajalugu statisztikai adatai erre utalnak - 225.o.

1881-ben a mezőgazdasági népesség megoszlása:

magángazdálkodó /bérlet és/vagy saját, paraszt /:	47 420
szegényparaszt	: 57 301
zsellér	: 17 387
parasztgazdánál szolgáló	:138 768

földesuri birtokon szolgáló : 47 216

/ Sajnos, nincs adat a földbirtokosok - nemesek - számáról./

A zsellérség 1940-ig létezett. Házhellyel, minimális földdel helyhez kötött munkaerő, ritkán készpénzzel fizetett - az 1865-ös rendelkezések teremtték meg létük jogi alapját.

Tehát az adatok alapján:

földdel biró: 122 108 / ebből tulajdonos: 104 721 /
szolgáló 185 984

107. A munkásosztályra vonatkozó adatok ellentmondásosak:

E.N.Ents. /1970/ 77. a munkások létszáma:

	1863	1897
a lakosság	8,8 %	18,4 %

// behelyettesítve: 723 000 - 63 624 : 985 850 - 216 896

ez még az ipari munkából élők szerint is sok. //

Isztorija E. SzSzR /1966/ 143.

1897-ben a lakosság 66,6 % proletár és félproletár

// azaz 656 700 fő //

105.

16 fő fölött foglalkoztatottságu gyárban dolgozott:

1860 6330 munkás

1884 11330 "

1897 14000 "

Az ENSV Ajalugu /1957/ 266. szerint

1897-ben 14 300 állandó munkás, gyári

1901-ben 26 000 " " "

Az adatok kuszaságát rendezni források nélkül lehetetlen.

A feldolgozások részadatai a munkásosztály erejét tükrözik.

Egybemosnak olyan csoportokat, rétegeket, amelyek kapcsol-

hatók a munkássághoz, ám nem egyértelmű a hovatartozásuk. Így állhat elő az a tény-csoport, amely a jelent visszavetítve szükségtelenül túlozza a munkásosztály jelentőségét. Azonban bármennyire ellentmondóak ezek az adatok, összevetésük során az adatközlők konkluzióihoz közeledhetünk: a munkásoknak a korábbiakhoz képest valóban megnövekedett a számuk, s egyre inkább politikai erővé válnak.

108. Hroch, M.: A nemzeti mozgalom előharcosai ... Niederhau-ser ismertetésében.
109. 1879-től, a Sakala uttörésétől, szinte minden évben je-lentkeznek heti vagy havi folyóiratok. 1885-ben Kunder a Bajtárs című drámája már a falusi nagygazda ellen irányul.
110. -fogalmazta meg a kérdést jól ismerő Bibó István / i. m. 47-48. /
111. Jannsen 1870. július 4-én megalapíthatja az Eesti Pollu-meeste Selts / Észti Gazdák Társaságát /.
112. 1870. július 24. az első észti nyelvű színházi előadás Tar-tuban, még Põlmae: Koidula teater és Horváth Zs.: idézett szakdolgozat vonatkozó részei.
113. Jannsen nevéhez fűződik az Észti Tollforgatók Társaságának megalapítása is, ld. 166.sz. jegyzet. Elnökei a kulturpo-litikai és ideológiai harcok pillanatnyi erőviszonyait tük-rözik.
114. Az Eesti Aleksandrikooli - észti oktatási nyelvű középis-kola gondolata a 60-as évek elején vetődik fel. 1863-ban Paistu és Tarvastu tanítói javasolják az önerőből való megteremtését. Jannsen és Hurt 1869-ben - miután enge-délyt kaptak - gyűjtést indítanak rá a Dalosünnepen. 1873-ban már 100 000 R felett van a gyűjtött tőke.

A bizottságon belül éles viták és súlyos presztizsharcok folytak a részérdekeket képviselők között, amelyből Hurtvonal került ki győztesen. E bizottság fontosságát a következőkkel érzékeltetném: A Sándor-iskola főbizottsága magának tartotta fenn az iskola, az oktatás területén kívül a kulturális életbe, a kulturpolitikába / politikába / való beleszólás jogát. Döntéseit támogatta a Tollforgatók Társasága - irányítása alatt az iskolai alapra gyűjtők helyi szervezetei, az olvasókörök, a daloskörök / s mérvadó volt a gazdakörökben is / -, így az észti társadalom minden szintjét és rétegét befolyásolhatták. A főbizottságon belül pedig többnyire a lapok köré szerveződő csoportok / vezetőik nézeteit elfogadva / a főbizottsági befolyás megszerzéséért vetélkedtek. Az esetleges ellenzékbe szorultak soha nem a bizottságot, az iskolát, a társaságokat, vagy köröket, egyleteket, egyesületeket támadták, hanem a hegemoniát megszerző vezető-csoportot.

115. Niederhauser: A nemzeti megújulási ... 371.

116. A tanítók szerepére és jelentőségére Arató, Niederhauser / és Hroch / munkái.

117. Az első nagyszabású sztrájk 1870-ben tör ki a Krennholmi textilgyárban. 1882-ben Narvában, 1883-ban Kundában robbannak ki nagy sztrájkok. A narodnyik eszmék mellett lassan terjedni kezdenek a marxizmus eszméi.

118. Kétségtelen, hogy a legnagyobb közülük A.H. Willigerode / 1816-1893 / tiszteletes. Felívelő papi pályája, szónoki tehetsége és tudományos munkássága, közéleti szervezőkészsége / a Tallurahwa Postimees szerkesztője 1857-1859 között / igazi politikussá tette. Állandó kapcsolatot tartott fenn

- Jannsennek, alapító tagja a Vanemuine dalegyletnek, elnöke a Dalosünnepnek.
119. 1871 nyarán Jakobson támadására az Eesti Postimees mellett a Dörptsche Zeitung, a Revalsche Zeitung és a Rigasche Zeitung is felsorakozott. Ez megkönnyítette Jakobson érvelésének elfogadását Jannsen megalkuvóságáról. Különösen fellángoltak a toll-harcok, amikor értesülést szereztek azokról az összegekről, amelyeket az esztofilek Willigerode közvetítésével jutottak el Jannsennek /1878./ - Erőről a témáról Kross irt nagy sikerű kisregényt és monodramát.
120. A balti nemesi politika mibenlétének és irányának felismerése egyik jele Jakobson politikai éleslátásának, aki a kezdetektől a német együttműködés ellenzője. Sajnos, e meggyőződését beárnyékolja az a kényszerű^{seg}, hogy minderre a szlavofilekkel és a nyugatosokkal való kapcsolatának hatására kerül sor. Jannsen is azért támadja, mert félti az észt tömegeket volt uraik befolyásától, és Jannsen lapjának minden számában a németekhez való közeledést propagálta.
121. Jannsen e felfogása és egyházi kapcsolatai miatt a klerikális-konzervatív jelzővel minősítik a szakirodalomban.
122. Emlékeztetőül idézem fel, hogy ahogy lapja győzedelmeskedik a konkurens lapon, úgy szerzi meg a Vanemuine a befolyását az ugyanekkor létrejövő tallinni Estonia dalosegylettel szemben.
123. Lydia Koidula költészetének virágzása mellett utalok itt az első észt színház megteremtésére, az Észt Tollforgatók Társasága megszervezésére, a Sándor-iskola Főbizottság kiemelkedő fontosságára és az egyetemi ifjúsággal való jó

kapcsolatára.

124. Lapjában állandó figyelmet szentel és teret ad legfontosabb olvasórétegének: az egyházi-vallásos meggyőződésű közép- és kisplőgárság, a közép- és kisbirtokosság és az értelmiség tagjainak. Megszervezi a Vanemuine Észt Gazdák Társaságát - amely láncreakcióként és a daloskörök nyomán eredményezi más helyiségekben való megalapítását.
125. 1871-ben, június 21-28. között Jannsen Koidula kíséretében körutazást tesz Riga-Tallinn-Helsinki érintésével. Örömeiket és megelégedettségüket azonban megkeseríti Jakobson.
126. Neljas Appokriiva raamat Mulgi rahvale / Négy apokrif könyv Mulgi // Viljandi környéki nyelvjárás // népének / névtelen pamflet nyíltan tárgyalja Jannsen megvesztegetettségét.
127. Jakobson végre engedélyt kap és Vilj^andiban megjelenteti a Sakalát.
128. Katkov ez időre dolgozza ki taktikáját, amit széles körben propagál a pétervári lett, észt, finn fiatal értelmiség körében, miszerint a német és svéd szupremáciát meg kell szüntetni, mert az előjogaival a feudális rend maradványa és bástyája: a vivandó harcban támaszkodjanak az orosz haladó értelmiségiek - szlavofilek támogatására.
129. Meie kaubalaewa-wägi Lään meres / Kereskedelmi hajózásunk a Balti-tengeren/.
130. 1868. október 6. a Vanemuine előtt Tar^tubán Enne ja nüüd / Régen és most /. A beszéd élesen támadja a balti nemességet és kijelenti, hogy a hódítók felelősek a jelen áldatlan állapotaiért. Kross válogatása / Az észt irodalom .../ idézi a részt /117-119./, amelyben tetten érhető a dicső múlt

teremtése, amely oly annyira jellemzi, a kelet-európai népek születő nacionalizmusát, s amelyről joggal szólnak az összehasonlító irodalomkutató, Bojtár Endre szavai: "...nem riadtak vissza e mult erős megszépítésétől, sőt hamisításától sem... beszédes példáját szolgáltatja ... Jakobson, aki még 1870-ben /!/ // ekkor jelent meg nyomtatásban - Á. K. // is kénytelen volt idillien felvilágosult állapotokat festeni az észet régiségről, majd ezt írja: "Igy volt ez nálunk csaknem ezer évvel ezelőtt, amikor a legtöbb európai országot erdő borította, s lakóik majdnem ugy éltek, mint az erdei vadak..." Ehhez csupán azt kell tudni, hogy Európa népei közül az észtek vették fel utolsónak a kereszténységet, s abban a boldog időben, melyről Jakobson beszél, még a földművelést sem ismerték." /Bojtár, E.: A kelet-európai felvilágosodás.. 12. / A beszéd erőteljes németessége miatt figyelnek fel Jakobsonra, s a többi beszéd lesz az oka, hogy kényszerítik Jannsent: váljon meg munkatársától - amit azért is tesz meg örömmel, mert politikai terveibe nem illik bele az ifju kulturpolitikus hevessége.

131. 1870. június. 2. Vöitlemised eesti vaimu põllul / Küzdelmek az észet szellem földjén /, augusztus 27. Nõia-usk ja nõia-protsessid / Boszorkány-hit és boszorkány-pörök /. Jakobson sz első két beszéd németellenességét / mert a június 2-i is azért támadta a balti bárókat, hogy elnyomásuk miatt maradt a nyelv, az irodalom és a kultúra szegényes/ tetézte egy egyház-ellenes kirohanással - noha az evangélista egyház nem tartott boszorkánypöröket, ami kiváló érv lett klerikális Jannsen és az őt támogató német esztofi-
lek ellen./Egyben akaratlan előkészítés az ortodoxia újabb

offenziájához./

A Három hazafias beszéd jelentőségét az adta, hogy előtte érdemben utoljára Masing foglalkozott az észti történelemmel - Merkel és Hupel nyomán. Jakobson szembeszállt a Masing - Merkel-Hupel koncepciójával / a német hódítás kultúra - teremtő ereje / és a romantika, a népiesség ¹túzáiba es - ve is a nemzeti jelleg kiemelését tartja legfontosabbnak. A Három hazafias beszéd ritka gyorsasággal járta meg a cen - zort, 1870-ben már a könyvpiacra is került. Sajátos gondo - latokat ébreszthet, hogy ugyanakkor Hurt történelmi össze - foglaló munkája / Eesti rahva vanaaegne historia ' Az észti nép legrégebbi története ' / már 1869 óta a cenzornál fe - küdt.

132. Miután a Három hazafias beszéd német-ellenessége nyilván - való volt " a balti bárók irattak röpiratot ellene, amelynek mondanivalója az volt, hogy a béke éltet, az ellenségeskedés pusztit. Jakobson válaszában arra hivatkozott, hogy ez nem lehet a mészáros és a vágómarha egyetértése." / Niederhau - ser: A nemzeti megújulási ... 274./
133. Jakobson lehetett ugyan a francia köztársaság hive / "Ra - dikális demokraták voltak, Jakobson nem titkolta, hogy ro - konszenvez a francia köztársasággal." - Niederhauser: A nem - zeti megújulási ... 125. — de melyik francia köztársaság - gal? Á.K. /, de lapjában legfeljebb a német földbirtokoso - kat , a balti autonómiát bírálhatta - feudális kerékkötő-jel - lege miatt. Más forradalmi, kritikai szellemű cikk azonban itt sem jelenhetett meg, esetleg irhatott Tell Vilmosról , Bresciai Arnoldról, G. Brunoról - ám a jelen problémáit sem a saját megoldási javaslatával, sem másokéval nem publi -

kálhatta. Mégis, éppen a német földbirtokosok támadása szerezte meg neki az Észti Postástól azokat az előfizetőket, akik számára túl keveset ígért, teljesített a Jannsen-csoport eszmerendszere és politikája.

134. Vezetői, programadói éppen a társadalmi ranglétrán való elhelyezkedésük miatti kapcsolataira alapozta meggyőződését: befolyásolható a birodalom vezetése, jóindulat nyerhető, ha a megfelelő helyen rendelkezünk kapcsolatokkal; valamint hittek a szó felvilágosodásban hozzátapadt erejében. Növelte nézeteik kuszaságát az is, hogy egyszerre tartottak kapcsolatot a cári udvarral és családdal, a kormánnyal, a szlavofilekkel, a nyugatosokkal, valamint Herzennel. A 60 - 70-es években szükségét érzik nézeteik rendezésének - itt fog segíteni a polarizálódás / az egyes csoportoktól való elkülönülés vágya és szüksége magával hozza a saját nézetek megfogalmazását /.
135. Tallinn jelentőségét már a Balti Vasut kezdetei megnövelik. Lapok születnek: 1871. Kalevipoege ja talupoeg / Kalevipoege és gazda /, 1875. Ristirahwa pühapäeva leht / Keresztények ünnepi lapja /. Wiedemann szótára után M. Veske 1879-es nyelvtana a tallinni nyelvjárást veszi alapul. 1880 június 11-13. között már saját szervezésű Dalosünnepet tartanak, 1881 elején pedig Olevik / Valóság / címmel végre önálló folyóiratot adnak ki - 1905-ig.
136. 1879-ben Linda néven hajózási részvénytársaságot jegyeznek be a tallinniak. 1881-re már 200 000 rubel az alaptőke.
137. J. Hurt 1872-ben, ma már úgy tűnik, látványosan szakít Jannsen irányával és Otapääben vállal lelkesítő állást. A közéletben új kapcsolatokat keres: a tallinniakkal nincs

a Péterváriakkal igen távoli a kapcsolata. Nem kíván Jakobsonnal együtt haladni - világnézeti, politikai és személyi kérdések különbözősége miatt. S mivel lelkeszi munkája mellett a történelmet és a népköltészetet tanulmányozza, szükségszertien Võru felé fordul. Kreutzwald örömmel fogadja az eszmékben közeli, a tudományban azonos gondolkodásu ember közeledését / a korábbi jó viszony elmélyüléséről van szó /.

138. Kreutzwald - Hurt nézetei mindig rokonszenvesek voltak az értelmiségnek a néphez közel álló rétegében / orvosok, tanárok, papok / valamint a tudományokkal foglalkozókra.
139. Heinrich / Harry / V.A.Jannsen /1851-1913/. 1881. filozófiából kandidál, 1880-1881 között az Észt Postás szerkesztője, 1882-86 között a Die Heimath évkönyv munkatársa. 1886-1892 között Livland kiadói inspektora, majd 1908-ig a West-östliche Rundschau bécsi, berlini, balkáni és pétervári tudósítója /1892-ben Budapesten is járt/. 1908-tól haláláig cenzor Tallinnban. Sajátos, mégis jellemző életpálya!
140. Egyaránt lehetett példa a Finn Nagyhercegség, a svéd-finn békés együttélés, vagy Svájc, a maga francia-olasz-német egységével.
141. A Szaaremaa-i unokaöccsről bővebben Horváth,Zs.: i.m.
142. 1871-1918 tanítóképző Kaarmában
1873-1887 " Tartuban
1878-1918 " " / kezdettől orosz nyelvű! /
143. 1873. megválasztják a pärnui /!/ gazdakör elnökévé,
1875-ben pedig a viljandi gazdakör elnöke lesz.
144. Ristirahwa pühapäeva leht /ld. 135. jegyzet/ -1918-ig.

145. Most már ő az elnök, az esztofilek nem provokálják megjelenésükkel Jannsen további hitelének csökkenését. A győzelemhez hozzásegítette az 1878-as novemberi sikertelen merénylet is.
146. Pildid isamaa sündinud asjust /Képek hazánk születése idejéből/.
147. Tasuja / A bosszuálló / - az 1343-as nagy német-ellenes felkelés története, erős tulzásokkal /részlet található Kross válogatásában 163-166./
148. A Jannsen-családdal, különösen L.Koidulával szemben erős antipátiát érző vändrai származású nő-író.
149. S az ellentétek megfogalmazódnak az olvasókban is. Ezt érzékelteti kiválóan az észti kritikai realizmus mestere, A.H.Tammsaare regényében: "Most azonban a kegyelem, nem pedig az ítélet ideje köszöntött ránk, mert az orosz sas szárnya alatt vagyunk ... a Postimees azonban azt akarja, hogy maradjon meg a pokol kinja és az urak vesszeje..." nyilatkozik Hundipalu Tiit /297-8/ gazda, aki "hüségese Sakala-olvasó volt, a Kalja Pärt meg Nalja Märt / a Sakala humorrovatának főszereplői, akik különösen a német földesurakat és papokat figurázták ki / nagy tisztelője"/296/.
"A Postimees nem akarja ezt, éppen ettől óv és mindig is óvott bennünket. Csak csendesen, okosan mindig, akkor nem csap le a vessző...Jakobson eleven szöveget gyűjt a saját és gyermekei fejére. Aki szelet vet, vihart arat, mondja a bölcs példabeszéd. Én pedig azt mondom, aki vizsályt vet, az bajt arat, aki háborút hirdet, az vért arat" -válaszolja Taar, a kántor /297-8/, aki "emlegette a Sándor-iskolát, ajánlotta a Linda részvényeket, az Észti Tollforgatók Tár-

saságát, a Postimeest, s más ekkortájt kínálható hazafias portékákat" /295/; maga azt tartván: "mig vagyoniilag nincs az ember kellőképpen biztosítva, nem alkothat magának helyes fogalmat a hazaszeretetről és a hazáját sem szeretheti igazán" /293/ in. Orcád veritékével.

150. Helyébe az igen tehetséges A.Grenzstein /1849-1916/ tanár áll - Harry Jannsenel - meghirdetve a jelszót: "Vásárolj csak észteknél !"
151. Az etnikai egység, a két kormányzóság észtek lakta területeinek egyesítése mint újabb szakasz kikövetkeztethető a jannseni politikából, mégis először a Sakalában tűnik fel. A gondolat a megvalósulás útjára Harry Jannsen megbukott tervezetének ismertetésével indul, mint annak ellenjavaslata.
152. A kísérlet eleve bukásra volt ítélve: 1, a balti bárók, a nemesség és a polgárság veszélyeztetve érezhette érdekeit, ha egységes, megnövekedett arányú észteknél /és lett / találja szemben magát; 2, a birodalmi burzsoázia semmiképpen nem adhatta támogatását - hiszen nem azért verik szét a balti német autonómiát, hogy helyébe balti észteket és /vagy lett autonómiát, potenciális gazdasági versenytársat teremtsenek; 3. az autokrata vezetés a soknemzetiségű birodalomban nem engedheti meg - különösen ilyen stratégiai fontosságú helyen -- mint példa veszélyes a többi elnyomott nemzetiség számára, és végül 4, az észteknél tömegek nem voltak előkészítve, nem értették jelentőségét, nem volt érdekük. Így az értelmiségi csoportok hiába egyeztek meg - a tömegtámogatásról nem gondoskodtak / nem is gondoskodhattak a terror-ellenterror légkörében/.

153. Lydis Kuidula: Luuletused, Tallinn, 1969. Fordítás tőlem.
154. A századfordulót már az jellemzi, hogy bár a cári Oroszországban a szabadverseny és a monopolkapitalizmus tendenciái együtt jelentkeztek, a két "belső fejlődési szakasz" közül az imperializmus válik uralkodóvá. Ennek oka egyrészt az európai imperializmus beavatkozása - tőkekivitel, gazdasági, piaci, politikai kapcsolatok -, másrészt az államirányítás azon privilegizált helyzete, mely hagyományosan a központi irányítás fontosságán alapult. Itt is érvényes az a kelet-európai sajátosság, hogy az arisztokrácia összeolvad a finánciókéval. / még Perényi-Dolmányos: i.m. és az ENSV Ajalugu vonatkozó részei/
155. Legékezebb példa erre az észti Linda kereskedelmi hajótársaság létrejötte és bukása. A részvénytársaság ötlete G. Eslon /1846-1916/ tallinni kereskedő fejében született, még 1879-ben. Kapcsolatai segítségével még ugyanebben az évben engedélyt kap az alapításra. A tőke koncentrálása meglepően gyorsan történik, 2 év alatt 200 000 rubel jön össze. A cél az lenne, hogy a társaság hajóin bonyolítsák az észti parti / később távolsági / kereskedelmet - ám csak 1 hajó vásárlásáig jutnak el. Az évtized az egyre szorosbodó verseny jegyében telik el, s végül a birodalmi és német burzsoázia győzelmével zárul: Linda 1893-ban csődöt jelent be. / A dátum furcsa egybeesése az Észti Tollforgatók Társaságának feloszlásával arra enged következtetni, hogy a gazdasági intézkedésekbe, eseményekbe belefolyt az udvar akarata is./
156. Gunst Péter megállapításai erre vonatkozólag a Valóság 1982/11-es számában közölt tanulmányában 23-24.

157. A szövetkezetek és a megerősödő mezőgazdasági kisüzem eredményeit a már említett burgonyatermelés adatain, a szántásnormák változtatásain / amiben már a kezdődő gépesítés is benne van / kívül bizonyítja a szemmenyiség átlagának a növekedése: egy szemre eső gabonahozam

	gazda	nagybirtok
1860-64 átlaga	4,44	5,05
1894-98 "	5,26	6,31

/ENSV Aжалугу 224./

vagy a tejhozam adatai: 1 toopi=1,23 kg

1898-ban nagybirtok tehenei 1500 - 2500 toopi évente
 parasztok " 500 - 1000 " "

// a tehének számára, összehasonlítására nincs adat //

/ ENSV Aжалугу 270./

158. 1897-ben már 993 000 a lakosság - 21 fő/km² -ként

/ E.N.Ents. 2. 70./

159.	született	meghalt	élvemaradtak
1886-89	29 900	22 500	7 700
1897-99.	29 500	19 000	10 500

/ E.N.Ents. 2. 71. /

160. A lakosság 17,5 %-a él városban /173 000, 82,5 %-a pedig vidéken / 820 000 /

161. Niederhauser: A nemzeti megújulási ... 58. o.-n idézi az Isztárija E. SzSzR 2. 143. Lenin csoportosítását: /1897-ben/
 3,3 % 32 400 burzsoázia, földbirtokos, magas hivatalnok
 14,5 % 142 800 vagyonos kisgazda
 15,6 % 154 100 szegény kisgazda
 66,6 % 656 700 proletár és félproletár
 100,0 % 986 000

// Lenin csoportosíthatta így 1899-ben a népességet, mikor bizonyítani kívánta a kapitalizmus uralomra jutását. Ám azóta miért nincs adat azokról a statisztikákból, melyekből Lenin merített a legújabb feldolgozásokban sem? Nem így kell klasszikusokra hivatkozni, szellemüket kell folytatni. //

162. 1882. a narvai sztrájk

1883. a kundai /itt 1870-től nagy cementgyár működik/
a legnagyobb.

163. S van aki olvassa őket, az elemi iskolahálózat jó / Lenin is például állítja az észti írástudást a többi nemzetiségnek./
Az 1881-82-es tanévben

	vil.isk.	tan.-k	egyh.isk.	tan.-k	iskola	összes tanuló
Livl.	560	21 000	52	1618	612	22 618
Észtl.	617	18 500	13	400	530	18 900
Összes:	1077	39 500	65	2018	1142	41 518

S ez nem kevés, ha visszaemlékezünk az 1881-es népszámlálás adataira / 881 000 fő /

164. A pánszlávizmus aggasztó szupremációs törekvéseit figyelő burzsoá nacionalizmus a munkásmozgalom elszigeteléséhez kiváló fegyvert kap az Internacionálé jelszavában. A paraszti tömegek manipulálásához összemossa az orosz birodalom érdekeit képviselő pánszlávista, russzifikációs törekvéseket és a munkáskövetelések internacionalizmusát. Az idegen munkások /többnyire oroszok/ közvetített ideológiát a russzifikáció párjaként tünteti fel: míg a pánszlávizmus "felülről", a munkások, a szocialisták "alulról" fenyegetik az észti nemzetet. / A munkások "hazafiatlansága" Kelet-Európában mindenhol része a burzsoázia ideológiai offen-

zivájának, ám ritkán találkoztak össze a körülmények úgy, mint az orosz soknemzetiségű birodalomban./

165. A lépcsőnkénti, fokozatos haladás - Jannsen / Snellmann / a társaságok jelentősége / Vanemuine-tag, s még a Gazdakör, a Sándor-iskola Főbizottsága, az Észt Tollforgatók Társasága stb. / a szociális program, a földkérdés jelentősége - ugyanakkor a lojalitás, a maximum: reform várása; a nemzeti mult és műveltség megőrzése, fejlesztése / Faehlmann, Kreutzwald, Koidula hagyományain /; az ifjúság bevonása - ha csupán népköltségi gyűjtemény létrehozására is: mind-mind kapcsolódás a mult valamely nagy alakjához.
166. Nézetének főbb pontjai: "1. Gondoskodni kell arról, hogy a műveltség elterjedjen az iskolák, ujságok, könyvek, könyvtárak és művelődési egyeletek útján; 2. nem elégedni meg a falusi- és egyházközségi iskolai műveltség elsajátításával, hanem igyekezni még nagyobb műveltségig eljutni; 3. a legjobb műveltségű személyek ezzel ne ártsanak népüknek" /K. Veem: Rajalt sihile... 9. fordítás tőlem./
- A pontok összekapcsolódnak Hurt 1869-es beszédével - példázva egyenes vonalú fejlődését.
167. 1887-től csak orosz nyelven lehet oktatni, elemi iskolában is! Ugyanez évben megszüntetnek Tartuban és Kundában tanítóképzőket. 1889-ben a Sándor-iskola anyagi-pénzügyi alapján orosz nyelvű mezőgazdasági középiskolát hoznak létre. 1889-ben újabb tanítóképző szűnik meg - beleolvad a tartui orosz nyelvűbe, 1890-ben a valgai is hasonló sorsra jut. 1893-ban betiltják az Észt Tollforgatók Társaságát is. A két kormányzóság területén 2 tanítóképző marad csupán / Kaarma és Tartu /, ám ezek is szigorúan ellenőr-

zöttek.

168. Óriási jelentőséget kap a népköltészeti gyűjtőmozgalom. Öregek, ifjak, tudósok és laikusok, vidék és város gyűjti a néprajzi, népköltészeti rekvizitumokat, relikviákat. Ekkor alapozzák meg a világhírű észt népköltségi gyűjteményt.
169. Itt kell megemlítenem munkatársa, W.Reiman nevét, aki a kortárs német történetírók munkáin és szellemén nevelkedve az észt történetírás atyjává válik, sőt Hurt örököséként az 1907-ben szerveződő Eesti Kirjanduse Selts / Észt Irodalmi Társaság / első elnöke lesz.
170. 1881. Olevik / Valóság / Tallinn
1882. Virulane / Észt / - 1888-ig a kispolgári demokrata J.Järv szerkesztésében / a Tartu Eesti Seitung utóda /.
1884. Oma maa / Földem/Hazám / Tartuban, 1885-ig Veske szerkeszti, majd megszűntéig /1891-ig/ H.Treffner.
1886. Postimees /-1896./ Tartuban, K.A.Hermann szerkesztésében
1887. "Linda" / tkp. Nők Lapja - ti. Linda Kalevipoeg anyja / - 1895-ig L.Suburg szerkesztésével.
1900. Teataja / Tudósító / Tallinnban, K.Päts szerkesztésében 1905-ig.
171. földműves, gazda, iparos, játék, ének, alkoholelles és egyéb egyletek, társaságok alakulnak /Pöld: Észtország köz-művelődési... 57.
172. A Dalosünnepek jelentősége egyre nő! E.N.Ents.4. 371. :
Idő:	Hely:	Rendezte:	Kórusok:	Résztvevők:
1880.06.11-3.	Tallinn	"Lootus"	48	782
1891.06.15-7.	Tartu	Észt Toll-	170	2700
- forgatók Társasága

Idő:	Hely:	Rendezte:	Kórusok:	Részt vett:
1894.06.18-20.	Tartu	Vanemuine,É.Toll.T.	263	3951
1896.06.08-10.	Tallinn Estonia,	Lootus	410	5681
1910.	Tallinn Estonia		527	10100

173. A nemzeti burzsoázia reakciós jellege különösen az 1905-1907-es orosz polgári demokratikus forradalom leverése idején mutatkozott meg. A pillanatnyi forradalmi hev lehülése után versenyeztek a balti bárókkal a cári ellenforradalom megsegítésében, a jó pozíciók elnyeréséért. Ekkor is verséget szenvedtek: a cári udvar biztosabbnak vélte, ha a volt uralkodó, elnyomó rétegre támaszkodik. Az ebből a kompromisszumból történő kimaradás lesz az egyik oka a német-ellenesség újbóli fellángoltatásának, s ez a kudarc ismerteti el a polgári köztársasággal a balti bárók földjeinek államosítását.
174. Az értékelést Niedehauser témakörbe tartozó munkái, Arató idézett műve és Gunst tanulmánya alapján készítettem - átfogó általánosító megállapításaikat a rendelkezésemre állt adatok szembesítése után igyekeztem "észtesíteni".
175. A lett, a finn példa / különösen az utóbbi / versenyszellemre is nevelt; a német és orosz szupremációs törekvések pedig a nemzeti elkülönülés, a nemzet-tudat megteremtés vágyának kiváltói voltak -- ugyanakkor példázva azt is, hogy személyeiben, politikusaikban különbözhet az egyedi az általánostól. Hátrányos volt azonban azért, mert a szupremációs törekvések is, illetve az erre adott válaszok példája is a felé a végkifejlet felé hajtotta a mozgalmat és a vezetőit, melynek hibáiról már szóltam.
176. Pl. a lett népeposz, a Lačplesis / Medvefi / csak 1885-re

irodott meg / Pumpurs alkotása /; vagy vegyük a közéletet, a mozgalom jelesebb dátumait. Igaz, ugyanakkor előrébb járt másban. Pl. 1873-tól évente tanitógyűlés, vagy Kr. Waldemārs Peterburgas Avīzes radikális demokrata ujságja / igaz, Péterváron adta ki, 1862-65 között / - ez felelt meg a Sakalának - /igaz, a Sakalát viszont honi földön adták ki/.

Nem áll szándékomban kronológiai stoppert alkalmazni, csupán a különbségek érzékeltetését kívántam bemutatni.

177. Gondolok itt a liberalizmusra, aradikalizmusra, a republikánus érzésekre, a polgári demokratákra, radikális demokratákra, kispolgári demokratákra.
178. Ismét kijelentem: nem arról van szó, hogy a parasztság megoszlásából lett a többi osztály, hanem arról, hogy a csonka társadalom nemzetté válásakor az észet uralkodó és elnyomott osztályok-rétegek a gazdasági-társadalmi fejlődés törvényei szerint az észet etnikumot magába tömörítő parasztságból váltak, emelkedtek ki.
179. Az uralkodó osztály mindvégig ragszkodott az információk monopóliumához. Elhárítja az oroszosodás veszélyét, szembe száll a marxizmussal.
180. Az 1905-07 forradalom kapcsán már, ismertettem a burzsoázia magatartását /ld. 173. jegyz./. Sokban hasonlított ez az 1917-1920 közötti évekére, mikor egymást váltotta az orosz ideiglenes kormány, a 1. tanácsköztársaság, a megszállás, a 2. tanácsköztársaság az egyidejű polgári ideiglenes kormányval s végül a polgári köztársaság.
181. Szétzilált gazdaság, szétzilált kereskedelmi kapcsolatok. Bár a 20. század első harmada az imperializmus győzelmének kora, sőt megkezdődik az átmenet a monopolkapitalizmusból

az állammonopolkapitalizmusba - az újonnan létrejött független államok, államocskák gazdasága inkább a szabadversenyos kapitalizmuséra emlékeztet. /ld. még Berend T.I.: Válságos évtizedek, Budapest 1982., Berend T.I.-Ránki Gy.: Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19-20. században, Budapest 1976 vonatkozásai és idézett tanulmányuk /Gazdasági elmaradottság...//.

182. Erről Ormos, M.-Incze, M.: Európai fasizmusok 1919-1939. Budapest 1976. 112-113.

IRODALOM:

/ Az irodalomban csak azon műveket sorolom fel, amelyek közvetve, vagy közvetlenül a dolgozatomhoz kapcsolódtak. Az esetleges érintkező pontok, vagy kibővitések, kitérítések bibliográfiai adatai a jegyzetekben megtalálhatóak. /

ARATÓ, Endre: Kelet-Európa története a 19. században I.

/Egyetemi jegyzet/ Budapest 1977.

A SZENTIMENTALIZMUS, Bevezetést írta és szerkesztette Wéber

Antal, Budapest 1981.

BÁN, Aladár: Bevezető in Kalevipoeg, Budapest 1929.

u.ő.: Észtország I-II., in Turán 1922. 89-104,
160-178.

u.ő.: A finn nemzeti irodalom története, Budapest 1926.

u.ő.: A finn-magyar népcsoport, in Egyetemes
Irodalomtörténet IV. szerk. Heinrich
Gusztáv Budapest 1911. 69-224.

BERECZKI, Gábor - RÁCZ, Endre: ÉSZTORSZÁG, Rokonaink földje,
Budapest 1975.

BEREND T., Iván - RÁNKI, György: Gazdasági elmaradottság,
Kiutak és kudarcok a XIX. századi Európában,
in Gazdasági elmaradottság... szerk.: Berend T.-
Ránki, Budapest 1979. 9-158.

BERSONS, I.: A lett irodalom kistükre, Budapest 1977.

BIBÓ, István: A keleteurópai kisállamok nyomorusága, Budapest 1946.

BOJTÁR, Endre: A kelet-európai felvilágosodás, in Valóság

1977/12 1-18.

BOVIKIN, V.I. : Oroszország ipari fejlődésének társadalmi-gazdasági problémái, in Gazdasági elmaradottság... sz. Berend T.-Ránki Budapest 1981. 475-498.

CSATÓ, Tamás - GUNST, Péter - MÁRKUS, László: Egyetemes történelmi kronológia, Budapest 1981.

CSEKEY, István: Észtország állammá alakulásának története és államrendje, Kecskemét 1932.

DOMOKOS, Péter: Handbuch der uralischen Literaturen /studia uralo-altaica 18. /, Szeged 1982.

DOLMÁNYOS, István: Finnország története, Budapest 1972.

EESTI KIRJANDUSE AJALUGU I. Tallinn 1965.

II. Tallinn 1966.

ENSV AJALUGU toimetanud / szerk. / NAAN, G. Tallinn 1957.

EESTI NOUKOGUDE ENTSÜKLOPEEDIA 1. Tallinn 1968.

2. Tallinn 1970.

3. Tallinn 1971.

4. Tallinn 1972.

5. Tallinn 1973.

6. Tallinn 1974.

7. Tallinn 1975.

8. Tallinn 1976.

FAZEKAS, Jenő: Észt nyelvművelő és nyelvújító törekvések, Debrecen 1935.

FEHÉRVÁRI, Győző: Észt irodalom, in Világirodalmi Lexikon 2. Budapest 1972. 1264-1265.

FINNEK, ÉSZTEK... szerk. Teleki Pál, Budapest é.n. /1928./

GELLÉRINÉ LÁZÁR, Márta: A magyarországi kalendárium-irodalom a kapitalizmus korában 1850-1945., in Századok

1974/5-6, 1975/1.

GUNST, Péter: A Közép- és Kelet-Európai nemzettéválás gazdasági-társadalmi problémái, in Valóság 1982/11.

HAJDU, Péter - DOMOKOS, Péter: Uráli nyelvrokonaink, Budapest 1978.

HAUSER, Arnold: A művészettörténet filozófiája, Budapest 1978.

HERDER, J.G.: Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról és más írások Budapest 1978.

HORVÁTH, János: A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig, Budapest 1978.

HORVÁTH, Károly: A romantika, Budapest 1978.

HORVÁTH, Zsuzsanna: Lydia Koidula élete és költészete /szakdolgozat/, Szeged 1980.

HUNFALVY, Pál: Utazás a Balt-tenger vidékein I. Budapest 1871.
u.ő.: Az észti vagy viro irodalomról, Magyar Akadémiai Értesítő XVII. 1857 1.sz.

ISZTORIJA ESZTONSZKOJ SZSZR 1. Tallinn 1961.

2. Tallinn 1966.

JÄNES, H.: Ülevaade eesti kirjandusest / Áttekintés az észti irodalomról /, Helsinki 1950.

KAHK, J.: Rahutused ja reformid. Talupoegade klaasivõitlus ja mõisnike agraarpoliitika Eestis XVIII. ja XIX. sajandi vahetusel /1790-1810/, Tallinn 1961.

KAHU, M.: C.R. Jakobson "Sakala" ilmumise lugu, in C.R. Jakobsoni "Sakala" ja eesti ajakirjanduse teed /Jakobson Sakalájának megjelenésének története, in Jakobson Sakalája és az észti irodalomtörténet../, Tallinn 1979.

40-71.

KAHN, M.: Eesti demokraatlike ajalehtede ühisrinne aastail 1878-1882 / Az észti demokratikus sajtó az 1978-82-es években /, in Paar sammukest eesti kirjanduse urimuse teed / Pár lépésről az észti irodalom fejlődésében / VIII. Tartu 1974. 40-58.

u.ő.: Kirju "Sakala" toimetuse aadressil /Levelek a Sakala szerkesztőségének címére/ u.o. 121-140.

KAMPMANN, M.: Eesti wanem ilukirjandus /Az észti régi szép irodalom/, Tartu 1908.

KARJAHÄRM, T.: "Teataja" poliitilisest sunnast ja kohast / Eesti ühiskondlikus liikumises/ //A Teataja poliitikal szükségességéről és helyéről / Az észti egység fejlődésében///, in C.R. Jakobsoni "Sakala.....Tallinn 1979. 92-112.

KAUKONE, Väinö: A Kalevala és a Kalevipoeg, in Uráli népek szerk. Hajdu Péter, Budapest 1975. 257-272.

KÉPES, Géza: Utószó, in Kalevipoeg Budapest 1960.305-324.
u.ő.: Az észtek története és irodalma, in Északi vártán Észti rokonaink irodalma Budapest 1944. 3-8.

KOSÁRY, Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon Budapest 1980.

KÖVES, Erzsébet: Kelet és Nyugat. Orosz eszmék I. Miklós korában, Budapest 1982.

u.ő.: Egy miniszter, egy cenzor és egy professzor I. Miklós Oroszországában, in Valóság 1980/9 62-71.

Fr.R. KREUTZWALD 1803-1882 Elu ja tegevus sõnast ja pildis /Élete és tevékenysége szavakban és képekben/, Tallinn

1953.

KROSS, Jaan: A harmadik hegylánc, in szovjet Irodalom 1980/7
103-146.

u.ő.: Menny-kő, in Menny-kő Budapest 1977. 7-116.

u.ő.: Két elkallódott papírlap története, u.o.187-218.

u.ő.: Egy óra a forgószéken, u.o. 219-302.

u.ő.: Az észti irodalom kistükre, Budapest 1969.

KRUUS, H.: Grundriss der Gesichte des estnischen Volkes, Tartu
1932.

✓ KUN, Miklós: A pánszlávizmus gyökereinél, in Világtörténet
1981/4.

LAITINEN, Kai: A finn irodalom története, Budapest 1981.

LENIN, V.I.: A kapitalizmus fejlődése Oroszországban, Buda-
pest 1949.

LOORITS, O.: Az észti nyelvtudomány és folklór eddigi eredmé-
nyei, in Fenno-Ugrica III. Budapest 1931.155-169.

MIHKLA, K.: Lydia Koidula elu ja looming /L.Koidula élete és
alkotásai/, Tallinn 1965.

NIEDERHAUSER, Emil: A nemzeti megújulási mozgalmak Kelet-Euró-
pában, Budapest 1977.

u.ő.: Nemzetek születése Kelet-Európában, Budapest 1976.

u.ő.: SARGINA, Ludmilla: az orosz kultúra a XIX. század-
ban, Budapest 1970.

u.ő.: Hroch, M.: A kis európai nemzetek megújulása I.
Észak- és Kelet-Európa, Prága 1971., in Világtör-
ténet 1970. 21.sz. 164-5.

u.ő.: Hroch, M.: A nemzeti mozgalom előharcosai az európai
kis népeknél, Prága 1968.

in Világtörténet 1969.19.sz.71-73.

u.ö.: A jobbágyfelszabadítás Kelete-Európában,
Budapest 1962.

NIITEMA, Vilho: Baltian Historia, Helsinki 1959.

NIRK, E.: Estonian literature historical survey with biobibliographical appendix, Tallinn 1970.

u.ö.: Kreutzwald ja eesti rahvusliku kirjanduse algus
/ Kreutzwald és az észt népies irodalom kezdete /, Tallinn 1968.

NÕUKOGUDE EESTI Entsüklopeediline teatmeteos / Szovjet Észtország Enciklopédikus gyűjtemény /, Tallinn 1975.

PALM, A.: C.R. Jakobsoni "Kolme isamaa kone" tekkust, levikust ja vastuvotust / Jakobson Három hazafias beszédnek szövegéről, terjedéséről és fogadtatásáról/, in Paar sammukest ... III. Tartu 1964. 9-72.

PAPPA JANNSINI POSTIPANNAST "Perno Postimehhest".../ Jannpapa postazsákjából - szemelvények a Pärnui Postásból /, in "Loomingu" Raamatukogu 1969. 18/19.

PEEGEL, J.: Ajakirjanduslik põguspilk "Sakala" /Irodalomtörténeti pillanatképek a Sakaláról /, in C.R.Jakobsoni "Sakala" ... Tallinn 1979. 33-39.

PERÉNYI, József - DOLMÁNYOS, István: Szovjetunió története I.
/Egyetemi jegyzet /, Budapest 1976.

PÕLDMÄE, R.: C.R. Jakobsoni "suur sule-sõda" / Jakobson nagy pennaháboruja /, in C.R.Jakobsoni "Sakala".... Tallinn 1979. 11-32.

u.ö.: Lisaandmeid eesti talurahva alu kohta XVIII. sajandil ja XIX. sajani esimesel poolel / Hernhuutlike allikate Põhjal / Statisztikai adatok az észt jobb-

bágyság életkörülményeiről a 18.században és a 19. század első felében / Herrnhutiták Északon / , in Eesti talurahva sotsiaalseid vaateid XIX. sajandil / Az észt jobbágyság szociális áttekintése a 19.században/, Tallinn 1977. 25-66.

u.ő : Esimene Eesti Üldlaulupidu, 1869. / Az első észt Dalosünnep, 1869. / Tallinn 1969.

u.ő : Koidula teater /Koidula színháza/, Tallinn 1963.

PÖLD, P.: Észtország közművelődési és tudományos viszonyai, in Fenno-Ugrica III. Budapest 1931. 56-74.

RADÓ, György: A Szovjetunió uráli és türk népeinek irodalma Magyarországon, Budapest 1976.

RATHMANN, János: Előszó - Herder történetfilozófiai gondolatairól, in Herder, J.G.: Eszmék az emberiség..., Budapest 1978. 5-39.

SEY, István: A balti kormányzóságok jobbágytörvényhozása 1765-1819 között, in Századok 1974/5-6. 1207-1225.

SUITS, G.: Eesti kirjanduslugu I. / Észt irodalomtörténet I./ Lund 1953.

SZABÓ, István: Haladó mozgalmak és a nemzeti értelmiség szerepe Észtországban a 19-20. században, Szolnok 1972.

u.ő : Tallin, Szolnok 1971.

SZÁSZ, Péter: "Jelet rakj az uton végig!" A finn irodalom története, Pécs 1976.

SZOVJET-BALTIKUM, A Szovjetunió tizenöt köztársasága 4. Budapest 1974.

TALLÁR, Ferenc: Az orosz nemesi bürokrácia, in Valóság 1980. 9. 50-61.

u.ő : Az egyenlőtlen fejlődés irodalma, in Való-

ság 1979/7. 30-40.

TALLINNA AJALUGU 1860-ndate aastateni / Tallinn története az 1860-as évekig /, Tallinn 1976.

TALLINNA AJALUGU XIX. sajandi 60-ndate algusest 1965. aastani /Tallinn története a 19. század 60-as éveinek kezdetétől 1965-ig/, Tallinn 1969.

TAMMSAARE, A.H.: Orcád veritékével, Budapest 1967.

ULUOTS, Jüri: Grundzüge der agrargeschichte Estlands, Tartu 1935.

VAHTRE, S.: Eestimaa talurahva hingeloenduste andmeil /1782-1858/ // Észtország jobbágysága a lélekösszeírások adataiban /1782-1858/ //, Tallinn 1973.

VARGA, János: Helyét kereső Magyarország, Budapest 1982.

VEEM, K.: "Rajalt sihile" Kultuuriideoloogiast riigiideoloogiani / "Határról iránynak" Kulturideológiától államideológiáig/, Uppsala 1953.

VILÁGTÖRTÉNET VI. kötet, Budapest 1969.

VINKEL, A.: Eesti rahvaraamat / Az észti népkönyv /, Tallinn 1966.

VIRÁNYI, Elemér: Fejlődéstani szempontok az észti irodalomban, in A Szegedi Magyar Királyi Állami Baross Gábor Reáliskola LXIII. Értesítője az 1930 - 31-es tanévről, Szeged 1931. 4-12.

VIGT, Vilmos: Utószó, in A laima és a két anya. Lett népmesék, Budapest 1972.

WEBER, Max: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme Budapest 1982.

WEINRAUD, E.: "Sakala" sihti mööde pärast "Sakalat" / A Sakala irányáról a Sakala után /, in C.R.Jakobsoni "Sakala"

kala"... Tallinn 1979., 72-91.

ZSIRAI, Miklós : Finnugor rokonságunk, Budapest 1937.

ÕPETATUD EESTI SELTS 1838 - 1938. / Az Észt Tudós Társaság 1838-1938 között / Tartu 1938.

Budweiser
Budvar

export
KOOSPOL PRAHA
CZECHOSLOVAKIA

Budweiser
Budvar

export
KOOSPOL PRAHA
CZECHOSLOVAKIA

15-65/1983.

b.ksz.

Dr. Csatári Dániel elvtársnak
iszv. egyetemi tanár

H e l y b e n

Professzor Elvtárs!

Mellékelve . Árpás Károly: Az északi népzenei megújulási mozgalom
történetéhez

című doktori értekezését tiszteltetéssel felkértem, hogy azt megírja

síveskedjék. Legyen szabad Professzor Elvtárs szíves figyelmét fel-

hívnom tanácsulésunk ama határozatára, amely a bírálattal elkészítésének

és benyújtásának legkésőbbi határidejét a kézhezvételtől számított

harmadik hónap utolsó napjában állapította meg.

A mellékelte értekezést a bírálattal elkészítése után szíveskedjék átadni

tanszéke könyvtársának leltárba vétel és a könyvtárban való elhelye-

zése céljából.

Szeged, 1983. márc. 31.

dékan

Handwritten signature: Csatári Dániel

Kapták: Dr. Csatári Dániel prof.

Bojtár Endre

társbíráló

Árpás Károly: Az észt nemzeti megújulási mozgalom történetéhez
címfő bölcseészdoktori értekezéséről

A szerző a magyar történeti irodalomban -- ebben a tárgyalásban -- szinte alig ismert témát dolgoz fel, a töredékes magyar és a jelentős külföldi munkák anyagainak elemzésével.

Az észt nemzeti megújulási mozgalom sajátos történeti útját írja meg, legfőbb tényezőinek megvilágításával. Így tárgyalja a mozgalom elindulását befolyásoló politikai, társadalmi, gazdasági körülményeket. Bemutatja, hogy a mozgalomban milyen rétegek, mekkora szerepet játszottak, annak milyen sajátos ideológiáját alakították ki és ennek az ideológiának melyek voltak a forrásai.

Összefoglalja a mozgalom eredményeként megszülető kulturális alkotásokat, világnézeteket, szervezeteket és bemutatja legfontosabb vezetőinek tevékenységét is.

A munka tehát sikeresen oldja meg az újszerű téma legfontosabb kérdéseit s ezért summa cum laude minősítésre javasolom.

Szeged, 1983. április 20.

Csatári Dániel
/Dr. Csatári Dániel/
tanszékvezető egyetemi tanár